T.C.

İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

İKTİSAT ANABİLİMDALI

DOKTORA TEZİ

İSLAMİ ÇALIŞMA AHLAKININ KÜÇÜK İŞLETME SAHİPLERİNİN FİNANSAL YATIRIM DAVRANIŞLARINA ETKİSİ

OSTİM ÖRNEĞİ

ÖZGE VAROL

2502120115

TEZ DANIŞMANI

PROF. DR. VEYSEL BOZKURT

İSTANBUL-2020

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

ÖZ

İSLAMİ ÇALIŞMA AHLAKININ KÜÇÜK İŞLETME SAHİPLERİNİN FİNANSAL YATIRIM DAVRANIŞLARINA ETKİSİ OSTİM ÖRNEĞİ

ÖZGE VAROL

Bu çalışmada, küçük işletme sahiplerinin finansal yatırım davranışları ve çalışma ahlakı ilişkisi, finansal risk eğilimi-dini inanç ilişkisi, çalışma ahlakı-dini inanç ilişkisi ve girişimcilik-dini inanç ilişkisi üzerinden ve Weber'in çizdiği kuramsal çerçeve bağlamında analiz edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada, OSTİM'de KOBİ ölçeğin faaliyette bulunan 20 küçük işletme sahibi ile mülakat yapılmış ve elde edilen veriler nitel analize tabi tutulmuştur. Elde edilen veriler araştırma sorusu kapsamında değerlendirildiğinde, kendilerini Müslüman olarak tanımlayan seküler küçük işetme sahiperinin, İslami çalışma ahlakı ilkeleri ile tam olarak uyumlu bir çalışma ahlakı anlayışına sahip oldukları, finansal risk eğilimlerinin yüksek olduğu, finansal yatırım davranışlarının genel olarak ekonomik konjonktürden etkilendiği ve girişimcilik konusunda alturist bir karakter taşıdıkları sonucuna ulaşılmıştır. Ulaşılan sonuçlar, Weber'in kuramsal çerçevesi üzerinden değerlendirildiğinde ise, küçük işletme sahiplerinin çalışma ahlakı anlayışlarının, Weber'in Kalvenist ve İslami olarak kategorize ettiği iki ahlak anlayışı ile de tam olarak uyuşmadığını, Weber'in ileri sürdüğü İslam dini ile kapitalizmin bağdaşmazlığı tezinin ise bu çalışmanın sonuçları açısından geçerli olmadığını ortaya çıkarmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslami Çalışma Ahlakı, Finansal Risk-Dini İnanç İlişkisi, Girişimcilik-Dini İnanç İlişkisi, OSTİM

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

ABSTRACT

THE EFFECT OF ISLAMIC WORK ETHICS ON SMALL BUSINESS OWNERS' FINANCIAL INVESTMENT BEHAVIOR CASE STUDY OF OSTIM

OZGE VAROL

This study aims to analyze the financial investment behavior and work ethics relationships of small business owners in terms of tendency for financial risk, work ethics, entrepreneurship, and religious belief relations and within the context of Weber's theoretical framework. In the study, 20 SME owners in OSTIM were interviewed, and the data were analyzed with qualitative analysis procedures. Regarding the obtained data and research question, it was concluded that the secular small business owners who define themselves as Muslims possess work ethics that is compatible with the principles of Islamic work ethics, and they have a high tendency for financial risk. Besides, the economic conjuncture generally affects their financial investment behaviors, and they show an altruist approach to entrepreneurship. Considering the research results within Weber's theoretical framework, it is evident that the work ethic perceptions of small business owners did not entirely match Weber's two senses of ethics which are categorized as Calvinist and Islamic, and Weber's claim about the incompatibility between Islam and capitalism was not valid in terms of the results.

Keywords: Islamic Work Ethic, Relation Between Financal Risk and Religion, Relation Between Entrepreneurship and Religion, OSTIM

ÖNSÖZ

Bu çalışma, esas olarak sermaye birikimi ve girişimciliğin önünde topumsal özelliklerden ve özelinde dini inançtan kaynaklanan bir engelin olup olmadığı konusundaki akademik meraktan doğmuştur. Süregelen kapitalizm-İslam tartışmalarının, özellikle Ülgener'in Weberyen bir yaklaşımla çizdiği çerçeve içerisinde dindarlık ve çalışma ahlakı ile ilişkilendirilmesi, Türkiye'de dini inanç-kapitalizm ilişkisi üzerinden yapılan araştırmaların da artan oranda kaynak noktasını oluşturmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma ile dini inancın girişimcilik üzerindeki etkisi, İslam inancının kapitalistleşmeye engel olup olmadığı ya da İslam inancı ile kapitalizmin bağdaşıp bağdaşmadığı konularında yapılan akademik tartşmalara katkı sunmak amaçlanmaktadır.

Bu çalışmada, sektörel çeşitlilik ve bölgesel konumu itibariyle küçük işletme sahiplerinin analizine imkân veren bir organize sanayi bölgesi olan OSTİM örneklemi üzerinden finansal yatırım davranışı, dini inanç ve çalışma ahlakı perspektifinden ele alınmıştır. Nitel yöntem ve epistemolojik olarak hermeneutik yaklaşım kullanılarak analiz edilen araştırma verileri, İslami çalışma ahlakı prensipleri ile uyumlu ve kendilerini Müslüman olarak niteleyen seküler küçük işletme sahiplerinin yüksek finansal riskten kaçınma eğilimi sergiledikleri ve finansal yatırım davranışlarının geniş ölçüde konjonktürel bir özellik taşıdığı sonucuna ulaşmamızı sağlamıştır. Araştırma sonuçları Weber'in kuramsal çerçevesi açıdan değerlendirildiğinde ise, İslam dini ile kapitalizmin bağdaşmazlığı tezinin bu çalışmanın sonuçları açısından geçerli olmadığını ileri sürmek mümkündür.

Bu çalışmanın tamamlanabilmesi için değerli zamanını ayıran Danışman hocam Prof. Dr. Veysel Bozkurt'a, verdiği önemli tavsiyeler ve sunduğu katkılarından dolayı şükranlarımı sunarım. Tez izleme komitesinde yer alan değerli hocalarım Prof. Dr. Zekai Özdemir ve Doç. Dr. Şenol Baştürk'e de, bu tezin bir bütünlük içerisinde yazılabilmesi adına sundukları katkılardan ötürü teşekkürü bir borç bilirim.

Bu tezi tamamlamak adına karşılaştığım en büyük zorluk, saha araştırması yolu ile veri elde etmekti. Görüşmeler için gerekli bağlantıları sağlamam konusunda bana

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

yardımlarını esirgemeyen değerli büyüklerim Mehmet Akyürek ve Ahmet Doğan'a, değerli arkadaşlarım Boran Eser Kavaz, Yasemin Özkan, Deniz Serttürk ve Ece Haykır'a minnettarım, onların yardımları olmasaydı bu tez asla tamamlanamayacaktı.

Son olarak, bu tezin bütün manevi yükünü çeken babam Prof. Dr. Muharrem Varol'a, annem Nesrin Varol'a ve kardeşim Özgür Varol'a sonsuz şükranlarımı sunarım. Bu çalışmanın bütün sevapları aileme, bütün hataları bana aittir.

ANKARA, 2020

ÖZGE VAROL

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

İÇİNDEKİLER

ÖZ..... ii

ABSTRACT..... iii

ÖNSÖZ..... iv

KISALTMALAR LİSTESİ ix

GİRİŞ..... 1

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL YATIRIM DAVRANIŞI

1.1. Finansal Yatırım Davranışı..... 12

1.1.1. Geleneksel Finans Teorisi Çerçevesinde

Finansal Yatırım Davranışı..... 13

1.1.2. Davranışsal Finans Açısından Finansal

Yatırım Davranışı..... 14

1.1.2.1. Bilişsel ve Psikolojik Etkiler..... 17

1.1.2.2. Bireysel Özellikler..... 21

1.1.2.3. Sosyolojik ve Demografik Etkiler..... 23

1.1.2.3.1. Dindarlık ve Finansal

Yatırım Davranışı..... 25

İKİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA ETİĞİ

2.1. Çalışma Etiği Kavramı..... 35

2.1.1. Çalışma Etiği Kavramının Boyutları..... 37

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

2.2. Çalışma Etiği-Din İlişkisi……..... 39

2.2.1. Dini İnançlar Çerçevesinde Çalışma Etiğinin Anlamı……. 42

2.2.1.1. Protestan Çalışma Etiği……... 44

2.2.1.2. İslami Çalışma Etiği…… 47

2.2.1.3. İslami Çalışma Ahlakı ve Protestan Çalışma

Ahlakının Benzerlikleri ve Farklılıkları……..... 50

2.3. Çalışma Etiği-Demografik Faktörler İlişkisi…….. 53

2.4. Çalışma Etiği-Toplumsal Özellikler İlişkisi……..... 54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GİRİŞİMCİLERDE DİNİ İNANÇ, ÇALIŞMA ETİĞİ

VE FİNANSAL YATIRIM DAVRANIŞI İLİŞKİSİ

3.1. Küçük İşletme……..... 64

3.2. Girişimcilik…….....……..……. 65

3.2.1. Girişimcilik ve Dini İnanç İlişkisi……..... 66

3.2.1.1. Girişimcilerde Risk Alma

ve Dini İnanç İlişkisi……..... 69

3.2.1.2. Girişimcilerde Faize Karşı Tutum

ve Dini İnanç İlişkisi……... 75

3.2.1.3. Girişimcilerde Çalışma Etiği

ve Dini İnanç İlişkisi…….. 77

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİNİ İNANÇ, ÇALIŞMA AHLAKI

VE FİNANSAL YATIRIM DAVRANIŞI

OSTİM ÖRNEĞİ

4.1. OSTİM……..... 86

4.2. Örneklem……..…… 87

4.3. Teorik Tartışma Bulguları ……..... 90

4.3.1. Toplumsal Dini İnanç Ya Da Türk Dindarlığı…….…… 90

4.3.2. Seküler Küçük İşletme Sahiplerinin

Çalışma Ahlakı İslami Olur Mu?..... 96

4.3.3. Küçük İşletme Sahipleri Homoeconomicus Mu?.....…….111

SONUÇ…….. 124

KAYNAKÇA…… 132

EKLER…….. 144

ÖZGEÇMİŞ…….. 148

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

KISALTMALAR LİSTESİ

ARDA : Amerikan Dini Veri Arşivi

AR-GE : Araştırma- Geliştirme

ASKON : Anadolu Aslanları İş Adamları Derneği

GDP : Gayri Safi Yurtiçi Hasıla

İGİAD : Türkiye İktisadi Girişim ve İş Ahlakı Derneği

KOBİ : Küçük ve Orta Büyüklükte İşletme

MÜSİAD : Müstakil Sanayici ve İş Adamları Derneği

OECD : Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü

OSTİM : Ortadoğu Sanayi ve Ticaret Merkezi

SCF : Tüketici Finansı Anketi

SOEP : Alman Sosyoekonomik Panel

TUSKON : Türkiye İş Adamları ve Sanayiciler Konfederasyonu

TÜİK : Türkiye İstatistik Kurumu

WVS : Dünya Değerler Anketi

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

GİRİŞ

Türkiye'de kapitalist bir ekonomik sistemin oluşması ve gelişmesi süreci, uzun yıllardan beri çeşitli akademik çalışmalara konu olmaktadır. Ülgener'in Weberyen bir yaklaşımla, Osmanlı toplumu iktisadi düşüncesi üzerine yaptığı tarihsel ve sosyolojik analiz ile başlayan kapitalistleşme tartışmaları, günümüze değin araştırma ve tartışma konusu olmaya devam etmiştir. Yapılan akademik çalışmalardan bazıları, Türkiye'de modern kapitalist bir dönüşüm yaşanmadığı tezini ileri sürerek, bunun Türk toplumunun sınıflı olmayan yapısından, Asya tipi üretim tarzından ya da patrimonyal politik sisteminden ileri geldiğini savunmuş, bazı çalışmalar bu durumu burjuva sınıfının yokluğuna bağlamış, bazı çalışmalar ise, bu konunun Türk toplumunun öznel, tarihsel ve kültürel şartları içerisinde değerlendirilmesi gerektiğini savunmuşlardır. Özellikle 1990'lı yıllardan itibaren, kimi çevrelerce "muhafazakâr iş adamları" ya da İslami sermaye olarak adlandırılan girişimcilerin ekonomik yükselişi, beraberinde MÜSİAD, ASKON ve İGİAD gibi derneklerin kurulması, Türkiye'de dini inanç-kapitalizm ilişkisi üzerinden yapılan araştırmaların da artan oranda kaynak noktasını oluşturmaktadır. Değişik bakış açıları ve değişik teorik çerçevelerden yapılan analizlerin ortak noktası, temelde İslam inancının kapitalizmle bağdaşıp bağdaşmadığı ya da İslam inancının kapitalistleşme önünde bir engel olup olmadığı tezidir.

Kapitalizmin ortaya çıktığı Batılı toplumlardaki dönüşüm sürecine bakıldığında, Weber'in de üstünde önemle durduğu üzere, iki üretim faktörü öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi girişimci, diğeri ise sermayedir. Dolayısıyla, kapitalistleşme sürecinin analizinde de, bu iki faktöre etki eden ekonomik, politik ya da sosyolojik unsurların ele alınması kanımca gereklidir. Bizim araştırma problemimiz açısından önemli olan nokta ise, sosyolojik unsurların, dar kapsamı ile dini inancın, girişimcilik ve sermaye birikimi üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Geniş anlamı ile bu çalışma ile varmak istediğimiz nokta, küçük işletme sahiplerinin finansal yatırım davranışları ve çalışma ahlakları üzerinden, İslam inancının kapitalistleşmeye engel olup

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

olmadığı ve İslam inancı ile kapitalizmin bağdaşıp bağdaşmadığı sorularına cevap bulmak ve bu konuda yapılan akademik tartışmalara katkı sunmaktır.

Finansal yatırım davranışının en önemli belirleyicilerinden biri, yatırımcıların risk tercihidir. Finansal varlığın beklenen getirisinin hesaplanmasında dikkate alınan risk primi, yatırımcının ortalama bir risk aldığında, risksiz varlığın getirisine kıyasla elde etmeyi beklediği ek getiriyi ifade etmektedir ve risk arttıkça risk primi de artmaktadır. Dolayısıyla, finansal varlığın beklenen getirisi ve riski arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır ve risk arttıkça varlığın risk primi ve beklenen getirisi de yükselmektedir. Özet olarak, yüksek risk, finansal anlamda yüksek getiri-yüksek kazanç demektir (Brigham, 1999:128). Yapılan akademik çalışmaların birçoğu, dini inanç ve riskten kaçınma tutumu arasında ilişki olduğu ve genel olarak, dindarlık seviyesi yüksek olan bireylerin, finansal yatırım davranışlarında riskten kaçınma tutumlarının da yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Bu çalışmada, küçük işletme sahiplerinin dini inançlarının, finansal yatırım konusundaki riskten kaçınma tutumlarına etkisi ve bu etkinin ne yönde olduğu araştırılacaktır.

Çalışma etiği, "yüksek çalışma etiğine sahip olan birey" yerine çok çalışmaya büyük değer verilmesi, kendi kendine yeterlilik, adil olma, akıl ve zamanı etkin kullanma, hazzın ertelenmesi ve çalışmanın gerçek değeri gibi kavramlar çerçevesinde açıklanmaktadır. Çok çalışmak, bireysel ve toplumsal zenginliği artırmak, topluma faydalı, dürüst ve adaletli olmak, özellikle Weber tarafından çizilen kuramsal çerçeve uyarınca dini inanç ile ilişkilendirilmektedir. Yapılan akademik çalışmaların birçoğunda, dinin, etik davranışın önemli bir belirleyicisi olduğu ve genel olarak, bütün dinler ve ülkeler için dindarlık seviyesinin çalışma etiği üzerinde güçlü bir pozitif etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmada, küçük işletme sahiplerinin dini inançları ile çalışma etiği arasındaki ilişki ve bu ilişkinin ne yönde olduğu araştırılacaktır.

Küçük işletme sahiplerinin finansal yatırım davranışları üzerinde İslami çalışma etiğinin varlığı ve etkisi, çalışmanın anlamı ve değeri, yüksek kazanç ve yüksek risk tutumu, girişimcilik eğilimleri, dini inanç ve para tutumu çerçevesinde araştırılacaktır. Bu araştırmada, yapılan akademik çalışmaların kuramsal çerçeve

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

içerisinde ileri sürdükleri, dindarlık seviyesi yüksek bireylerin finansal yatırım davranışlarında riskten kaçınma tutumlarının yüksek olduğu tezi araştırılacaktır. Bunun yanı sıra, dini inancın aynı zamanda İslami çalışma etiğinin de temel belirleyicilerinden biri olduğundan hareketle, İslami çalışma etiğinin, yüksek kazanç elde etmeyi çok çalışma ile ilişkilendirmesi tezi, dindarlık ve çok çalışma- yüksek kazanç elde etme ilişkisi üzerinden araştırılacaktır. Yine bu çalışmada, küçük işletme sahiplerinin dindarlık seviyesi arttıkça riskten kaçınma tutumlarının yükselip yükselmediğinden ve İslami çalışma etiği prensibi çerçevesinde yüksek kazancın yüksek risk alarak değil ancak çok çalışma sonucu elde edileceğinden hareketle, küçük işletme sahiplerinin finansal yatırım davranışları üzerinde İslami çalışma etiğinin varlığı ve etkisi araştırılacaktır.

Weber, bilimi, bireylerin değerlerini ve davranışlarını anlama ve açıklama çabası olarak tanımlamakta ve bireylerin kültürel düşüncelerinin, değerlerinin ve inançlarının, toplumsal dönüşümleri ortaya çıkarma ve geleceği biçimlendirme gücüne sahip olduğunu vurgulamaktadır (Giddens, 2012: 52-53). Weber, bireylerin amprik davranışlarının, bu davranışları etkileyen ve bu davranışlara yön veren/neden olan ve amprik olarak gözlemlenemeyen değer, inanç, norm, kural, ilke, ekonomik düzen, siyasal rejim gibi kültürel nitelikler aracılığıyla anlaşılabileceğini, bu anlamda bu kültürel niteliklerin, bir gözlem ya da bir algılama nesnesi değil, birer anlama nesnesi olduğunu belirtmektedir. Weber'e göre, toplumsal davranışların açıklanması için bireyin kendi davranışlarına verdiği öznel anlama bakılması gerekmektedir (Özlem, 2001:130-131).

Weber kuramında, amaçla ilgili akılcı davranış, bir değerle ilişkili akılcı davranış, duygusal veya heyecana bağlı davranış ve son olarak geleneksel davranış olarak sınıflandırdığı dört davranış şekli tanımlamaktadır. Amaçla ilişkili akılcı davranışı Weber, bireyin amacını açık olarak tanımlaması ve bu amaca ulaşmak için gereken araçları düzenlemesi şeklinde tanımlarken, değerle ilgili akılcı davranışı, belirlenmiş dışsal bir amaca yönelik olmayan ancak, bireyin sahip olduğu değerlere bağlı kalarak gerçekleştirdiği ve bu nedenle akılcı olan davranış şekli olarak tanımlamaktadır. Yine Weber'e göre, duygusal davranış, bireyin bilincinin ya da karakterinin doğrudan belirlediği davranıştır ve bireyin, amaca ya da değerler sistemine göre değil,

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

duygusal tepkisine göre belirlenmektedir. Weber, geleneksel davranışı, alışkanlıklar, adetler ve inançlar tarafından belirlenmiş davranışlar olarak tanımlamaktadır. Weber'e göre birey, geleneksel davranışta, bir amaç belirleyerek, belirli bir değerler sistemine göre ya da heyecan ile davranmamakta, uzun bir uygulama süreci sonunda topluma yerleşmiş olan tepkilere uyarak davranmaktadır (Aron, 2010:354-355).

Weber'e göre, toplumsal davranışı açıklamak için öncelikle bireyin davranışına yüklediği anlamı analiz etmek gerekmektedir. Yani Weber'in anlamacı yöntemi, nedensel açıdan geçerli bir yorumlamayı içermektedir (Özlem, 2001:128-133). Weber, nedensel ilişkileri, kısmi ve olasılık niteliği taşıyan ancak genelleme ve zorunlu gereklilik özellikleri taşımayan ilişkiler olarak tanımlamaktadır. Weber, sosyolojik nedenselliği ise, iki olgu arasında düzenli bir ilişkinin kurulması olarak tanımlamaktadır. Weber'e göre, sosyolojik nedensel ilişkiler, kısmi ve olası ilişkilerdir. Weber, kısmi nedenselliği, gerçeğin belirli bir kısmının bir başka kısmı olası ya da kuşkulu kılmasıdır şeklinde açıklamaktadır. Weber'in tanımladığı bu nedensellik, aynı zamanda toplumun bütününün tek bir öğe ile tanımlanmasının reddini de içermektedir (Aron, 2010:358, 362,366-367).

Weber'e göre, değerlerin yaratılması toplumsaldır ve her bireyin bağlı olduğu değerler sistemi hem ortak hem de bireysel olarak yaratılmaktadır, bu nedenle bireylerin değer seçimleri geleceğin yaratıcısı olabilmektedir. Weber, değerlerin seçimi konusunda kanaat ahlakı adını verdiği bir kavram tanımlar. Weber, kanaat ahlakının, her bireyin seçimlerinin sonuçlarını açık ya da kapalı olarak göz önünde bulundurmadan, duygularına göre hareket etmesi şeklinde tanımlamış ve bireyin, kanaat ahlakında, kendi vicdanından başka bir yargıç tanımadığını ileri sürmüştür. Weber'in dinsel sosyolojik analizinin temelini oluşturan kanaat ahlakı çözümlemesinde her davranış, kendisini oluşturan anlamı ve bireyin varoluşunun genel anlayışını içermek zorundadır. Weber, dinsel doğmaların ve bu doğmaların yorumlarının, bireylerin dünya görüşünün ayrılmaz bir parçası olduğunu, bireylerin ve toplulukların ekonomik davranışlarını anlamak için bu doğmaların anlaşılması gerektiğini ileri sürmektedir. Weber'e göre, dini inanç ekonomik davranışın bir belirleyicisi ve toplumların ekonomik dönüşümünün de bir nedenidir. Hatta Weber'e

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

göre, bireylerin çıkarları konusundaki algılarını yöneten düşünceler, dinsel düşüncelerdir (Aron, 210:371-375, 382).

Weber'e göre din, gerekli bir muhafazakâr güç değil, aksine, etkilediği toplumsal hareketler üzerinden çarpıcı değişimlere neden olan bir güçtür ve yasal kurumlar ile sosyal gelenekler üzerinde şekillendirici bir etki yaratır. Weber'e göre dinin kalıplaştırdığı yasal egemenlik, yasal düzenin ve böylece ekonomik rasyonalitenin önündeki en önemli sınırlamalardan biridir (Weber, 2012:341-342). Weber, dini inancın farklı toplumlarda sosyal ve ekonomik hayatı nasıl yönlendirdiğini anlamak için kapsamlı araştırmalar yapmış, Doğu dinlerini incelemiş ve bu dinlerin sanayi kapitalizminin gelişmesinin önünde bir engel olduğu sonucuna ulaşmıştır. Weber'e göre bu durum, Batı'nın dışındaki toplumların geri kalmışlığından değil, Doğu toplumlarının Batı'da egemen olmaya başlamış değerlerden farklı değerlere sahip olmalarından ileri gelmektedir. Weber, Protestan inancının ve ahlak ilkelerinde var olan kavramların, Doğu dinlerinde var olmayan bir gerilim ve duygusal dinamizm yarattığını, böylece Hıristiyanlığın günah işlememek için sürekli bir mücadeleyi öngörerek, kurulu düzene isyan etmeyi teşvik ettiğini, ancak Doğu dinlerinin inanan bireyde kurulu düzene karşı edilgen bir tutumu özendirdiğini ileri sürmektedir (Giddens, 2012:586-587).

Weber'e göre, çağdaş toplumlar ve ekonomik işletmeler amaca yönelik rasyonel davranış sahibidirler. Weber, modern kapitalizmin rasyonel değerler üzerine kurulu olduğunu, bu nedenle kapitalizmin analizinde, birey davranışlarının rasyonelliğinin dikkat çekici bir özellik taşıdığını belirtmektedir. Weber kapitalizmi, fazla kâr elde etme isteği taşıyan ve üretimini rasyonel olarak örgütleyen bireylerin ve işletmelerin varlığı ile açıklamıştır. Weber, bütün toplumlarda kar hırsına sahip bireylerin olduğunu, ancak kapitalizmde bireylerin ve işletmelerin ayırt edici özelliğinin, kârı, disiplinli olarak çok çalışmakla elde etme eğilimleri olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle Weber'e göre kapitalizm, rasyonelleşmiş Batı toplumlarında ortaya çıkmıştır. Weber, kapitalist oluşum için gereken maddi altyapının Doğu'daki birçok toplumda var olmasına rağmen, işin rasyonel örgütlenmesinden ve üretim araçlarının gelişmesini sağlamak için karın büyük kısmının tüketilmeyip biriktirilmesinden yoksun olunmasının, bu toplumlarda kapitalist bir gelişmeye engel oluşturduğunu

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

ileri sürmektedir. Weber bu noktada, Protestan ahlak ile kapitalist davranış arasındaki yakınlığa vurgu yapmaktadır. Weber'e göre, Protestan ahlâkında dikte edildiği gibi çileci/asketik bir yaşam sürerek dünya nimetlerinden sakınmak, rasyonel olarak disiplinli ve çok çalışmak, elde edilen kârın büyük kısmını tüketmeyip biriktirmek kapitalizmin gelişmesi için zorunlu bir davranıştır. Bu nedenle Weber, Batılı toplumlar dışında, Protestan ahlakın rasyonelliğine uyan bir yaşam biçimine rastlanmadığını, mesleki başarının da bu rasyonel yaşam biçiminin meyvesi olduğunu ileri sürmektedir. Weber, asketik Protestanlığın, Ortaçağ'da Batı'da hâkim olan faiz yasağını kısıtladığını, ayrıca Batılı toplumlarda rastlanan, dünyevi zevkler için değil de daha fazla üretmek isteğini doyurmak için olabildiğince yüksek kâr elde etme davranışının açıklanmasını ve meşru kılınmasını sağladığını ileri sürmektedir. Weber'e göre, kapitalizm bir tarihsel olgunun, yani Protestan bireyleri fiilen, özel olarak çalışmaya ve rasyonel toplumsal eyleme yönlendiren bir yapı olan asketik Protestanlığın ürünüdür (Arıcıoğlu, 2005: 16-17; Aron, 2010:381).

Weber'in kuramına göre, dini inanç ile ekonomik dünya arasındaki karşıtlıktan kaçınmanın yöntemi, Protestanlığın bir mezhebi olan Kalvenist ya da Püriten ahlakın rasyonel dünyevi çileciliğidir. Protestan mezhepler içerisinde, meslek düşüncesini, kapitalist gelişmeye en uygun olan değerlerle birleştirmeyi başarmış olan Kalvenizm, dünyevi ödev ya da meslek düşüncesi etrafında kurulmuş olan, içsel bir dünyevi çilecilik biçimini dikte etmektedir. Puriten ahlak, bu dünyadaki bütün işlerin sürekli ve düzenli olarak yapılmasını, çok çalışmayı, meslek sahibi olmayı ve servet biriktirmeyi, Tanrı tarafında seçilmiş olmanın bir göstergesi ve bireyin ilahi görevlerini yerine getirmesinin gereği olarak kabul etmektedir. Weber'e göre, dünyevi çileci/asketik olan birey, ahlaki olarak irrasyonel, estetik ya da dünyaya ve onun kurumlarına yönelik duygusal tepkilerine dayanan her şeyi reddeder ve bu anlamda rasyonalisttir (Weber, 2012: 291-311, 356-357; Arıcıoğlu, 2005: 13-14).

Weber'e göre, Protestan ahlakta ya da özel olarak Püritenizmde ifadesini bulan, meslek düşüncesi ile çok çalışma ve dünyevi çilecilik ile her türlü hazzın ertelenerek lüks harcamadan kaçınma sonucu elde edilen servetin ve zenginliğin, Tanrı tarafından seçilmiş olmanın bir göstergesi olduğu inancı, kapitalist ahlakın bireyciliğine zemin hazırlamıştır. Weber, Protestanlıkta ya da özel olarak

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Kalvenizm'de, kurtuluşun bireysel ve Tanrı'nın kader nimetlerini eşit olarak dağıtmamasının iyi nedenleri olduğu, sonuç olarak yoksulluğun da kaçınılmaz biçimde yoksul olan bireyin suçu olduğu inancının yer aldığını vurgulamıştır. Weber, sonuç olarak Kalvenizm'in, kimsesizler ve kötürümler gibi çalışma gücü olmayanlar dışındakilerin yoksulluğunun, Tanrı tarafından seçilmemiş olmanın bir göstergesi olduğu inancı doğrultusunda sadaka vermeyi ve yardımseverliği sistematik olarak ortadan kaldırdığını belirtmiştir (Weber, 2012: 341-357).

Özet olarak Weber'e göre, modern kapitalizmin kökeni, politik, ekonomik ve kültürel dünyada ortaya çıkan yeni girişimcilik ruhunun yükselmesinde yatar. Weber bu girişimci ruhu, Protestan ahlak ile özdeşleştirmiş, Protestan ahlakı da girişimci ahlakı olarak nitelendirmiştir. Weber'e göre, kapitalist dönüşümü yaratan bu yeni girişimci, meslek sahibi olmak, kar elde etmek ve elde ettiği karı tekrar yatırıma dönüştürmek istemesi anlamında rasyonel, çok çalışması, hazzı ertelemesi ve çok çalışma sonucu elde ettiği zenginliği harcamayıp biriktirmesi anlamında asketik, servet birikimi sonucu elde ettiği zenginliğin seçilmişlik göstergesi olduğuna inanması ve bu nedenle yoksullara yardım etmemesi bakımından da bireyci/seçkincidir.

Weber, İslam dinini, çok güçlü bir statü vurgusuna sahip, ulusal Arap savaşçı dini olarak tanımlar. Weber'e göre, İslam ahlakı feodaldir ve zenginlik çok çalışmakla değil savaş ya da fetih sonucu elde edilen askeri ganimetlerle sağlanmıştır. Bu nedenle Weber, İslam ahlakında zenginliğin, Püriten ahlakının tam tersi olarak, gösterişin ve feodal statünün devamına yönelik bir anlam taşıdığını ileri sürmektedir. Weber'e göre, İslam dininin oruç, dua ve riyazete yer vermesi, asketizmi tümüyle reddetmemesinin bir göstergesidir. Ancak Weber'e göre, Luteryenlerin tersine İslam inancının, bekârlığa karşı olması, dahası çok eşliliğe yer vermesi bağlamında hazzın ertelenmesini değil, dünya nimetlerinden yararlanılmasını öğütlemesi, İslam dininin tümüyle asketik olmadığının da bir göstergesidir. Weber, İslam dininin mistik unsurlar taşımakla birlikte mistik bir din olmadığını vurgulamaktadır. Weber'e göre İslam dini, temelde irrasyonel, bütünüyle gelenekçi gündelik yaşam ahlakına sahip, sade ve Püritenlerde bulunan metodik yaşam tarzına zıt bir inancı ifade etmektedir. Weber'e göre, İslam inancında yasal emirlere, törensel ve ritüel şekilde davranılması,

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

ekonomik rasyonelleşmenin önündeki engellerden biridir. Weber, İslam inancında yoksulların, Kalvenistlerin tersine, sadaka ve zekât verme yoluyla ile korunduğunu, böylece yardımseverliğin merkezileştirildiğini ileri sürmektedir. Son olarak Weber, İslam dininin bir kurtuluş dini olmadığını, bu nedenle kapitalist bir dönüşüm yaratma potansiyeline sahip olmadığını ileri sürmektedir (Weber, 2012:342-357,410-414).

Weber'in kuramsal çerçevesinden hareket eden Ülgener, tarihsel süreçte Osmanlı toplumunun Batılı toplumlardan farklı bir iktisadi hayata sahip olmasını, iki toplum arasındaki düşünce ve tutum farklılığına bağlamıştır. Ülgener'in temel tezi, Batı'da yeni zamanlar şeklinde adlandırılan ve aslında Batı'nın modern kapitalist topluma evrimleşmesi sürecinin, Osmanlı toplumunda, hâkim olan dini ve ahlaki anlayış nedeniyle gerçekleşememesi ya da sekteye uğramasıdır. Ülgener, çözülme devri sürecinde Osmanlı toplumunun hâkim iktisadi ahlak ve düşüncesinin, etik-ahlaki ifade kalıpları ile manevi-dini faktörler tarafından belirlendiğini ve temelde Ortaçağ'ın değerlerine bir dönüş yaşandığını ileri sürmektedir. Ülgener, Osmanlı iktisadi ahlak ve düşüncesini, ortaçağlaşma olarak tanımlamakta ve esnaflaşma ile ağalık ve efendilik şuuru şeklinde kategorize ettiği iki kavram üzerinden açıklamaktadır. Ülgener, esnaflaşma ile değer anlayışında kapanma ve katılaşma, en küçük bir yeniliğe hoş bakmayan ve gelenekçi meslek ve sanat anlayışını ifade etmektedir. Ülgener'e göre, fütüvvet, ibadetten alıkonmamak için sadece bugünün ihtiyaçlarını üretmek, durgun/atıl hayat anlayışı, kendine yetenden fazla servet biriktirmenin ahlaka uygun olmadığı görüşü, basit geçim seviyesi, cemaatleşme, gelecek kaygısızlığı, çeşitlendirilmemiş ihtiyaçlar, basit üretim tekniği, gösteriş tüketimi, itidal ve kanaat, durgun/kapalı sanat anlayışı, kısa çalışma süreleri, rekabetçiliğe olumsuz bakış, lonca ahlakı, teslimiyetçilik ve kadercilik Osmanlı toplumunda rasyonel bir iktisadi zihniyet oluşumuna engel olmuştur (Ülgener, 2006:4-9,75-155).

Yukarıdaki kısımda belirtildiği üzere, bu çalışma temelde, KOBİ ölçeğinde faaliyet gösteren küçük işletme sahiplerinde dini inanç-çalışma etiği-finansal yatırım davranışı ilişkisini üzerinden, genel olarak küçük işletmelerin çalışma prensipleri ve finansal yatırım kararlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Bu çalışmada, küçük işletme sahipleri sektörel ve finansal büyüklük açısından bir ayrıma tabi tutulmamış,

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

girişimcilik eğilimleri açısından firma sahipliğinde birinci nesil örneklem olarak belirlenmiş ve temelde işletme sahiplerinin, dini inanç, çok çalışma, para tutumu ve yüksek kazanç elde etme konularındaki bireysel düşünceleri analiz edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmanın konusunu oluşturan, küçük işletme sahiplerinde çalışma etiği ve finansal davranış ilişkisinin araştırılması için veri toplama ve toplanan verileri analiz etme yöntemi olarak nitel yöntem kullanılmıştır. Kuş'a göre, nitel araştırmalar, sosyal deneyimin nasıl yaratıldığını ve anlamlandırıldığını vurgulayan soruların yanıtlarını aramaktadır (Kuş, 2007). Yıldırım ve Şimşek'e göre, nitel araştırmalar, toplumsal olguların göreliliğini ve yönelimini anlamaya yöneliktir ve bireylerin düşünce dünyalarını ve bu dünyayı oluşturan toplumsal yapı ve süreçleri ortaya çıkarmaya imkân vermektedir. Yıldırım ve Şimşek, nitel yöntemde araştırmanın amacının, toplumsal olgu ve olayları derinlemesine ve ayrıntılı bir şekilde tanımlamak, olgu ve olaylar arasındaki karmaşık ilişkiyi kendi bağlamında yorumlamak ve bireylerin toplumsal olgu ve olaylara bakış açılarını doğal ortamlarında anlamak olduğunu vurgulamışlardır. Toplumsal olgu ve olayların, birbirleriyle etkileşim halinde, değişken, karmaşık, belirsiz olması ve aralarındaki ilişkinin yönünün tam olarak belirlenememesi sonucu nitel yöntem, nedensellik ilişkisinden, tahmin ve genelleme amacı taşımamaktan uzaktır. Nitel araştırma konusu, gözlemlenebilir ve ölçülebilir davranışlardan çok, toplumsal aktörlerin anlamlı davranışları olduğundan, nitel araştırmaya göre toplumu en iyi şekilde tanımlamanın yolu, toplumsal aktörlerin kendilerini anlamaktır. Bu nedenle, nitel yöntem kullanılarak yürütülen araştırmaların amacı, toplumsal aktörlerin algılarını ve bakış açılarını anlamaya yöneliktir. Nitel araştırma yöntemi toplumsal gerçekliği, toplumsal aktörlerin bakış açısına ve oluşturulduğu toplumsal bağlam içinde yorumlamaya çalışır (Yıldırım ve Şimşek, 2018: 37-48).

Bu araştırmaya konu olan, bireylerin çalışma etiği ve finansal davranışlarının belirlenmesine yönelik verilerin, doğası gereği, araştırmaya katılanların laboratuvar ortamında gözlemlenmesi ile ya da bireysel olarak doldurmaları gereken anket formundaki sorular ile elde edilmesi mümkün olmamıştır. Araştırma sorusuna ilişkin değişkenlerin belirlenmesi ve belirlenen değişkenlerin birbirleriyle ilişkilerinin analiz

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

edilmesine yönelik veri, konunun özü itibariyle, katılımcıların çalıştığı fiziksel ortamda, onlarla yüz yüze görüşülerek, onların davranışları, düşünceleri ve iş çevreleri içerisindeki hareketleri gözlemlenerek elde edilebilmektedir (Creswell, 2016: 183-213). Nitel görüşme yöntemi, bu araştırmanın keşfetmeye yönelik doğasına ve amacına en uygun yöntem olarak değerlendirilmiştir. Bu anlamda, çalışmada kullanılan nitel görüşme ve analiz yöntemi, girişimcilerin, finansal davranışlarını etkileyen faktörlerin belirlenmesi ve yorumlanması, dindarlık seviyelerinin belirlenmesi, çalışma ahlakı ve para tutumu konusundaki düşüncelerinin anlaşılması ve değerlendirilmesi konularında yarar sağlamıştır.

Epistemolojik olarak bu çalışmada, anlamacı/yorumlayıcı, başka bir deyişle hermeneutik yaklaşım kullanılmıştır. Kinsella'ya göre, hermeneutik yaklaşım, nitel araştırmanın ana düşüncesi için temel kaynakları sunmakta, nitel araştırmanın sonuçlarının anlaşılması ve yorumlanması için de daha kesin varsayımlar yapılmasını sağlamaktadır. Kinsella, hermeneutik yaklaşımı yorumlama sanatı olarak tanımlamış ve nitel araştırma için önemli olan beş karakteristik özelliğini vurgulamıştır. Kinsella'ya göre, hermeneutik yaklaşımın temel amacı açıklama yapmaktan daha çok anlamaya yöneliktir. Kinsella, hermeneutik yaklaşımın doğrudan bir anlam getirmemekle birlikte, temel araştırma sorusunun anlaşılmasına dönük yorumlamaya uygun şartlar yarattığını vurgulamıştır. Kinsella, hermeneutik yaklaşımın ikinci özelliğini, yorumlamanın konumlanmış yeri olarak tanımlamakta ve araştırma sonucu elde edilen metinlerin, tarihsel ve kültürel olarak, araştırmacının algı ve tecrübeleri dikkate alınarak yorumlandığının altını çizmektedir. Kinsella üçüncü özellik olarak, dil ve tarihsel perspektifin hermeneutik anlama ve yorumlamanın şartlarını ve sınırlarını belirlediğini vurgulamaktadır. Kinsella, tarihsel önyargıların farkında olmayı anlamanın temel şartı olarak vurgulamış ve araştırma sürecinde kullanılan dilin anlamayı sağlayan evrensel bir araç olduğunu belirmiştir. Kinsella, hermeneutik yaklaşımın dördüncü özelliğini, araştırma için görüşme yapılması olarak tanımlamıştır. Kinsella hermeneutiği, metnin içinde bize sabit, katılaşmış bir formda gelen şeyleri konuşabilme becerisi olarak tanımlamıştır. Kinsella, hermeneutiğin beşinci özelliğini, belirsizlikle başa çıkabilmek olarak tanımlamış ve hermeneutiğin belirsizliği kucakladığını ve metinsel analizin belirsiz doğasına açık olduğunu

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

vurgulamıştır. Kinsella, hermeneutik yaklaşımda, metinsel anlam ve analizin, katı, değişmez bir bakış açısıyla yapılmadığını vurgulamaktadır (Kinsella, 2006).

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

BİRİNCİ BÖLÜM

FİNANSAL YATIRIM DAVRANIŞI

1.1. Finansal Yatırım Davranışı:

Finansal piyasalar, yatırım araçlarının vadesi temel alınarak sermaye ve para piyasaları şeklinde iki ana gruba ayrılmakta ve para piyasaları bir yıldan az vadeli finansal araçların alınıp satıldığı piyasalar iken, sermaye piyasaları vadesi bir yıldan uzun olan finansal araçların alınıp satıldığı piyasaları ifade etmektedir. Para piyasaları içerisinde kullanım amaçlarına göre farklılık gösteren banka mevduatları, hazine bonosu, yatırım fonu katılım payı ve repo türünden finansal araçlar barındırırken, sermaye piyasaları içerisinde yine kullanım amaçlarına göre farklılık gösteren hisse senetleri, devlet tahvilleri, teminatlı menkul kıymetler türünden araçları barındırmaktadır.

Finansal yatırım davranışı, bireysel veya kurumsal yatırımcıların, kaynaklarını finansal piyasa araçlarına aktarmak konusundaki tutum ve davranışları şeklinde tanımlanmaktadır. Yatırımcılar, finansal kar elde etmek için, genel olarak vade, risk, faiz hadleri, döviz kurları, borçlanma olanakları ve yatırım araçlarının türü gibi unsurları dikkate alarak yatırım kararı almaktadırlar. Finansal yatırım davranışını belirleyen bu unsurlar geniş ölçüde piyasa koşulları, yani ekonomik, politik veya konjonktürel koşullar tarafından belirlenmektedir. Ancak özelikle son yıllarda artan piyasa anomalileri, bireylerin finansal yatırım davranışlarının oluşmasında piyasa koşullarının yanı sıra, cinsiyet, karakter, inanç, medeni durum gibi bireysel, sosyolojik, demografik unsurların da etkili olduğu sonucunu doğurmuştur. Finansal yatırım davranışının bireysel yatırımcı düzeyinde incelenmesi konusunda iki temel yaklaşım bulunmaktadır. Yaklaşımlardan birincisi olan geleneksel finans teorisine göre, yatırımcı rasyoneldir, karını en üst düzeye çıkarmayı amaçlar ve finansal yatırım aracının piyasa koşulları etrafında oluşan riskini ve beklenen getirisini dikkate alarak karar verir (Sayılgan, 1995:324). Yaklaşımlardan İkincisi olan

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

davranışsal finans teorisine göre, yatırımcı rasyonel olmayan kararlar alabilir ve yatırımcının finansal yatırım davranışı, onun bireysel, psikolojik, sosyoekonomik ve demografik özellikleri tarafından belirlenmektedir (Kahneman ve Tversky: 1979).

1.1.1. Geleneksel Finans Teorisi Çerçevesinde Finansal Yatırım Davranışı:

Neo-klasik iktisat paradigması etkisi altında, Harry Markowitz'in etkin portföy seçimi konusundaki çalışmaları ile ortaya çıkan geleneksel finans teorisi, temel olarak **homoeconomicus** varsayımına dayanmaktadır. Klasik iktisadın da temel varsayımlarından biri olan **homoeconomicus** ya da ekonomik insan terimi en geniş biçimde, bireyin belirli kısıtlar altında faydasını en üst düzeye çıkarma amacı taşıması, tutarlı bir şekilde rasyonel olması ve geniş ölçüde kişisel çıkarını düşünmesi olarak tanımlanabilir. Homo economicus aynı zamanda içerisinde, bireylerin en az maliyetle en fazla kar ya da faydaya ulaşmaları şeklinde özetlenebilecek olan iktisadi rasyonalite düşüncesini de barındırmaktadır. Klasik İktisat kuramları çerçevesinde, bireyler ve/veya firmalar, fayda ve/veya karlarını maksimize etmek amacı taşırlar ve bu anlamda tercihleri rasyoneldir (Rodriguez-Sickert, 2009). Geleneksel finans teorisine göre, yatırımcılar kendi çıkarlarını gözetmekte, tutarlı finansal kararlar almakta ve kişisel faydalarını maksimize etme amacı taşımaktadırlar. Ayrıca, bireylerin ve firmaların yatırım kararları rasyoneldir. Kelime anlamı olarak akılcılığı ifade eden rasyonalite çerçevesinde rasyonel finansal yatırım davranışı, duygusal ve dış etkilerden arınmış, maksimum getiri sağlayan finansal araca yatırım yapmak anlamını taşımaktadır (Pompian, 2011).

Geleneksel finans teorisi, yatırımcıların risk ve belirsizlik altında beklenen fayda teorisi çerçevesinde finansal karar aldıklarını ve etkin piyasalar hipotezinin geçerli olduğunu savunmaktadır. Daniel Bernoulli tarafından oluşturulan, daha sonra John Von Neuman ve Oscar Morgenstern tarafından geliştirilen beklenen fayda teorisine göre, fayda kardinaldir ve yatırımcı riski ya da belirsizliği dikkate alarak yatırım yapacağı finansal aracın gelecekteki getirisini/faydasını hesaplamakta, en yüksek getiri/fayda sağlayan finansal araca yatırım yapmayı tercih etmektedir (Mongin, 1997). Eugene Fama tarafından oluşturulan etkin piyasalar hipotezine göre, finansal

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

araçların piyasada oluşan fiyatları piyasa hakkında tüm bilgiyi içermektedir, bu nedenle herhangi bir bilgi kullanarak piyasa getirisinin üzerinde bir getiri elde etmek olanaksızdır. Ayrıca etkin piyasalar hipotezine göre, piyasada fiyatlar rassal olarak oluşmaktadır (Eatwell, Milgate ve Newman, 1989:127).

Geleneksel finans teorisine göre yatırım davranışı, yatırımın belirsizlik altında hesaplanabilen beklenen getirisi, risk ve yatırımcının risk tercihi tarafından belirlenmektedir. Finansal yatırımcının üç tür risk eğilimi vardır. Yatırımcı ya riski sevmekte ya riskten kaçınmakta ya da riske karşı kayıtsız kalmaktadır. Finans teorisi açısından aynı düzeyde risk içeren iki finansal yatırım aracı içerisinden en yüksek getiriye sahip olanı seçmek ve aynı düzeyde getiriye sahip olan iki finansal yatırım aracından en düşük riski içereni seçmek rasyoneldir. Riski seven yatırımcının finansal kararları ile riskten kaçınan yatırımcının finansal kararları, finansal rasyonalite açısından çelişmemektedir (Otluoğlu, 2017).

Risk tercihi açısından önemli olan bir diğer nokta, finansal getiri-risk ilişkisidir. Finansal varlığın beklenen getirisinin hesaplanmasında dikkate alınan risk primi, yatırımcının ortalama bir risk aldığında, risksiz varlığın getirisine kıyasla elde etmeyi beklediği ek getiriyi ifade etmektedir ve risk arttıkça risk primi de artmaktadır. Dolayısıyla, finansal varlığın beklenen getirisi ve riski arasında pozitif yönlü bir ilişki vardır ve risk arttıkça varlığın risk primi ve beklenen getirisi de yükselmektedir. Özet olarak, yüksek risk yüksek getiri demektir (Brigham, 1999:128).

1.1.2. Davranışsal Finans Açısından Finansal Yatırım Davranışı:

Davranışsal finans kavramı ilk olarak, Fransız sosyolog Gustav Le Bon'un finansal piyasalardaki irrasyonel davranış kalıplarını gözlemlemesiyle ortaya çıkmıştır. Gustav Le Bon, bireylerin finansal karar alma sürecinde piyasa etkisinden söz etmiş ve piyasanın bazen yatırımcıları kendi isteklerinin tersine davranmaları konusunda teşvik ettiğini ve bu durumun çeşitli zorluk ve finansal kayıplara neden olduğunu belirtmiştir (Jureviciene, Novickyte, Dubinskas, Keliuotyte, 2013). Yatırımcı davranışları üzerinde yapılan araştırmalarda, piyasada bir takım mevsimsel ve fiyat anomalileri olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu araştırma sonuçları, kurumsal

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

finans teorilerinin yatırımcı davranışlarını analiz etmekte kullandığı temel varsayım, hipotez veya modellerin çoğu zaman gerçek durumu açıklamada yetersiz kaldığı şeklinde yorumlanmaktadır (Sefil ve Çilingiroğlu, 2011).

Geleneksel finans teorisinin **homoeconomicus** olarak özetlenebilecek olan en temel varsayımına karşı, Adam Smith, **Ahlaki Düşünce Teorisi** kitabında, rasyonaliteyi **tarafsız izleyici** olarak tanımladığı aklın iç sesi olarak ifade etmiş, insanların duyguları ve tarafsız izleyici olan akıllarının iç sesi arasında sürekli bir çatışma yaşadığını, bu çatışmanın sonucunda insanların her zaman optimal karar alamayabileceğini ileri sürmüştür (Arevuo, 2017). Belirsizlik altında klasik karar alma teorisi, bireylerin rasyonel bekleyişlere sahip olduğunu varsaymaktadır. Bu varsayıma göre bireyler, iktisadi kararlarında tutarlı, doğru ve sapmasız tahminlerde bulunmaktadırlar ve bireylerin tahminleri, ekonomi hakkında sahip oldukları tüm bilgiyi yansıtmaktadır. Amos Tversky, gerçekte bireylerin kararlarının rasyonaliteden uzak olduğunu, bu kararların bireylerin duygusal ya da bilişsel özelliklerinden etkilendiğini savunmaktadır. Tversky, yaptığı deneysel çalışmalarda, yatırımcıların ufak kayıplar karşısında rasyonel değil, riskten kaçınan yatırım kararları aldıkları, büyük kayıplar karşısında da yine rasyonel değil, riske kayıtsız oldukları sonucuna ulaşmıştır (Tversky, 1989). Bruno Frey ise, bireylerin iktisadi kararlarının, kişisel çıkar odaklı içsel motivasyonlardan çok sosyal çevreden gelen ödül ve ceza türünden dışsal motivasyonlardan etkilendiğini ileri sürmektedir (Widdows, 2000). Marshall Sahlins, Karl Polanyi, Marcel Mauss gibi ekonomi antrapolojistleri, geleneksel toplumlarda bireylerin iktisadi kararlarının rasyonel olmaktan çok, akrabalık ilişkilerine dayalı karşılıklılık üzerine geliştirdikleri bir üretim ve malların değişimi modeline dayandığını belirtmektedirler. Thorstein Veblen, John Maynard Keynes ve birçok Avusturya Okulu İktisatçıları ise, bireylerin rasyonel karar almasını engelleyen **belirsizlik** ve ekonomi hakkında **tam bilgiye asla sahip olunamaması** konusunu ele almaktadırlar. Bu iktisatçılara göre, ekonomi hakkında asla tam bilgiye sahip olunamaz ve her ekonomik karar bir risk içermektedir (Sharma, 2013). Herbert A. Simon, **sınırlı rasyonalite** kavramı ile bireylerin karar alırken aşırı özgüvenli olduklarını, ilgisiz bilgileri veya statükoyu referans aldıklarını ve kayıptan kaçınan tutum sergilediklerini belirtmiş, genel olarak beklenen faydalarını maksimize

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

etmediklerini savunmuştur (Diamond ve Vartiainen, 2007). Françis Fukuyama'ya göre, homoeconomicus varsayımı toplumun yüzde sekseni için geçerli iken, topumun geri kalan yüzde yirmilik kesimi alışkanlıklar, kültürel faktörler, ahlak ve güven gibi değerleri dikkate alarak irrasyonel kararlar alabilmektedirler. Joseph Stiglitz'e göre, bireylerin davranış ve kararlarında geçerli olan rasyonalite varsayımı, belirsizliğin olmaması ve tam bilgi koşulları altında mümkündür, ancak gerçek dünyada bu iki koşulun da geçerli olması imkânsızdır. Rasyonalite varsayımını eleştiren bir diğer iktisatçı Amartya Sen'dir. Amartya Sen, iktisadi davranışı bireysel çıkara indirgemeyi rasyonel aptallık olarak nitelendirerek, bireylerin motivasyonlarının başkalarını da hesaba katabileceğini, davranışlarının ise bu nedenle hem çıkarcı/bencil, hem de başkalarını da dikkate alan özellikler taşıdığını belirtmektedir (Kitapçı, 2017) Davranışsal finans teorisinin oluşumuna etki eden bu araştırmalar doğrultusunda ulaşılan sonuçlara göre, yatırımcı davranışları irrasyonel olabilmekte, yatırımcının psikolojik, demografik ya da kişilik özelliklerinden etkilenebilmekte, risk algısı ise zamana göre değişiklik gösterebilmektedir.

Davranışsal finans kavramı asıl önemini, David Kahneman ve Amos Tversky'nin belirsizlik altında karar alma süreçlerine dair oluşturdukları **beklenti teorisi** başlıklı makaleleri ile kazanmıştır. Genel olarak neo-klasik iktisat kuramları çerçevesinde biçimlenen geleneksel finans teorisinin **beklenen fayda** varsayımına karşı, Kahneman ve Tversky, hane halkının finansal kararlarının, uygulamada finans teorisinden faklı olduğunu savunmuşlar ve bu görüşlerini üç argüman ile desteklemişlerdir. Birinci olarak Kahneman ve Tversky, bireylerin finansal kararlarını matematiksel hesaplamalardan çok, kendi sağduyularını dinleyerek ve geçmiş deneyimlerine dayanarak aldıklarını ileri sürmektedir. Kahneman ve Tversky'ye göre, bireyler önemli olan piyasa değişkenlerini göz ardı etmekte ve kararlarını geçmiş durumlara ilişkin algıları ile çerçevelemektedirler. İkinci olarak Kahneman ve Tversky, finans teorisinin savunduğu matematiksel modellerin genel-geçer olmadığını, bazı sınırlamalar içerdiğini ve her karar vericinin matematiksel modeller kullanmadığını vurgulamıştır. Üçüncü olarak Kahneman ve Tversky, bireylerin finansal kararlarının, piyasa bilgisinin elde edildiği birincil kaynak olan medya ve diğer görsel araçların bilgiyi sunum şekillerinden etkilendiğini ve sunulan

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

bilginin bireylerin kararları üzerinde pozitif ya da negatif etki yapabileceğini savunmaktadırlar (Kahneman ve Tversky, 1979).

Finansal yatırım davranışının belirlenmesi açısından önem taşıyan risk tercihi, yatırımdan beklenen getiri düzeyi ve yatırımcının bireysel özellikleri, psikolojik, sosyoekonomik ve demografik unsurlar tarafından belirlenmektedir (Bayazıt Hayta, 2014:330). Yatırımcının bireysel, psikolojik, sosyoekonomik ve demografik özellikleri ise, dışadönüklük/içedönüklük, sorumluluk/amaçsızlık, uyumluluk, duygusal denge, yeniliklere açık olma, bilişsel önyargılar, duygusal eğilimler, cinsiyet/yaş, medeni durum, eğitim düzeyi/meslek, dini inanç, aylık gelir ve finansal bilgi düzeyi türünden unsurları ifade etmektedir (Saraç ve Kahyaoğlu, 2011:138). Finansal yatırım kararları ve davranışları üzerindeki çeşitli bireysel, psikolojik ve sosyolojik etkiler, davranışsal finans teorisi çerçevesinde yapılan farklı çalışmalarla ortaya konulmuştur. Yatırımcı davranışları üzerindeki etkileri, bilişsel ve psikolojik etkiler, bireysel özellikler ve sosyolojik etkiler şeklinde kategorize etmek mümkündür.

1.1.2.1. Bilişsel ve Psikolojik Etkiler:

Bilişsel ve psikolojik özellikler, bireylerin finansal yatırım davranışına etki eden risk algılarını etkilemekte ve rasyonel olmaktan çok, sezgisel ve duygusal yatırım kararları almalarına yol açmaktadır. Davranışsal finans alanda yapılan deneysel çalışmalar, bireylerin risk algısı ile karakter özellikleri ve duygusal eğilimleri arasındaki tutarlı ve dinamik ilişkiyi, bilişsel çelişki, iyimserlik, kayıptan kaçınma, geçerlilik ve temsillilik algısı, aşırı güven, sürü davranışı, statüko etkisi ve zihinsel muhasebe şeklinde kavramlaştırmaktadır (Sewell, 2010; Fischer ve Gerhardt, 2013).

Teorik olarak ilk defa Festinger tarafından psikolojik bir fenomen olarak ifade edilen bilişsel çelişkinin yatırımcı tercihleri konusundaki etkisini, Goetzmann ve Peles iki grup portföy yatırımcısı arasında yaptıkları ampirik çalışma ile ortaya koymuşlardır. Goetzman ve Peles, bilişsel çelişki teorisinin argümanları ile tutarlı olarak, yatırımcıların piyasa ile ilgili anılarının piyasaya giriş konusunda pozitif bir eğilim yarattığını ve bu eğilimin derecesinin yatırımcının bir önceki yatırım tercihine

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

bağlı olduğunu savunmaktadırlar. Goetzman ve Peles, eğitimli ve rastlantısal yatırımcılar arasında yaptıkları araştırmada, yatırımcıların fonların geçmiş performansları hakkındaki anılarının, fonların gerçek geçmiş performanslarından farklı olduğunu, ancak yatırımcıların geçmiş kararlarını değiştirme eğiliminde olmadıkları sonucuna varmışlardır. Goetzman ve Peles'e göre, yatırımcı kararları yatırımcıların psikolojisinden etkilenmektedir ve yatırımcılar fonlar konusunda geçmişte aldıkları kararları sürdürme eğilimindedirler ve bu nedenle, kötü performans gösteren fonlara karşı yavaş tepki göstermektedirler (Goetzmann ve Peles, 1997).

Kahneman'ın deneysel çalışmaları ile ortaya konulan aşırı güven ve iyimserlik argümanının yatırımcılar üzerindeki etkisi Camerer ve Lovallo tarafından incelenmiştir. Camerer ve Lovallo, aşırı güven ve iyimserliğin piyasaya girişi arttırdığını savunmuşlardır. Yazarlar makalelerinde, iş yaşamında başarısızlığın yöneticilerin sahip oldukları yetenekler konusunda sergiledikleri aşırı iyimser davranışlardan kaynaklandığı hipotezinden hareket etmişlerdir. Camerer ve Lovallo, ayrıca kendine aşırı güven duygusunun piyasaya aşırı girişe neden olduğunu ileri sürmüşler ve hipotezlerini kanıtlamak için deneysel bir araştırma yapmışlardır. Belirli sayıda üniversite öğrencisi ile yapılan deneysel çalışmada, katılımcıların simultane ve birbirleriyle iletişim kurmadan aldıkları piyasaya giriş kararlarının belirleyicileri araştırılmıştır. Camerer ve Lovallo, katılımcılar üzerinde bir defadan fazla tekrar ettikleri oyunda, tesadüfi alınan kararlara kıyasla katılımcıların kendi yeteneklerine güvenerek aldıkları kararlarda piyasaya girişin arttığı sonucuna ulaşmışlardır (Camerer ve Lovallo, 1999).

Ampirik olarak ilk kez Samuelson'un meslektaşları arasında yaptığı gözlemle ortaya koyulan kayıptan kaçınma argümanını ele alan Merkle, yatırımların finansal sonuçlarıyla ilgili olarak, yatırımcıların aşırı kişisel kayıptan kaçınma davranışı sergilediklerinde daha önceki yatırım tecrübelerinden farklı kararlar aldıklarını ileri sürmektedir. Bu durumda, yatırımcılar potansiyel kayıplardan kaçınmak için daha az riskli varlıklara yatırım yapmaktadırlar. Merkle, İngiltere'deki büyük bir bankanın yatırımcılarına anket uygulamış ve yatırımlardan umulan ve elde edilen getiriyi öznel

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

olarak değerlendirmelerini istemiştir. Merkle, 2008-2010 dönemine ait finansal panel verilerini regresyon analizi ile değerlendirmiş ve yatırımcıların kayıplara kazançlardan daha fazla hassasiyet gösterdiği, kayıptan kaçınma davranışının geçmiş finansal yatırım deneyimlerine dayanmadığı sonucuna ulaşmıştır (Merkle, 2014).

Tversky ve Kahneman tarafından, bireylerin kararlarında elde ettikleri en son bilgiye, sahip oldukları eski bilgilere kıyasla daha fazla ağırlık vermeleri şeklinde ifade edilen geçerlilik algısının finansal yatırımcılar üzerindeki etkisi Kliger ve Kudryavtsev tarafından incelenmiştir. Kliger ve Kudryavtsev, güncel piyasa bilgilerinin ve analistlerin revize edilen önerilerinin yatırımcıların finansal araçları alma-satma ya da elde tutma kararlarına olan etkisini incelemişler ve yatırımcıların getiri ve risk konusunda var olan tüm bilgileri dikkate almak yerine güncel olan bilgi ve analizlere göre karar aldıkları sonucuna ulaşmışlardır. Kliger ve Kudryavtsev, geçerlilik algısı şeklinde ifade edilen bu bilişsel çelişki ile ilgili olarak, 1373 firma ve piyasa analistlerinin 2746 adet revize edilen önerisini kullanarak modelleme yapmışlardır. Kliger ve Kudryavtsev, yaptıkları modellemede, yatırımcıların yükselme ve düşme haberlerini ve bu yöndeki analizleri dikkate aldıkları ve piyasa endeksinin bu günlerde yükseldiği veya azaldığı sonucuna ulaşmışlardır (Kliger ve Kudryavtsev, 2010).

Kahneman ve Tversky tarafından, belirsizlik altında sürece dair belirgin özelliklerin sürece ait genel bir bilgi olarak değerlendirilmesi şeklinde ifade edilen temsillilik algısı argümanın yatırımcı davranışları üzerindeki etkisi Boussaidi tarafından incelenmiştir. Boussaidi, 1990-2010 yılları verilerini kullanarak Tunus Borsası yatırımcı davranışlarını analiz etmiş ve temsillilik algısı ile yatırımcı davranışları arasında zayıf bir bağlantı bulmuştur. Boussaidi'nin çalışmasına göre, Tunuslu yatırımcılar, borsada işlem gören hisselere sahip olan bir firmaya ait geçmiş performansların bu firmanın genel performansını temsil ettiği şeklinde bir yanılgıya sahip olmaktadırlar. Temsillilik algısı seklinde ifade edilen bu bilişsel yanılgıya göre davranan yatırımcılar, firmaların hisse senetlerinin aşırı değerli veya aşırı değersiz olduğu şeklinde bir yargıya varmaktadırlar ve bu yargıya göre alım-satım yapmaktadırlar (Boussaidi, 2013).

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Banerjee tarafından, sahip olunan özel bilginin tam tersi karar almayı tavsiye etmesine rağmen, bireylerin diğer bireylerin davranışlarını taklit etmeleri şeklinde ifade edilen sürü etkisi, Chiang ve Zheng tarafından yatırımcı davranışları bağlamında incelenmiştir. Chiang ve Zheng, Latin Amerika ve ABD dışındaki ülkelerin yatırımcı davranışlarında sürü etkisinin izine rastlamışlar, ayrıca birçok ülke yatırımcısının kendi iç piyasalarının yanı sıra Amerikan piyasalarındaki yatırımcı davranışlarını takip ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Chiang ve Zheng, 18 ülkenin 1988-2009 yılları arasındaki günlük borsa değerlerini kullanarak yaptıkları analizde, piyasaları, gelişmiş, Latin Amerika ve Asya olarak üç ana gruba ayırmış ve özellikle Asya ve ABD dışındaki piyasalarda yatırımcıların sürü davranışı sergiledikleri sonucuna ulaşmışlardır (Lindhe, 2012; Chiang ve Zheng, 2010).

Samuelson ve Zeckhauser tarafından, bireylerin belirsizlik altında eski kararlarını sürdürme eğiliminde olmaları şeklinde ifade edilen statüko etkisini Brown ve Kagel, yatırımcı davranışları açısından ele almışlardır. Brown ve Kagel, yatırımcıların tamamen kar maksimizasyonu davranışı sergilemediğini, çoğunlukla finansal varlıklara ait bilgiyi ve performansı görmezden gelerek yatırım yaptıkları finansal varlığı ellerinde tutma eğilimde olduklarını ileri sürmektedirler. Brown ve Kagel, Ohio State Universitesi ekonomi sınıfındaki 21 öğrenci ile ekonomi laboratuvarında yaptıkları deneysel çalışmada, basitleştirilmiş bir borsa kurgulamış ve katılımcılardan çeşitli durumlara göre alım satım tercihleri yapmalarını istemişlerdir. Sonuç olarak, katılımcıların finansal yatırım kararlarında katı bir statüko etkisinin varlığı saptanmış, katılımcılar yüksek getiri elde etme potansiyeline rağmen pişmanlıktan kaçınma, kontrol düşüncesi ve tutarlılık gibi motivasyonlarla ellerindeki finansal varlığı tutma eğilimi göstermişlerdir (Samuelson ve Zeckhauser, 1988; Brown ve Kagel, 2009).

Thaler tarafından, yatırımcıların toplam servetleriyle veya sahip oldukları portföyle ilgili aldıkları finansal yatırım kararlarında kayıp ve kazancı değerlendirme süreci şeklinde ifade edilen zihinsel muhasebe kavramını Barberis ve Huang, yatırımcıların finansal davranışları açısından incelemişlerdir. Barberis ve Huang, yatırımcıların finansal kararlarının, onların kayıp ve kazanç konusundaki zihinsel muhasebelerinden etkilendiğini ileri sürmektedirler. Barberis ve Huang,

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

yatırımcıların kayıp ve kazançları dar bir çerçevede değerlendirdiklerini ve sahip oldukları toplam servete kıyasla sahip oldukları portföydeki kayıp ve kazançlara karşı daha duyarlı olduklarını belirtmektedirler. Barberis ve Huang, 1925-1995 New York Borsası-NYSE, panel verilerini zaman serisi ile analiz etmiş ve yaptıkları çalışma sonucu yatırımcının dar çerçeveleme yaptığını ve kayıptan kaçınan bir tutum sergilediği sonucuna ulaşmışlardır (Barberis ve Huang, 2001).

1.1.2.2. Bireysel Özellikler:

Davranışsal finans alanında özellikle 1980'lerden itibaren yapılan deneysel çalışmalar, farklı demografik grupların farklı risk tutumlarına sahip olabileceği sonucunu ortaya koymaktadır. Turner'ın benlik kategorizasyonu kuramına göre, her birey, nasıl davranılması gerektiği konusunda farklı kuralları olan cinsiyet, iş ve gelir düzeyi gibi çoklu sosyal kategorilere aittir ve bireylerin davranışı ait oldukları kategorinin en belirgin kurallarından etkilenir (Benjamin, Choi ve Fischer, 2013). Bireylerin finansal yatırım davranışını etkileyen risk algısı da, bilişsel ve psikolojik unsurların yanı sıra bireyin yaşı, cinsiyeti, medeni durumu, eğitimi ve gelir düzeyi gibi sosyal kategoriler ve bu kategorilerin davranış kurallarından etkilenmektedir.

Michelangeli, bireysel yatırımcıların yaşları ile finansal risk alma eğilimleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Michelangeli, İtalyan Merkez Bankası 'nın Hane Halkı Gelir ve Servet Anketi –SHIW'nin verilerini kullanarak yaptığı gerçekçi hayat-döngüsü modelinde, İtalya'da 65 yaş ve üstündeki yatırımcıların yüzde 90'dan fazlasının güvenli finansal yatırım araçlarını tercih ettikleri sonucuna ulaşmıştır. Michelangeli, çocuksuz olan emeklilerin dahi ev sahibi olma yüzdelerinin çok yüksek olduğunu, bunun da diğer finansal araçlarla karşılaştırıldığında ev sahibi olmanın, emlak fiyatlarındaki istikrarlı artış nedeniyle pozitif ortalama getiri sağlaması ve finansal şoklar karşısında düşük riske sahip olmasından kaynaklandığını ileri sürmektedir. Michelangeli ayrıca, 65 yaş ve üstü İtalyan emeklilerinin finansal yatırım davranışlarının sağlık riski, ev fiyatları riski ve beklenmeyen olaylar riski tarafından yönlendirildiği sonucuna ulaşmıştır (Michelangeli, 2013).

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Barber ve Odean, psikologların genel olarak erkeklerin kadınlara oranla daha fazla özgüven sahibi oldukları tezinden hareketle, erkek yatırımcılar ile kadın yatırımcılar arasında finansal yatırım tercihleri açısından bir farklılık olup olmadığını incelemişlerdir. Barber ve Odean, 1991- 1997 yılları arasında açılmış olan 35000 adet borsa hesabını analiz etmiş, finansal yatırım konusunda, erkek yatırımcıların kadın yatırımcılara oranla daha özgüvenli olduklarını ve % 45 oranında daha fazla yatırım yaptıkları sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Barber ve Odean, erkek yatırımcıların yaptıkları yatırımın yıllık bazda 2.65 puan kayba neden olurken, kadın yatırımcılarda kayıp oranının yıllık bazda 1.72 puan olduğu ve ayrıca, bekâr erkek yatırımcıların bekâr kadın yatırımcılara oranla % 67 daha fazla yatırım yaptıkları ve yıllık bazda 1.44 puan daha fazla kayba uğradıkları sonucuna ulaşmışlardır (Barber ve Odean, 2001).

Yao ve Hanna, cinsiyet ve medeni durumun finansal risk toleransına etkisini, evli ve bekâr bireysel yatırımcılar ile kadın ve erkek yatırımcılar arasında risk toleransı açısından bir farklılık olup olmadığını araştırmışlardır. Yao ve Hanna, Amerikan Merkez Bankası Federal Reserve'ün Hazine Bakanlığı ile ortak yürüttüğü SCF anketinin, 1983, 1989, 1992, 1995, 1998, 2001 yıllarına ait verilerini kullanarak yaptıkları analizde, evli kadınların en düşük risk toleransına sahip olurken, bekâr erkeklerin en yüksek risk toleransına sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Yao ve Hanna, genel olarak evli yatırımcıların bekâr yatırımcılara kıyasla daha düşük risk alma eğilimlerinin olduğunu, bekâr erkeklerin evli erkeklere kıyasla 1,6 kat daha fazla, bekâr kadınların evli kadınlara kıyasla da 1,3 kat daha fazla riskli varlıklara yatırım yapma eğilimleri olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Yao ve Hanna, 2005).

Halek ve Eisenhauer, Amerika'daki çeşitli demografik gruplar üzerinde risk alma eğilimi ve eğitim seviyesi arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Halek ve Eisenhauer, Michigan Üniversitesi'nin 1992 yılında 12,652 birey ve 7,607 hane üzerinde gerçekleştirdiği sağlık ve emeklilik çalışması anketi –HRS'nin verilerini kullanarak yaptıkları analizde, bireylerin eğitim seviyesi ile riskten kaçınma eğilimi arasında pozitif bir ilişki bulmuşlardır. Halek ve Eisenhauer, bireylerin eğitim seviyesindeki % 10'luk bir artışın riskten kaçınma oranını % 2,35 arttırdığını, ayrıca lise mezunları ve kolej öğrencileri arasında risk alma eğilimin öğrenimini tamamlamayan bireylere

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

kıyasla daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Halek ve Eisenhauer ayrıca, eğitim seviyesinin saf riskten kaçınma eğilimini arttırdığı ancak, spekülatif risk alma eğiliminin eğitim seviyesi arttıkça yükseldiği sonucuna ulaşmışlardır (Halek ve Eisenhauer, 2001).

Zakaria, Mohd Jaafar ve Marican, bireysel yatırımcıların gelir düzeyleri ile finansal davranışları arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Zakaria vd. Malezya'da rassal olarak seçtikleri 1000 birey üzerinde, 2011 yılında yaptıkları anket çalışması sonuçlarını yapısal eşitlik modeli ile analiz etmişlerdir. Zakaria vd. yaptıkları analizde, bireylerin gelirleri ile finansal davranışları arasında pozitif bir ilişki bulmuşlar, yüksek gelire sahip bireylerin % 31,9 oranında daha sorumlu bir finansal davranış sergiledikleri sonucuna ulaşmışlardır. Zakaria vd. ayrıca, bireylerin gelirleri arttıkça % 23, 8 oranında daha yüksek bir finansal pozisyona sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır (Zakaria, Mohd Jaafar ve Marican, 2012).

1.1.2.3. Sosyolojik ve Demografik Etkiler:

Sosyal psikologlar, kültürel unsurların bireylerin tutum ve davranışlarına etki ettiğini vurgulamaktadırlar. Turner ve Tajfel'in sosyal kimlik kuramına göre, bireysel kimliğin büyük bir kısmı ulus, ırk, dini inanç ya da meslek gibi bireylerin ait oldukları sosyal gruplardan türemektedir ve bireyler, ait oldukları bu grupların kural, değer ve özelliklerini benimsemekte ve içselleştirmektedirler (Halek ve Eisenhauer, 2001). Bireysel risk tutumu ve finansal yatırım davranışı da, yatırımcıların bulundukları ülkeye göre farklılık göstermenin yanı sıra, aynı ülkede bulunan yatırımcılar arasında bölgesel, kültürel, etnik ve dini yapıya göre farklılık gösterebilmektedir.

Fan ve Xiao, Çinli ve Amerikalı çalışanlar arasında risk alma tutumu ve davranışı açısından bir farklılık olup olmadığını araştırmışlardır. Fan ve Xiao, 470 Çinli ve 2,671 Amerikalı çalışan ile yapılan Tüketici Finansı Anketi –SCF'nin verilerini kullanarak yaptıkları analizde, Çinli çalışanların Amerikalı çalışanlara kıyasla, finansal kararlarında, tutum ve davranış açısından daha fazla risk toleransına sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Fan ve Xiao ayrıca, Amerikalılara kıyasla Çinlilerin risk alma tutumları ve risk alma davranışları arasındaki ilişkinin daha az

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

lineer olduğu ve Çinlilerin risk alma tutum ve davranışlarını etkileyen daha az değişken olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bu sonuçlar uyarınca Fan ve Xiao, Çinli yatırımcıların yüksek riskli yatırımlara karşı uyarılmaları ve yatırımcı eğitimlerinde daha az değişkenli işlemlerin uygulanması gerektiğini ileri sürmektedirler (Fan ve Xiao, 2011).

Bertocchi, Brunetti, Torricelli, yaptıkları araştırmada evlilerin ve erkeklerin, bekâr ve kadınlara kıyasla daha riskli varlıklara yatırım yapma eğilimlerinin arkasında yatan sosyo-ekonomik faktörleri araştırmışlar ve aile yapılarındaki bölgesel farklılıklar ile emek piyasası organizasyonunun yatırım tercihlerinde farklılıklara neden olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bertocchi vd. İtalyan Merkez Bankası'nın Hane Halkı Gelir ve Servet Anketi –SHIW'nin 1989-2006 yılları arasındaki verilerini kullanarak analiz yapmışlardır. Bertocchi vd. yaptıkları analizde, yüksek boşanma oranları ile kadınların emek piyasasına katılma oranlarının yüksek riskli varlıklara yatırım yapma eğilimi ile ilişkili olduğu ve bu durumun bölgesel olarak ve zamana göre de farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Bertocchi vd. kuzey İtalya'da orta ve güney İtalya'ya kıyasla boşanma oranlarının ve kadınların işgücüne katılma oranlarının yüksek olduğunu, aile yapılarının daha az muhafazakâr ve kadınların daha fazla özgür olduğunu, bu nedenle İtalya'nın kuzeyinde kadınların ve bekâr olan yatırımcıların yüksek risk toleransına sahip olduklarını ileri sürmektedirler (Bertocchi, Brunetti, Torricelli, 2009).

Chandra ve Kumar, Hindistan'daki bireysel yatırımcılar üzerinde araştırmada yapmışlar ve bireylerin yatırım davranışlarını etkileyen beş unsur bulunduğu sonucuna ulaşmışlardır. Chandra ve Kumar, bireysel yatırım davranışlarını etkileyen psikolojik ve kavramsal unsurların belirlenmesi için, Hindistan'ın lider brokerlik firmalarından birinin 350 müşterisi arasında anket çalışması yapmış, ayrıca brokerlar, finansal danışmanlar, yatırım danışmanları ve bireysel yatırımcılarla birebir görüşmelerde bulunmuşlardır. Chandra ve Kumar çalışmalarında, Hindistan'daki yatırımcı davranışlarının %43 oranında ihtiyat ve tedbir alma tutumu, %17 oranında muhafazakârlık, %12,8 oranında kendine güvensizlik, %10 oranında asimetrik bilgi,

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

%7,75 oranında finansal bağımlılık eğilimi gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır (Chandra ve Kumar, 2011).

Jureviciene, Novickyte, Dubinskas, Keliuotyte, Litvanyalı yatırımcıların kişilik özelliklerini incelemiş ve yatırımcıların altı faklı kişilik özelliğine sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Jureviciene vd., M. M. Pompian'ın metodojisini kullanarak, 2012 Eylül-Aralık döneminde 384 yatırımcı ile görüşme yapmış ve bu görüşmelerden hareketle yaptıkları analizde Litvanyalı yatırımcıların çoğunluk olarak gerçekçi bir düşünüş şekline sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Jureviciene vd. Litvanyalı yatırımcıların % 31'inin kendi yatırım yetenek ve limitlerini gerçekçi olarak algıladıklarını, finansal piyasalar ve yatırımlarının olası negatif sonuçları hakkında gerçekçi olduklarını, her yatırımlarını ayrı ayrı değerlendirdiklerini, ancak zihinsel muhasebe, çıpalama, korumacılık, çerçeveleme ve belirsizlikten kaçınma türünden bilişsel sapmalar gösterebildiklerini ileri sürmektedirler (Jureviciene, Novickyte, Dubinskas ve Keliuotyte, 2013).

Yao, Hanna ve Gutter, ırk/etnisitenin finansal risk toleransı üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Çalışmalarında risk toleransını, "risk almaya istekli olmak" şeklinde tanımlayan Yao vd. 1983, 1989, 1992, 1995, 1998, 2001 yıllarına ait Tüketici Finansı Anketi –SCF'nin verilerini kullanarak, Amerika'daki çeşitli ırk/etnisiteye mensup bireylerin risk toleranslarını ölçmüşledir. Yao vd. yaptıkları analizde Amerika'daki beyazların %40,6, siyahların %28,5 ve hispaniklerin %20,5 oranında ortalama düzeyde finansal risk almaya istekli olduğunu ve bu oranların yıllara göre farklılık göstermediği sonucuna ulaşmışlardır. Yao vd. ırk/etnik grupların yüksek risk alma eğilimlerini de ölçmüşler ve beyazların %18,8, siyahların %14,5 ve hispaniklerin %15,6 oranında yüksek finansal risk almaya eğilimli oldukları sonucuna ulaşmışlardır (Yao, Hanna ve Gutter, 2004).

1.1.2.3.1. Dindarlık ve Finansal Yatırım Davranışı:

Sosyal psikologlar, bir gruba ait olan bireylerin, yalnız oldukları zaman sergilediklerinden daha farklı tutum ve davranış sergilediklerini ileri sürmektedirler. Sherif'e göre bu davranışın temel nedeni, bireylerin ait oldukları

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

grubun ortak standart ve normlarının gerçeği yansıttığını düşünmeleri ve benimsemeleri, ayrıca tutum ve davranışlarında bu normları kullanmalarıdır. Bireylerin sosyal kimliklerinden biri olan ve bu anlamda onların tutum ve davranışlarını etkileyen dini inanç, akılcı düşünüşü de geniş ölçüde etkileyen bir davranış kalıbı olarak karşımıza çıkmaktadır (Kağıtçıbaşı, 1979:199-216).

Risk ve dindarlık ile ilgili yapılan akademik çalışmaların çoğu, dindarlığın, bireylerin ölüm korkusuna karşı verdikleri tepki, doğayı kontrol etme arzuları, kriz zamanlarında umut ve rahatlama ihtiyaçları yoluyla risk tercihlerini etkilediğini ileri sürmektedir. Matematikçi ve fizikçi Blaise Pascal tarafından geliştirilen **Pascal'ın Bahsi** argümanına göre, dini inanç sahibi olmak aynı zamanda riski minimize etmek anlamına gelmektedir. Pascal'a göre, inançlı bir birey Tanrı'ya inanmakla hiçbir kayba uğramamakla birlikte potansiyel olarak kazanç sahibi de olabilir, çünkü Tanrı gerçekten var ise cennet ile ödüllendirilecektir. Ancak Tanrı'ya inanmayan bir birey risk almaktadır, çünkü eğer birey Tanrı'ya inanmıyorsa ve Tanrı gerçekten var ise birey cehennem ile cezalandırılacaktır. Malinowski, dindarlığın, toplumun teknolojik olarak geldiği ileri seviye yüzünden kontrol edilemeyen şeyleri kontrol etme arzusu ile ilgili olduğunu ileri sürmekte, dindarlığın ölüm korkusuyla başa çıkabilmenin bir yolu olduğunu ileri sürmektedir (Miller ve Hoffmann, 1995). Yapılan akademik çalışmaların büyük bir kısmı, genel olarak riskten kaçınan bireylerin, stresli ve belirsiz durumlarla başa çıkabilmek için geleneksel yolları tercih ettiklerini, risk alan bireylerin ise bu koşullarda yenilikçi yollara başvurduklarını ortaya koymaktadır.

Miller ve Hoffmann, dini inanca sahip olmanın riskten kaçınma tutumu ile ve dini inancı reddetmenin risk alma tutumu ile ilişkili olduğunu ileri sürmektedirler. Miller ve Hoffmann, kadınlar ve erkekler arasındaki risk tercihi farklılıklarını dindarlık üzerinden açıklamaya çalışmış, riskten kaçınan kadınların riski seven kadınlara kıyasla daha dindar olduklarını, riskten kaçınan erkeklerin ise riski seven erkeklere kıyasla daha dindar olduklarını ileri sürmüşlerdir. Miller ve Hoffmann, Amerika'da 2.408 lise öğrencisi arasında yürütülen bir anketin verilerini kullanarak regresyon analizi yapmışlar, kadınların erkeklere kıyasla daha dindar oldukları ve riskten kaçınma tutumlarının daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Miller ve Hoffmann, yapısal eşitlik modeli kullanarak verileri yeniden analiz etmişler ve

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

dindarlık seviyesi arttıkça riskten kaçınma tutumunun arttığı sonucuna ulaşmışlardır (Miller ve Hoffmann, 1995).

Hess, dindarlık ile bireysel finansal kararlar arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Hess, özellikle Amerika'da katı sosyal kurallara sahip dini çevrelerde yüksek kredi puanları, düşük kredi kartı borçları ile icra ve iflas oranları arasındaki ilişkiyi analiz etmiştir. Hess, Amerika'da Gallup Organizasyonu'nun 2008-2009 yılları arasında yürüttüğü dindarlık ile ilgili çalışma verilerini, Equifax, TransUnion ve Experian gibi kredi kurumlarının kredi skorları, kredi kartı borçları ve icra-iflas verilerini kullanarak faktör ve regresyon analizi yapmıştır. Hess yaptığı analizde, dindarlık ve kredi puanları arasında pozitif, dindarlık ve kredi kartı borç dengesi, icra-iflas arasında ise negatif bir ilişki bulmuştur. Sonuç olarak Hess, yüksek dini ve sosyal kurallara sahip bölgelerde yaşayan bireylerin, daha düşük seviyede dini kuralların hâkim olduğu bölgelerde yaşayan bireylere kıyasla, daha düşük finansal risk aldıkları ve daha yüksek bir etik standarda sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır (Hess, 2012).

Benjamin, Choi ve Fischer, dinin ekonomik davranış üzerindeki etkisini incelemişlerdir. Benjamin vd. deneysel psikoloji teknikleri ve oyun teorisi yöntemi kullanarak 827 katılımcı ile çalışma yürütmüşler ve dindar kişilik özelliği ile risk alma tutumu arasında bağlantı olduğunu sonucuna ulaşmışlardır. Benjamin vd. gönüllüleri teklif edilen kumar oyununa katılmaya ikna etmek için gereken ortalama risk oranı olarak ortalama risk primi terimini kullanmışlardır. Benjamin vd. elde ettikleri verilerle yaptıkları regresyon analizde, dindar kişilik özelliği arttıkça ortalama risk priminin ya da riskten kaçınma eğiliminin Protestanlarda %3, Katoliklerde %11 ve Agnostik/ateistlerde %12 azaldığını, Yahudilerde ise ortalama risk primini %2 arttığı sonucuna ulaşmışlardır. Benjamin vd.'ne göre, Protestanlara kıyasla, Katoliklerin dini kuralları, bu dine mensup bireylerin risk alma eğilimlerini arttırmaktadır (Benjamin, Choi ve Fischer, 2013).

Hilary ve Hui, Protestan ve Katolik dinine mensup iş çevrelerinde dindarlık seviyesinin firmaların yatırım kararlarına etkisini incelemişlerdir. Hilary ve Hui, dindarlık seviyesinin örgütsel davranışı etkilediğini ve dindarlık seviyesi yüksek olan iş çevrelerinde yer alan firmaların, varlık ve öz kaynak yatırımlarında düşük risk

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

tutumu sergilediklerini ileri sürmüşlerdir. Hilary ve Hui, 1971, 1980, 1990, 2000 yıllarına ait Amerikan Dini Veri Arşivi –ARDA, Teminat Fiyatlarını Araştırma Merkezi –CRSP, Amerikan Nüfus Bürosu -USCB verilerini kullanmışlardır. Hilary ve Hui, veriler üzerinden yaptıkları zaman serisi analizinde, yüksek dindarlık seviyesinin hâkim olduğu çevrelerde faaliyet gösteren firmaların daha az öz kaynak yatırımı yaptıkları ve AR-GE'ye daha az kaynak ayırdıkları sonucuna ulaşmışlardır. Hilary ve Hui ayrıca, bu firmaların uzun dönem büyüme hızlarının düşük olduğunu, yatırım yapacakları zaman yüksek getiri oranı talep ettiklerini ve daha istikrarlı bir büyüme hedeflediklerini ileri sürmüşlerdir (Hilary ve Hui, 2009).

Noussair, Trautmann, Van de Kuilen ve Vellekoop, Hollanda'da Protestan ve Katolik bireyler arasında, dini inanç ve riskten kaçınma tutumu ilişkisini araştırmışlardır. Noussair vd. 906 birey ile yaptıkları çalışmada, riskten kaçınma tutumu ile dindarlık arasında pozitif bir ilişki bulmuşlar, Protestanların Katoliklere kıyasla ve daha sık ibadet eden bireylerin daha az ibadet eden bireylere kıyasla riskten kaçınma eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Noussair vd. yaptıkları regresyon analizinde, dini inanç ile riskten kaçınma tutumu arasındaki pozitif ilişkinin tek başına dini inanç tarafından değil, mensup olunan dini grubun sosyal bakış açısı tarafından yönetildiği sonucuna ulaşmışlardır (Noussair, Trautmann, Van de Kuilen ve Vellekoop, 2012).

Miller, bireylerin risk tercihleri ve dindarlık seviyeleri arasındaki ilişkiyi karşılaştırmalı olarak incelemiştir. Miller, eğer bir ülkede hâkim olan din, kurumsal aidiyet, özel dini inanç ve davranışlar yönünden ölümden sonraki hayatta ödüllendirilmeyi sağlamayı iddia ediyorsa, o zaman o ülkede herhangi bir dine mensup olmamanın risk alma tutumunu temsil ettiğini ileri sürmektedir. Miller, özellikle Hristiyanlık ve Müslümanlığın hâkim olduğu Batı toplumlarında, dini geleneklerin ayrıcalıklı olmayı sağladığını, dinin cennete giden tek ve biricik yol olduğunu ve bu anlamda bir dine mensup olmayı reddetmenin risk alma tutumu ile ilişkili olduğunu belirtmektedir. Miller, Budizm ve Hinduizm'in hâkim olduğu Doğu toplumlarında ise, dini geleneklerin ayrıcalıklı olmayı sağlamadığını ve dinin, amaca ulaşmak için birçok yol olabileceğini dikte ettiğini ve bu anlamda da bir dine mensup olmayı reddetmenin risk alma tutumunu yansıtmadığını belirtmektedir. Miller, farklı

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

sosyal ve dini özeliklere sahip beş ülke seçmiş ve 1990-1993 Dünya Değerler Anketi –WVS'nin her ülkede yaklaşık olarak 1000 birey arasında yaptığı çalışmanın verilerini kullanarak, bireylerin risk tercihi ve dindarlık seviyesi arasında ilişki aramıştır. Miller yaptığı lojistik regresyon analizi sonucunda, Hristiyan ve Müslüman toplumlarda bir dine inanmanın, dindar olmanın ve ibadet etmenin riskten kaçınma tutumu ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğu, Hindu ve Budist toplumlarda ise dine inanmak ile riskten kaçınma tutumu arasında bir ilişki olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Bu anlamda Miller'in analizine göre, riskten kaçınma tutumu ile dindarlık seviyesi arasında Amerika, İtalya ve Türkiye'de anlamlı ve pozitif bir ilişki bulunurken, Hindistan ve Japonya'da anlamlı bir ilişki bulunamamıştır. Miller analizinde, Türkiye'de risk alma tutumunun, %5 önem derecesinde, kendini bir dine ait hissedenlerle %17,2, bir dine inanmanın önemli olduğunu düşünenlerle %1,8 ve ibadet ettikleri zaman rahat hissedenlerle de %7,6 oranında negatif ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır (Miller, 2000).

Liu, Miller'ın İslam ve Hristiyanlık gibi katı yaptırımları bulunan dinlere kıyasla, Hinduizm ya da Budizm gibi daha esnek dinlere mensup bireylerin dindarlık seviyeleri ile risk alma eğilimleri arasında anlamlı bir ilişki bulunmadığı tezinden hareketle, Tayvan'da dindarlık ve risk alma eğilimi arasındaki ilişkiyi araştırmıştır. Liu, Çin geleneklerinin Tayvan toplumuna hâkim olduğunu, dolayısıyla Tayvan'da da Budizm ve Taoizm gibi Doğu dinlerinin nüfusun %75-80'ini temsil ettiğini belirtmektedir. Liu, 2007 Tayvan Sosyal Değişim Anketi -TSCS'nin 2,147 kişiye ait verisini kullanarak yaptığı regresyon analizinde, Miller'in teziyle tutarlı ve o teze aykırı olan iki önemli sonuca ulaşmıştır. Liu, Miller'ın teziyle tutarlı olarak, Tayvan'da risk alma tutumu ile çeşitli dinlere mensup bireylerin dini aidiyetleri arasında istatistiki olarak çok zayıf bir ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. İkinci olarak Liu, Miller'in tezine aykırı olarak, Tayvan'da çeşitli dinlere mensup bireylerin risk alma tutumları ile dini ibadetlerini yerine getirme sıklıkları arasında anlamlı bir negatif ilişki olduğu sonucuna ulaşmıştır. Liu'nun analizine göre, Tayvan'da bireylerin dini ibadetlerini yerine getirme sıklıkları arttıkça risk alma tutumları %2,3 oranında azalmaktadır (Liu, 2010).

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Bartke ve Schwarze, bireylerin risk konusundaki tutumlarında ulusal ve dini aidiyetin etkisini araştırmışlardır. Bartke ve Schwarze, Tanrı'nın ve dindar toplumların en üstteki gözlemleme kurumu fonksiyonuna sahip olduklarını ve güçlü dini inançlara sahip bireylerin riskli davranışları kısıtlayan kurallar çerçevesinde yaşadıklarını ileri sürmektedirler. Bartke ve Schwarze'a göre, dini düşünce ölümden sonraki yaşam için donanım sağladığından dindar bireyler bu dünyada Tanrı'yı hoşnut edecek şekilde yaşamaktadırlar. Bu tezden hareketle Bartke ve Schwarze, özellikle Müslüman ve Katoliklerin riskten kaçınma tutumlarının yüksek olduğunu ileri sürmüşler ve 2007 Alman Sosyoekonomik Panel –SOEP verilerini kullanarak yaptıkları regresyon analizinde, Müslümanların ve göçmen olan Türklerin en yüksek riskten kaçınma tutumuna sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır (Bartke ve Schwarze, 2008).

Leon ve Pfeifer, dini inancın risk alma tutumu üzerindeki etkisini araştırmışlardır. Leon ve Pfeifer, Almanya'da farklı dini inançlara mensup bireylerin risk alma konusunda farklı eğilimlere sahip olduklarını, ayrıca dindarlık seviyesinin yüksek riskten kaçınma davranışı ile ilişkili olduğunu ileri sürmektedirler. Leon ve Pfeifer, 2003 ve 2004 yıllarına ait Alman Sosyoekonomik Panel –SOEP verilerini kullanarak yaptıkları analizde, herhangi bir dine mensup olmayan bireylere kıyasa Hristiyanların ve Müslümanların genel konularda riskten kaçınma eğilimlerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Finansal risk alma konusunda ise Leon ve Pfeifer, 13,754 veri ile yaptıkları regresyon analizinde, Almanya'da Müslümanların ve Hristiyanlık dışındaki diğer dinlere mensup olan bireylerin, herhangi bir dine mensup olmayan bireylere kıyasla önemli derecede riskten kaçınma eğilimine sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Leon ve Pfeifer, Müslümanların emlak yatırımları konusunda pozitif risk alma eğilimine sahip olurken, hayat sigortası, hisse senedi ve firma varlıkları yatırımı konusunda negatif risk alma yani riskten kaçınma davranışı sergiledikleri sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Leon ve Pfeifer, Müslümanların dindarlık seviyeleri arttıkça, emlak yatırımları konusunda risk alma eğilimlerinin azaldığı, tasarruf hesapları, hayat sigortası, bono ve hisse senedi ve firma varlıklarına finansal yatırım yapmak konusunda riskten kaçınma eğilimlerinin ise arttığı sonucuna ulaşmışlardır (Leon ve Pfeifer, 2013).

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Jiang, Jiang, Kim ve Zhang, Çin'de dindarlık ve aile şirketlerinde risk alma tutumu arasındaki ilişkiyi incelemiş ve dindar kuruculara sahip aile şirketlerinin, diğer aile şirketlerine kıyasla, risk alma eğilimlerinin daha düşük olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Jiang vd. Çin'de faaliyette bulunan, şirketin kurucularının şirket hisselerinin % 50'sine sahip ve dolayısıyla şirket kararlarında etkin oldukları 4159 aile şirketine ait veriyi analiz etmiştir. Jiang vd. yaptıkları regresyon analizi sonucu, dindar girişimciler tarafından kurulan aile şirketlerinin, dindar olmayan girişimciler tarafından kurulan aile şirketlerine kıyasla, daha düşük sabit ve sabit olmayan yatırım oranına sahip oldukları, bu şirketlerin finansal yatırım kararlarında riskten kaçınma eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Jiang vd. Batı dinlerinde belirsizlikle başa çıkmak için kurtuluş reçetesi önerilirken, Doğu dinlerinde belirsizliğin kabul edilmesinin telkin edildiğini belirtmişlerdir. Jiang vd. yaptıkları regresyon analizi sonucu, Batı dinleri olarak tanımladıkları İslam, Protestan ve Katolik inançlarına mensup şirket sahiplerinin, Doğu dinleri olarak tanımladıkları Budizm ve Taoizm inançlarına ve herhangi bir dine mensup olmayan şirket sahiplerine kıyasla daha fazla riskten kaçma eğilimi gösterdikleri sonucuna ulaşmışlardır (Jiang, Jiang, Kim ve Zhang, 2015).

Jamaludin, Malezya'daki Müslüman ve Müslüman olmayan yatırımcıların, yatırım kararlarında dinin etkisini araştırmıştır. Jamaludin yaptığı çalışmada, Müslüman ve Müslüman olmayan yatırımcıların yatırım kararları arasında önemli bir farklılık olduğu, ancak farklı dindarlık seviyelerinde olan Müslüman yatırımcılar arasında yatırım kararları açısından önemli bir farklılık olmadığı sonucuna ulaşmıştır. Jamaludin, Malezya'da Personel Tasarruf Fonu -EPF'nin 440 üyesi arasında 2010 yılında yürüttüğü anket çalışması verilerini kullanarak yaptığı Ki-Kare analizinde, Müslüman ve Müslüman olmayan bireyler arasında emeklilik tasarruflarının yatırıma aktarılması konusunda önemli bir farklılık olduğu sonucuna ulaşmıştır. Jamaludin'in analizine göre, Müslüman yatırımcıların yaklaşık yarısı tasarruflarını belirli bir seviyede risk içeren yatırım fonlarına aktarırken, diğer yarısı tasarruflarını yatırımcı yerine menkul kıymetler şirketleri tarafından seçilen ve risk oranı daha düşük olan garantili fonlara yatırmakta, Müslüman olmayan yatırımcıların

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

büyük bir bölümü ise tasarruflarını yatırım fonlarına aktarmaktadırlar (Jamaludin, 2013).

Cheong, kurumsal risk alma ve dindarlık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Cheong, firmaların dindarlık eğilimlerini ölçmek ve firma yöneticileri ile firmanın içsel ve dışsal dindarlık seviyesini birbirinden ayırmak için mikro ölçekte veri kullanmıştır. Cheong, dindarlık seviyesinin belirlenmesinde, şirket yöneticilerinin içtenlikle inanç sahibi olup olmadığının, dini inanç konusunda baskıya maruz kalıp kalmadığının ya da kanuni uygulamalar gerektirdiği için dine uygun kararlar alıp almadığının ayrıştırılması gerektiğini vurgulamıştır. Cheong ayrıca, dindarlık ile risk alma arasındaki ilişki ölçülürken, dini inançların öğretilerinin dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Cheong'a göre, İslam, Hristiyanlık ya da Musevilik gibi tek tanrılı dinler, takipçilerine kurtuluş ve sonsuz bir hayat için ibadet etmeleri ve belirsizlikten kaçınmaları gerektiğini dikte ederken, Budizm, Taoizm ya da Hinduizm gibi çok tanrılı dinler, hayatın felsefesine odaklanmayı, aydınlanmaya ulaşmak için önyargısız olmanın erdemini, karmayı ve merhameti salık vermektedir. Cheong çok kültürlü, etnik ve dini çeşitlilik barındıran bir ülke olan Malezya'da, 2013-2016 yılları arasında elde edilen 820 firmaya ait veri ile çalışma yürütmüştür. Cheong çalışmasında, takip ettiği dini inançtan bağımsız olarak dindar yöneticilerin riskten daha fazla kaçındıkları, firmaların %60'nın Müslüman yöneticilere sahip olduğunu ve bu yöneticilerin diğer dinlere mensup yöneticilere kıyasla riskten kaçınma eğilimlerinin daha yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır. Cheong, İslami firmalarda, yöneticilerinin dindarlık seviyesi ile firmaların risk-alma davranışları arasında, diğer firmalara kıyasla pozitif bir ilişki olduğunu ve yine diğer firmalara kıyasla İslami firmaların daha yüksek kaldıraç oranına, daha fazla sabit varlığa ve düşük AR-GE harcamalarına karşın daha yüksek reklam harcamalarına sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır (Cheong, 2018).

Xin, dindarlık ve firmaların kazanç-yatırım kararları arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Xin, daha dindar ülkelerdeki firma yöneticilerinin daha az riskli kazanç elde etmeyi sürdürme eğilimlerine sahip oldukları varsayımından harekete, dini inancın insan davranışlarına etkisi olduğu kadar, firma yöneticilerinin yatırım kararları üzerinde de önemli etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Xin, dini

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

inancın firma yöneticilerinin etik davranışları üzerinde etkili olduğunu, bu durumun firma yöneticilerinin daha muhafazakâr oldukarı bir ortam yarattığını ve firma yöneticilerinin risk alma eğilimlerinin azaldığını ileri sürmüştür. Xin, karar alma sürecinde riskten kaçınmayı, firmaların başarılı olma potansiyeli yüksek projeleri seçmeleri olarak tanımlamıştır. Xin, 1971, 1980, 1990 ve 2000 yıllarına ait Amerikan Dini Veri Arşivi -ARDA verilerini, Gallup Organizasyonu tarafından geliştirilen dini ve demografik verileri ve Kredi Risk Primi- CDS verilerini kullanmıştır. Xin elde ettiği veriler ışığında, genel merkezleri Amerika'nın 194 bölgesinde bulunan 678 firmaya ait, 2007-2010 yılları arasındaki 1788 gözlem ile zaman serisi analizi yapmış ve lineer bir model geliştirmiştir. Xin yaptığı analiz sonucu, dindarlığın riskten kaçınma tutumu üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu, güçlü dini inançlara sahip yöneticilerin kazançla ilgili manüplasyonlar içerisine girmedikleri ve piyasa oyuncularının kullandıkları bilgileri tahrip etmeye veya güvensiz hale getirmeye yönelik işlerden uzak durdukları sonucuna ulaşmıştır (Xin, 2014).

Tahir ve Brimble, Müslümanların finansal kararlarında dini inancın etkisini incelemişlerdir. Tahir ve Brimble, araştırmalarında deneysel yöntem kullanmışlar ve katılımcılara Avustralya Borsası -ASX'de kote olan ve rassal olarak seçilen 30 şirketin listesi vererek, 10,000 $ para ile hangi şirketlere yatırım yapmak istediklerini sormuşlardır. Tahir ve Brimble'ın bu deneysel çalışmalarında seçtikleri şirketlerden 19 tanesi İslami açıdan kabul edilebilir iken, 11 tanesi İslami açıdan kabul edilebilir değildir. Ayrıca Tahir ve Brimble, katılımcılara şirketlerle ilgili risk, getiri ve yaptıkları ana iş konusunda bilgi vermiş ve yatırımcıların yatırım kararı alırken ahlaki, sosyal ve dini konuları da dikkate almalarına zemin hazırlanmıştır. Tahir ve Brimble, tesadüfi olarak 100 Müslüman ve 100 Müslüman olmayan katılımcı belirlemiş ve Müslüman olan katılımcılara ayrıca yatırım ve ticaret konusunda şeriat kurallarını bilip bilmedikleri, günlük hayatlarında hangi İslami kuralın en önemli olduğunu ve deneydeki seçimlerinde İslami kuralların rol oynayıp oynamadığını sormuşlardır. Tahir ve Brimble yaptıkları regresyon analizinde, Müslümanların riskten kaçınma tutumlarının yüksek olduğunu ve %77,3'ünün Şeriat kuralları ile uyumlu olan şirketlere yatırım yapmayı tercih ettikleri sonucuna ulaşmışlardır. Tahir ve Brimble, finansal yatırım konusunda Müslümanların homojen olmadığını ve

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

dindar olmayan Müslümanların Müslüman olmayan yatırımcılar gibi davrandıkları, ayrıca Müslümanların finansal kararlarında risk, getiri ve Şeriat kurallarının yanında çevresel ve ahlaki konuları da göz önünde bulundurdukları sonucuna ulaşmışlardır (Tahir ve Brimble, 2011).

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

İKİNCİ BÖLÜM

ÇALIŞMA ETİĞİ

2.1. Çalışma Etiği Kavramı:

Bireylerin etik ideolojisi, etik karar alma süreçleri ve ahlaki yargıların oluşmasında en büyük rolü oynamaktadır. Bouarif, etik ideolojiyi, bireylerin doğru ve yanlışa olan yönelimlerini tanımlayan inançlar, değer yargıları, standartlar ve bireysel değerlendirmeler toplamından oluşan bir sistem olarak tanımlamaktadır (Bouarif, 2015). Barnett, Bass ve Brown'a göre, bireylerin karar alma süreçlerinde etik davranıp davranmadıklarını anlamanın yolu, onların ahlaki felsefelerini ve ideolojilerini bilmekle mümkündür ve etik ideoloji bireylerin ahlak felsefelerinden türemektedir (Barnett, Bass ve Brown, 1994). Forsyth, etik ideolojiyi belirleyen bireysel ahlak felsefesini iki temel boyutta kavramlaştırmıştır: İdealizm ve görecelilik. Forsyth'e göre, idealistler evrensel standart ve evrensel etik kurallarına inanırlarken, göreceliliğe inananlar evrensel kuralları reddetmektedirler. İdealistler, doğru ve genel-geçer olanın aynı zamanda ahlaki olduğunu kabul ederken, göreceliliğe inananlar, evrensel olmayan ahlaki prensiplerin koşullara göre değişebileceğine inanmaktadırlar (Forsyth, 1980).

Çalışma etiği kavramı ilk kez, sosyal refah ve bireyciliğin önemine dikkat çeken uygulamalara karşı olan Reform sonrası entelektüel çevre tarafından kullanılmıştır. Bu entelektüel çevre, insanların hayatlarının tüm sorumluluğunu üstenmeleri gerektiğini benimsemiş, çok çalışmayı her derde deva bir ilaç olarak görmüş ve çok çalışma sayesinde bireylerin hayat şartlarını iyileştirebileceğine inanmışlardır. Bu entelektüel çevre ayrıca, örtük olarak fakir insanların çalışkanlıkları sayesinde tüm sıkıntılarından kurtulacakları inancını da kabul etmektedir (Miller, Woehr ve Hudspeth, 2001).

Modern çalışma etiği kavramının temel yapısı, Max Weber'in **Kapitalizmin Ruhu ve Protestan Etik** adlı çalışmasıyla oluşmuştur. Weber'e göre, Reformasyon Kilisesi, kilisenin insan yaşamı üzerindeki egemenliğini ortadan kaldırmayı değil, o

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

güne kadarki egemenlik biçiminin yerine başka bir egemenlik biçimi geçirme anlayışını desteklemektedir. Katolik inancında egemen olduğu iddia edilen **dünyadan yüz çevirmişlik ve servet hırsından uzak olma** anlayışının Fransız Kalvenistleri arasında da yaygın olması, genel olarak Protestan inancının özgürlükçü ve kapitalist ilerleme taraftarı olduğu yönündeki görüşü desteklememektedir. Bu nedenle, kapitalist ilerleme, aydınlanmanın her alanda sağladığı **akılcılık** ve temelinde Protestan inancından çok Protestan meslek ahlakında ifadesini bulmaktadır. Protestanlar ekonomik akılcılık yönünde çoğunluk olarak özel bir eğilim sergilemişlerdir. Bütün Protestan mezheplerinin odağında yer alan dogmaya göre; yaşamda Tanrı'yı hoşnut edecek biricik araç, keşişçe sofuluk yoluyla dünya içindeki ahlaklılığın aşılması değil, bireyin sosyal durumunun sonucu olarak ortaya çıkan ve böylelikle onun **mesleği** olmuş olan dünya içi görevleri yerine getirmeyi kesin şekilde bilmektir. Meslek düşüncesi Reformasyonun ürünüdür. Kapitalizmin ruhunda ifadesini bulan **kendini mesleğine adama** düşüncesi de Protestan meslek ahlakıyla bağdaşmaktadır. Weber'e göre, kendini işine adama sonucu elde edilecek olan mesleki başarının servet kazanma ile ödüllendirilmesi manifestosu, Tanrı tarafından kutsanmak için seçilmiş olmanın da bir göstergesidir. Dolayısıyla, ekonomik faaliyetler ekonomik başarının aracı ve ekonomik başarı da kutsanmanın bir aracıdır. Weber'in çalışma ahlakı olarak adlandırdığı bu değerler, bireyin kendini tamamen ve acımasızca dünya üzerindeki ekonomik rolüne adamasında ifadesini bulmaktadır. Weber çalışma etiğininin kaynağını, çok çalışmak, çok para kazanma arzusu, hayatın gelişigüzel zevklerinden, gösterişten ve gereksiz harcamalardan kaçınmak, hazzı ertelemek, harcamak değil kazanmaya odaklanmak ve tutumlu olmak şeklinde tanımlamıştır. Weber'e göre, çalışma etiğinin en göze çarpan özelliği zamanın yapıcı kullanılmasıdır. Özellikle, zamanın boşa harcanması ilk ve ölümcül günahlardan biridir, sosyalleşmek, verimsiz muhabbetler, lüks ve sağlık için gerekenden fazla süre uyumak yoluyla boşa zaman harcamak ahlaki olarak ayıplanmalıdır (Weber, 1958'e atfen Miller, Woehr ve Hudspeth, 2002).

Weber'in kuramsal çerçevesinden hareketle yapılan son çalışmalar, çalışma etiğini, çalışma kaynaklı değerlere ait davranışsal bir yapıda görme eğilimindedirler. Çalışma etiği kavramının asıl yapısı, kullanım amaçlarına uygun bir biçimde çok

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

boyutlu olarak tanımlanması ile ortaya çıkmakta ve bu çok boyutlu yapı içerisinde çalışma etiği kavramı, esas olarak çalışma hayatına ait olan tutum ve inançları temsil etmektedir. Çalışma etiği, **yüksek çalışma etiğine sahip olan birey** yerine çok çalışmaya büyük değer verilmesi, kendi kendine yeterlilik, adil olma, akıl ve zamanı etkin kullanma, hazzın ertelenmesi ve çalışmanın gerçek değeri gibi kavramlar çerçevesinde açıklanmaktadır. Bu bakımdan çalışma etiği kavramı, çok boyutlu, belirli bir işe ait olmaktan çok, genel olarak iş ve çalışma ile ilgili faaliyetlere ait, öğrenilebilen, tutum ve inançlara atıf yapan, herhangi bir dini inançla bağlantılı olması gerekmeyen-seküler ve davranışlarla yansıtılan motivasyonel bir yapıdadır (Miller, Woehr ve Hudspeth, 2001).

2.1.1. Çalışma Etiği Kavramının Boyutları:

Çalışma etiğinin kavramsal yapısının ve boyutlarının belirlenmesi konusunda en fazla çaba harcayan bilim adamlarından biri Furnham'dır. Furnham, çalışma etiğinin bireysel bir değişken olduğunu, ancak başarı ihtiyacı ya da kontrol odağı gibi psikolojik değişkenlerden çok, iş tatmini, adalete olan inanç, rekabetçilik ve çok çalışmaya duyulan istek gibi değişkenlerle tanımlanması gerektiğini belirtmiştir. Furnham'a göre çalışma etiği çok boyutlu bir kavramdır. Furnham, çalışma etiği kavramının boyutlarını ortaya çıkarmak için, Protestan etiği, Protestan çalışma etiği, Pro-Protestan etik, kapitalizmin ruhu, boş zaman etiği, çalışma etiği ve eklektik Protestan etiği ile Avustralya çalışma etiği ölçeklerindeki sorulardan yararlanarak 78 soruluk bir Protestan çalışma etiği ölçeği oluşturmuştur. Furnham, 1021 kişi ile yürüttüğü çalışma sonucu elde ettiği verileri faktör analizine tabi tutmuş ve çalışma etiği karamı ile ilgili beş boyuta ulaşmıştır. Furnham'a göre çalışma etiğinin birinci boyutu, çok çalışmaya duyulan saygı, istek ve hayranlık iken ikinci boyut, boşa zaman harcama konusundaki tutumdur. Furnham'ın analizinde çalışma etiğinin üçüncü boyutunu, dindarlık ve ahlak ile ilgili iken, dördüncü boyutunu diğerlerinden bağımsız olma ve beşinci boyutunu asketizm yani çok fazla para ve zamana sahip olmanın zararları şeklinde tanımlanmıştır (Furnham, 1990).

Blau ve Ryan, Reform sonucu iş yaşamında ortaya çıkan değişimler nedeni ile geniş ölçüde **Protestan Çalışma Etiği** olarak anılan, ancak tüm dini inançlarda

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

kendine yer bulan çalışma etiği kavramının boyutlarını araştırmışlardır. Blau ve Ryan, Amerika'da Katolik rahip ve rahibeler, Katolik cemaatine mensup bireyler ve çeşitli dinlere mensup yarı zamanlı çalışan üniversite öğrencilerinden oluşan 543 katılımcı ile yürüttükleri anket sonucu elde ettikleri verileri keşfedici faktör analizine tabi tutmuş ve dört boyutlu çalışma etiği kavramına ulaşmışlardır. Blau ve Ryan'ın dört boyutlu çalışma etiği, çok çalışma, boşa zaman harcamaya karşı olma, bağımsız olma ve asketizm ile ifade edilmektedir (Blau ve Ryan, 1997).

McHoskey, Mirels ve Garrett tarafından geliştirilen ölçeği yeniden düzenleyerek Amerika'da 183 lisans öğrencisi ile anket çalışması yürütmüştür. McHoskey, elde ettiği verileri faktör analizine tabi tutmuş ve çalışma etiği ile ilgili, başarı, asketizm, çalışma ve boşa zaman harcamaya karşı olma şeklinde sınıflandırdığı dört boyuta ulaşmıştır. McHoskey, karakter özellikleri ile başarı arasındaki ilişkiyi başarı faktörünün, ciddi ve üretken bir yaşamın faydalarını asketizm faktörünün, çok çalışmanın faydalarını çalışma faktörünün, boşa zaman harcamaktan ve dinlenmekten hoşlanmamayı ise boşa zaman harcamaya karşı olma faktörünün yansıttığını belirtmektedir (McHoskey, 1994).

Hill ve Petty, çalışma etiği kavramı yerine, mesleki başarı için gerekli gördükleri mesleki çalışma etiği kavramını kullanmışlar ve bu kavramı karakterize eden faktörleri belirlemeye yönelik çalışmalar yapmışlardır. Hill ve Petty, çalışma etiği kavramını, bireyin yaptığı işe ilgili sorumlu ve hesap verebilir olması gerektiğini savunan bir kültürel kural olarak tanımlamışlardır. Hill ve Petty'ye göre, yıllar geçtikçe çalışma etiği kavramı değişmiş ve Weber'in tanımladığından farklı olarak, çok çalışmayı teşvik eden davranış ve inançlar Batı kültürünün kuralları içinde harmanlanmış ve belirli bir dini mezhebe ait olmaktan çıkmıştır. Hill ve Petty, kamu ve özel sektörde toplam 1,151 çalışan ile anket çalışması yürütmüşler, elde ettikleri verileri faktör analizine tabi tutmuşlar ve mesleki çalışma etiği ile ilgili olarak, inisiyatif alma, bağımsız olma ve çevreyle uyum becerisi şeklide tanımladıkları üç faktöre ulaşmışlardır (Hill ve Petty, 1995).

Mudrack, çalışma etiği kavramı ile zamanı kullanmanın yapısı ve amacı, çalışma konusundaki içsel kontrol odağı ve başarı yönlü davranış tipi arasındaki ilişkiyi

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

incelemiş ve çalışma etiği kavramı ile ilgili dört boyut elde etmiştir. Mudrack, Amerikalı, üniversite mezunu ve çoğu çalışmakta olan 267 kişi ile yürüttüğü anket çalışmasında, çalışma etiği kavramına ait, çok çalışma, asketizm, çok çalışmanın eksikliğine gösterilen negatif tutum ve boş zamana karşı olmak şeklinde tanımladığı dört faktöre ulaşmıştır. Mudrack ayrıca, çok çalışmaya inanan bireylerin kolay vazgeçmeyen, amaç ve başarı odaklı, geçmişe takılı kalmayan ve çalışma konusunda yüksek kişisel kontrole sahip bir kişilik yapısına sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır (Mudrack, 1997).

Li-Ping Tang, Ulusal Tayvan Üniversitesi Tıp Fakültesi 1. Sınıf öğrencilerinden 115'i ile yürüttüğü anket çalışması sonucu elde ettiği verileri faktör analizine tabi tutmuş ve çalışma etiği kavramına ait dört boyuta ulaşmıştır: Çok çalışma, içsel motivasyon, asketizm ve boşa zaman harcama konusundaki tutum. Li-Ping Tang, analiz sonucu ortaya çıkan faktörlerden boşa zaman harcama konusundaki tutum dışında kalanların Furnham'ın çalışmasında yer alan faktörlerle yakından bağlantılı olduğunu vurgulamaktadır. Li-Ping Tang, Tayvan'da ve İngiltere'de yapılan çalışmalarda benzer sonuçlara ulaşıldığını ve çalışma etiği kavramının, boyutları bakımından toplumlar arasında önemli derecede farklılık göstermediğini belirtmektedir (Li-Ping Tang, 1993).

Bilimsel çalışmalarda en fazla kullanılan ölçeklerden bir tanesini geliştiren Mirels ve Garrett, etik kavramını kişilik özelliklerinin bir parçası olarak görmüş ve yaptıkları çalışmada, etik ile cinsel suçlar, otoriterleşme ve içsel kontrol arasında pozitif bir ilişki bulmuştur (Mirels ve Garrett, 1971). Beit-Hallahmi ise yaptığı çalışmada, etik kavramının kişisel özelliklerin bir parçası olmasının yanı sıra, toplumsal kültür, dini inanç, etnik köken ve politik görüş ile pozitif bir ilişkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır (Beit-Hallahmi, 1979).

2.2. Çalışma Etiği-Din İlişkisi:

Dini inancı oluşturan değerler, bir toplumda genel olarak doğru ya da yanlış kabul edilen davranış şekillerini etkilemekte, dinin koyduğu resmi ya da gayri resmi kurallar, bireylere kabul edilen sınırlar içerisinde özgür ya da sınırlı davranış çerçeveleri çizmektedir. Toplumsal kuralların ve değerlerin birçoğu, dini referanslar

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

etrafında sistemli bir hale gelmiştir ve bu kural ve değerler, etik olarak kabul edilen davranışlar için bir rehber oluşturmaktadırlar. Bir ya da birkaç dinin hâkim olduğu toplumlarda, o dinlerin temel değerleri, genellikle toplumun günlük olayları ve etik davranış şekillerini düzenleyen seküler değerlerine ayna tutmaktadırlar. Birçok din ve dini inanç, kabul gören etik davranışlar konusunda güçlü öğretilere sahiptir. Örneğin, Hristiyan inancındaki **On Emir**, etik dışı olarak kabul edilen davranışlar konusunda bir rehber oluştururken, Hinduizm'in klasik metinleri, aile bireylerine saygı duyulması gerektiği gibi açık etik referanslar vermekte ve yine İslam dini, dürüst ve sofu bir yaşamı tarif eden yollar ve kurallara sahiptir. Dünyanın bütün tek tanrını dinleri, ahlaki rehberlik konusunda benzer doktrinler içermektedirler. Ek olarak Budizm de, insan ve doğanın bir arada yaşaması doktrinine dayanan, iyi hayat etik hayattır öğretisini temel almaktadır (Parboteeah, Hoegl ve Cullen, 2007).

Dindarlık ise, bireylerin kimlikleri ile bir dinin prensiplerine ve değerlerine olan bağlılıklarını sembolize etmektedir. Allport ve Ross, yaptıkları çalışmada kavramsal olarak içsel ve dışsal dini yönelim şeklinde sınıflandırılabilecek iki tip dini yönelim olduğunu ileri sürmektedirler. Allport ve Ross'a göre, dışsal dini yönelimde din, bireylerin güvenlik ve konfor, girişkenlik ve eğlenme, statü ve dürüstlük, terfi ve finansal pozisyonlarını geliştirmek gibi hedeflere ulaşmalarında bir araç olarak kullanılırken, içsel dini yönelimde bireyler bütün hayatlarını inandıkları dinin kurallarına göre biçimlendirmektedirler (Allport ve Ross, 1967).

Weber, temel analizlerinde dindarlığı ekonomik sonuçları etkileyebilecek bağımsız bir değişken olarak görmektedir. Dini inançlar, ekonomiyi çalışma etiği, dürüstlük, tutumluluk, yardımseverlik ve misafirperverlik gibi özellikleri teşvik ederek etkileme gücüne sahiptir ve bu özellikleri geliştiren yüksek bir dindarlık seviyesi, bu sayede yatırımların ve ekonomik büyümenin de teşvik edilmesine katkı sağlamış olmaktadır (McCleary ve Barro, 2006).

Chusmir ve Koberg, Madlin tarafından 1985 yılında Amerika'da, 1512 şirket sahibi ve şirket yöneticisiyle yapılan anket çalışması sonucu, şirket sahibi ve yöneticilerin yaklaşık üçte ikisinin kendilerini dindar veya çok dindar olarak tanımladıkları, %65'inden fazlasının iş ile ilgili zor kararlar almaları gerektiğinde

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Tanrıdan yardım istedikleri ve %68'inin dini inançlarının, çalışanlarına olan davranışlarını etkilediği sonucuna ulaşıldığını belirtmişlerdir. Chusmir ve Koberg, York tarafından, Amerika'da 3300 yönetici ve yönetici olmayan çalışan arasında yapılan çalışma sonucu, yüksek seviyede iş tatmini ile güçlü dini inançlar arasında bağlantı bulunduğunu, dindarlık seviyesinin çalışma ve işe katılımı, yaş, gelir ve mesleki statüden daha fazla etkilediği sonucuna ulaşıldığını belirtmişledir (Chusmir ve Koberg, 1988).

Parboteeah, Hoegl ve Cullen, 2000 yılı Dünya Değerler Anketi -WVS'nin, 63,087 birey ve 44 ülkeye ait verilerini kullanarak yaptıkları analizde, dini otoriteye inancın, dini ruhsal olarak kabul edişin ve ibadet etmenin, etik olmayan davranışları onaylama isteği ile negatif ilişkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Parboteeah vd.'nin yaptığı regresyon analizi sonucu, bireylerin vergi kaçırmak ya da toplu taşıma araçlarına para ödemeden binmek gibi etik olmayan davranışları onaylama istekleri, dini otoriteye daha fazla inanmaya başladıklarında %3 azalmakta, dini ruhsal olarak daha fazla kabul ettiklerinde %14 azalmakta ve daha fazla ibadet etmeye başladıklarında %4 azalmaktadır (Parboteeah, Hoegl ve Cullen, 2007).

Feess, Mueller ve Ruhnau, 2005-2008 yılları Dünya Değerler Anketi -WVS'nin, 82,992 birey ve 57 ülkeye ait veri setini kullanarak yaptıkları çalışmada, bütün dinler ve ülkeler için dindarlık seviyesinin çalışma etiği üzerinde güçlü bir pozitif etkiye sahip olduğunu ve bu yüksek çalışma etiğinin ekonomik büyümeyi arttırdığı sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Feess vd. Amerika ve Avrupa'da yaşayan Müslümanların, Hristiyanlara kıyasla daha yüksek çalışma etiğine sahip olduklarını ve yine hâkim dinin İslam olduğu ülkelerde yaşayanların, hâkim dinin Hristiyanlık olduğu ülkelerde yaşayanlara kıyasla ortalama olarak daha yüksek çalışma etiğine sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır (Feess, Mueller ve Ruhnau, 2014).

Emerson ve Mckinney, dini inanç ve etik davranışlar arasındaki ilişkiye yönelik yaptıkları çalışmada, dinin, etik davranışın önemli bir belirleyicisi olduğunu ve yaşamlarında dine büyük önem veren profesyonel yöneticilerin etik olarak sorgulanan davranışları daha az kabul ettikleri yönünde güçlü kanıtlara ulaşmışlardır. Emerson ve Mckinney, 1993 ve 2001 yılında 3111 profesyonel yönetici ile

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

yürüttükleri anket çalışmasında, yöneticilere dinin hayatlarındaki önemi ile az vergi ödemek için geliri düşük göstermekten rüşvet vermeye kadar 16 etik olmayan davranışa karşı tutum sorulmuştur. Emerson ve Mckinney'in yaptıkları modellemede, her dindarlık seviyesinde ve ankette tanımlanmış her etik dışı davranış tanımı için, katılımcıların dine verdikleri önem ile etik dışı davranışları onaylama tutumları arasında negatif bir ilişki bulunmuştur (Emerson ve Mckinney, 2010).

Elçi, Şener ve Alpkan, çalışma etiği kavramının en temel boyutlarından biri olan çok çalışma davranışı ile dini inanç arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Elçi vd. İstanbul, Kocaeli ve Ankara'da, ticaret, imalat ve hizmet sektörlerinde toplam 715 çalışan ile yürüttükleri araştırmada, dindarlığın %31 ve ahlakın %28 oranında çok çalışma davranışı üzerinde pozitif bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Elçi, Şener ve Alpkan, 2011).

Uçanok, dini yönelim ile çalışma etiği arasında kontrol odağı üzerinden bir bağlantı kurmuş ve dini yönelimin çalışma etiğinin önemli bir belirleyicisi olduğunu ileri sürmüştür. Uçanok, Türkiye çeşitli üniversitelerde çalışan 126 araştırma görevlisi ile yürüttüğü anket çalışması verilerini faktör analizine tabi tutmuş, dini yönelim ile ilgili ödül/ceza, bireysel dindarlık ve toplumsal dindarlık, kontrol odağı ile ilgili irade ve şans, çalışma etiği ile ilgili de eşitlik ve sorumluluk olarak kategorize ettiği faktörlere ulaşmıştır. Uçanok, yaptığı analizde çalışma etiğinin en önemli belirleyicilerinin irade ve toplumsal dindarlık olduğu sonucuna ulaşmıştır (Uçanok, 2010).

2.2.1. Dini İnançlar Çerçevesinde Çalışma Etiğinin Anlamı:

Dini inanç ve çalışma etiği arasındaki ilişki, Weber'in kuramsal çerçevesinden hareketle, teolojik ve kavramsal olarak ilk defa Protestan inancı etrafında tanımlamıştır. Özellikle, Kalvenist/Puritan bir formda tanımlanan çalışma etiğine göre, çalışmak bir erdem olarak kabul edilirken, tembellik bir günah ve başarısızlığın kaynağı olarak görülmektedir. Çalışma etiğinin temel karakteristiğini yansıtan bu ifadelere, Protestan inancına ait dini metinlerin yanı sıra, Budizm, Hinduizm, Konfüçyüsçülük ve Yahudilik gibi dini inançlara ait metinlerde de rastlanmaktadır.

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Budizm, dünyanın acı çektiğine ve bu acılardan kurtulma yollarına odaklanan geniş ve çok yönlü bir dini geleneğe dayanmaktadır. Budizm'in temel öğretisine göre, ihtiras ve arzu bu acının kaynağıdır. Budizm'e göre örneğin, bireyler amaçlarına ulaştıkları için mutlu olmak yerine daha yüksek hedeflere ulaşmak için uğraş vermelidirler. Yine Budizm'e göre, iş yaşamında açgözlülük firmaların faaliyetlerini riske sokmaktadır. Budizm, etik olmayan davranışların toplumda fakirliğe yol açtığını ve tembelliğin vazgeçilmesi gereken çok olumsuz bir özellik olduğunu vurgulamaktadır. Budizm, çalışma etiğini, çalışanların ellerinden gelenin en iyisini yapmaları şeklinde tarif etmekte, inisiyatif almayı, çaba harcamayı ve yapılan işte ısrarcı olmayı ise teşvik etmektedir. Parboteeah, Paik ve Cullen'e göre, maddi kazanç, servet ve güç peşinde koşmak Buda'nın öğretilerine aykırıdır ve Budistler, bireylere ve topluma katkı sağlayan işlerde çalışmayı tercih etmektedirler. Parboteeah vd. Budizm'de ekonominin, ahlak ve ruhani hayat ile bağlantılı olduğunu, doğa ile çatışmadığını ve ruhani olarak zengin, sosyal olarak yararlı ve çevreci bir biçimde formüle edildiğini belirtmektedirler (Parboteeah, Paik ve Cullen, 2009).

Hinduizm, Brahmanlara, Vedalar metinlerine ve bir sosyal sınıf yapısı olan kast sistemine dayanan dini inançlar bütünüdür. Hinduizm, çeşitli tanrı ve tanrıçalardan oluşan Brahmanları tek ve en büyük gerçek olarak görmektedir. Hinduizm'de ahlak felsefesinin temel dayanağı olan **karma ve dharma** prensiplerine göre, bireyler kendi davranışlarından sorumludurlar ve bu davranışlar onların kaderlerini ve yeniden doğuşlarını etkilemektedir. Hinduizm'de, mutluluk bireyin isteklerine ulaşması şeklinde tanımlanmakta, iyi bir hayat sürmenin yolu, **dharma** -bireylerin sorumluluklarını yerine getirmesi-, **kama** –haz-, **moksa** -özgürlüğe ulaşma- ve **artha** -maddi zenginlik- olarak tanımlanan dört amaç ile tarif edilmektedir. Parboteeah, Paik ve Cullen, özellikle son amaç olan artha'dan hareketle, Hinduizm'in servet biriktirmeyi teşvik ettiğini ve kast sisteminden hareketle, bireylerin işlerini mensup oldukları kasta karşı bir sorumluluk olarak gördüklerini ileri sürmektedirler (Parboteeah, Paik ve Cullen, 2009).

Cizvit misyonerlerin Konfüçyüs olarak adlandırdıkları Kong Fu Ze, Çin'de yaklaşık olarak M.Ö. 500'lü yıllarda yaşamış, bilgeliği ile tanınan yüksek kademeli

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

bir devlet memurudur. Konfüçyüs'ün öğretileri, herhangi bir dine bağlı olmayan pratik etik dersleri niteliğindedir ve Konfüçyüsçülük bir din olmamakla birlikte, günlük hayat için kullanışlı kurallar bütünüdür. Konfüçyusçülükte erdem, bireyin hayattaki görevi itibariyle, kabiliyetli olmak ve eğitim almak, çok çalışmak, gerekenden fazla harcamamak, sabırlı ve azimli olmaktan ibarettir. Gösteriş tüketimi ve öfkeye kapılmak tabudur, her işte ölçülü olmak tavsiye edilmektedir (Hofstede ve Bond, 1988).

Marks ve Sombart'ın kapitalizmin kaynağı olarak gördükleri Yahudiliğin (Özdemir, 2014:182) geleneksel kaynaklarına göre çok çalışmak başarı için hayati öneme sahiptir. Klasik Yahudi metinlerinde, mucizevi bir biçimde hayati iyileştiren her türlü hayalden uzak durulması ve başarmak için sadece çok çalışılması gerektiği salık verilmektedir. Yahudilerin kutsal metinlerinde, Tanrı'nın, tek Tanrı inancında ilk insan olarak kabul edilen Âdem'e, **yiyecek ekmeğe kaşının teri ile sahip olabilirsin** dediği yer almaktadır (Miller, 2011).

2.2.1.1. Protestan Çalışma Etiği:

Max Weber'e göre, kapitalist ilerleme, aydınlanmanın her alanda sağladığı **akılcılık** ve temelinde Protestan inancından çok Protestan meslek ahlakında ifadesini bulmaktadır. Protestanlar ekonomik akılcılık yönünde çoğunluk olarak özel bir eğilim sergilemişlerdir. Bütün Protestan mezheplerinin odağında yer alan dogmaya göre, yaşamda Tanrı'yı hoşnut edecek biricik araç, keşişçe sofuluk yoluyla dünya içindeki ahlaklılığın aşılması değil, bireyin sosyal durumunun sonucu olarak ortaya çıkan ve böylelikle onun **mesleği** olmuş olan dünya içi görevleri yerine getirmeyi kesin şekilde bilmektir. Meslek düşüncesi reformasyonun ürünüdür. Kapitalizmin ruhunda ifadesini bulan **kendini mesleğine adama** düşüncesi de Protestan meslek ahlakıyla bağdaşmaktadır (Weber, 2013).

Weber, Protestan inancını ve kurallarını, kapitalizmin Batı Avrupa ve Kuzey Amerika ülkelerine girişinin ve hızla yayılışının bir nedeni olarak görmektedir. Weber, Protestan inancıyla ilgili olarak öncelikle, inananların Tanrı'yı daha fazla hoşnut etmek için, bu dünyada çok çalışmak üzere Tanrı tarafından görevlendirilmiş oldukları doktrinini işaret etmektedir. Bu doktrin çalışmaya pozitif bir anlam

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

yüklemektedir. Tanrı'yı memnun etmek için çalışma inancı, ek olarak, yapılan her işte mükemmellik ve dürüstlüğü de dayatmaktadır. Weber'e göre, dürüstlüğe yapılan bu vurgu, işadamları arasında ve işadamları ile müşteriler arasında güven oluşturması bakımından kapitalizmin gelişmesine katkı sağlamıştır. İkinci olarak Weber, alın yazısı doktrinin kaderciliği değil, Tanrı'nın merhametinin işaretini beklemeyi temsil ettiğini belirtmektedir. Kalvenistler, Tanrı'nın iyiliğinin bir işareti olarak bu dünyada Tanrı tarafından seçilmiş olmayı umut etmektedirler ve onlara göre mesleki başarı, seçilmiş olmanın en uygun işaretidir. Sonuç olarak inananlar, seçilmişler arasında yer aldıklarını göstermek ve başarılı olmak için çok çalışmalıdırlar (Weber, 2013; Bouma, 1973). Kalvenist düşünceye göre, asıl amaç servet biriktirmekten çok Tanrı'yı memnun edecek biçimde sürekli olarak çalışmak ve kazanmaktır. Çalışmak konusunda sürekliliğe vurgu yapan Kalvenistler, disiplinli ve metodik olmayan çalışmanın veya meslekte başarısız olmanın, Tanrı tarafından seçilmiş olmayı ortadan kaldıracağını, bu nedenle bireyin meslekte başarı için kendini geliştirmeye ve yenilemeye dönük bir hayat tarzına sahip olması gerektiğini dikte etmektedirler (Ayengin, 2005). Üçüncü olarak Weber, Protestan grupların güçlü asketik yapılarının, kapitalist ekonominin gelişmesine yaptıkları iki katkıya vurgu yapmaktadır. Asketizm, fakir insanların gereksiz ve lüks tüketimlerini azaltarak sermaye biriktirmelerini sağlamıştır. Hristiyan inanışında, en dindar gruplar ve katı ahlaki standartlara sahip insanlar arasında ticari kariyer engellenmiştir. Bu noktada, Protestan asketizmi kapitalist bir ahlak anlayışı üretmiş, en dindar ve ahlaki bakımdan katı insanlar için iş kariyerine yol açmıştır. Temelde Protestan inancı, insanın kendi şahsını mesleki çalışmasında ispatladığı düşüncesine dayanmaktadır. Kalvenizmin ve Püritenizmin asketik inancı, bu nedenle rasyonel bir iş ahlakı geliştirmelerine yol açmıştır. Dördüncü olarak Weber'e göre, Kalven'nin kutsanma doktrini, Katolik inancının sihirli dini sistemini devre dışı bırakmak yoluyla bütün dünyayı rasyonelleştirmiştir. Kalvenizm'in Tanrısı, inananlarından tek bir hayır işi yapmalarını değil, hayatları boyunca sistemli bir şekilde hayır işleri yapmalarını istemektedir. Bu durum inananları, Tanrı'nın isteği ile uyumlu olarak hayatlarının başında rasyonel planlar yapmaya zorlamaktadır. Sonuç olarak kutsanma doktrini, hayatın bütün alanlarında kesin bir rasyonel kontrol gerektirmektedir (Weber, 2013; Bouma, 1973).

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Protestan inancında ekonomik faaliyet, ekonomik başarının aracı ve ekonomik başarı, günahlardan kurtulmanın bir işaretidir. Din ve kişilik arasındaki ilişkiyi Protestanlık ve Kapitalizm üzerinden tanımlayan Weber, Protestanların daha fazla çalıştığı, daha fazla tasarruf yaptığı, tembellikten kaçındığı ve diğer dini gruplara kıyasla ekonomik olarak daha iyi becerilere sahip olduklarını iddia etmektedir. Weber ayrıca, Protestan düşüncesinin ve inancının çok çalışmayı, bireysel disiplini, başarmaya olan ilgiyi ve özveriyi teşvik ettiğini, çünkü Protestan inancında çalışmanın Tanrı'nın isteği olduğunu ve onun seçtiği yolda çok çalışmak gerektiğini belirtmektedir (Weber, 2013).

Weber, Protestan çalışma etiğinin doğasını -Benjamin Franklin'den aktararak- çalışkan ve tedbirli olmak, tembel olmamak, güvenilirliği geliştirmek ve iyi yönde kullanmak, borçların ödenmesinde dakik olmak, hesapların takibi konusunda dikkatli olmak, tüketimde tutumlu olmak ve boş yere para harcamamak şeklinde tarif etmektedir. Protestan çalışma etiği psikologlar tarafından, kurallara uymak, çok çalışmak, zamanı iyi kullanmak, tutumlu olmak ve inanç ya da ahlakla ilgili değerleri içerecek şekilde tasarlanmıştır. Furnham ise, Protestan çalışma etiğinin çok boyutlu olduğunu ve çalışma konusundaki tutum, boş zaman, servet, zaman ve ahlak gibi kavramları içerdiğini ileri sürmektedir (Furnham, 1990).

Protestan çalışma ahlakında ya da Protestan kültüründe karşılık bulan **kurtuluşun bireysel olduğu, zenginliğin ve servet birikiminin Tanrı tarafından seçilmiş olmanın bir göstergesi olduğu ve bu anlamda da kimseye yardım yapılmaması gerektiği** inancı, yoksulların durumunun Tanrı tarafından belirlendiğini ifade etmektedir ve bu nedenle hayırseverlik desteklenmemektedir. Protestan inancına göre, kurtuluş bireyseldir ve yoksullara yardım etmek onları özgürlüklerinden ve kendi kendilerine yeterlilikten alıkoymaktadır. Protestan ahlakına göre, yoksulluk Tanrı tarafından seçilmemiş olmanın bir göstergesidir ve bireyin kendi hatasıdır. Bu anlamda Protestan inancı, yoksullara yardım etmeyi Tanrısal iradeye müdahale ile eşdeğer tutmaktadır. Özdemir'e göre, çok çalışmayı, meslek sahibi olmayı ve zenginliği bu kadar kutsayan Protestan çalışma ahlakı, İslam ahlakının tersine toplumsal kapsayıcılıktan uzak ve bireyci/seçkincidir. Özdemir bu anlamda,

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Protestan etiğin bir **girişimci etiği** olduğunu vurgulamaktadır (Özdemir, 2014:153-154, 168, 183-184, 212-213).

Weber, kapitalizmin ortaya çıkışını çileci püriten ahlaka bağlamakta, dünyevi zevkleri yasaklamayan İslam ahlakını ise vasat olarak tanımlamaktadır. Özdemir'e göre, püritenizmde ifadesini bulan asketizm, ortaya koyduğu zorluklar bakımından, Protestanlığın toplumun tamamını kapsamayan bir seçkinler dinine dönüşmesine neden olmuştur. Protestan çalışma ahlakının bu püriten niteliği, dünyevi ve uhrevi alanlar arasında kesin bir çizgi çizmiş, dünyevi alanı kötü ilan etmiş ve dünyevilikten tamamen ayrı bir uhrevi algı oluşmasına neden olmuştur. Protestanlığın dünyevi olanı kötü ilan edip kapsam dışı bırakması, Protestan ahlakının da bir ayrıcalık olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır (Özdemir, 2014:133-134).

2.2.1.2. İslami Çalışma Etiği:

İslami çalışma etiği kavramının temel prensipleri, Kuran'a ve hadislere göre biçimlendirilmiştir. İslam inancında etik ya da ahlak, İslam'ın üç temel öğretisinden birisi olan iman ve takvaya dayanmaktadır. İslami çalışma etiği, İslami kurallar çerçevesinde, doğruyu yanlıştan ve iyiyi kötüden ayırmaya yarayan ahlaki prensipler bütünüdür. Kur'an, Müslümanlara, dürüst olmayı, hayal kurmak yerine amaçlarının farkına varmayı ve kendini işe adamayı dikte etmektedir. İslami çalışma etiğinde, çalışmaya büyük değer verilmekte, girişimcilik teşvik edilmekte ve bireylerin bir iş bulmak için gereken bilgi ve beceriye sahip olmaları gerektiği salık verilmektedir (Quoquab ve Mohammad, 2013). Kurt, İslam inancının meslek sahibi olmayı desteklediğini, çalışma ile ilgili dürüst olmayı ve sadaka vermeyi ana kural olarak dikte ettiğini vurgulamaktadır. Kurt'a göre İslami çalışma etiği, dürüstlük, eşitlik, adalet ve güven temelinde karakterize edilmekte, kolektivizm, alturizm ve tasarruf referans alınmakta ve sosyal adalet için çalışmak teşvik edilmektedir. İslam inancı, lüks yaşamı yasaklamakta, bireyciliği kötü olarak tanımlanmakta ve gelirin sadece yaşamaya yetecek kadar olmasını dikte etmektedir (Kurt, 2009).

İslam dini, çalışma kavramına dışsal olarak olumlu yaklaşmaktadır. İslami çalışma ahlakı çalışmayı bir zorunluluk olarak gördüğünden, çalışmak, bağımsızlığın kaynağı ve iyi bir hayat yaşamanın aracıdır. Kur'an, İslami ahlaka uygun ve insanları

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

sömürmemek kaydı ile serbest ticareti ve meşru kar elde etmeyi onaylamaktadır. İslam dini, tanrı tarafından verilen kaynakların uygun kullanımı yolu ile zenginleşmeyi teşvik etmektedir. Bu kaynaklar, hayatta kalmak, fiziksel ihtiyaçları karşılamak ve de servet biriktirmek için gerekli ve önemlidir. Müslüman çalışanlara göre iş yaşamı, ruhsal bir amaca hizmet etmekte ve refah, erdemli bir hayat yaşamak anlamına gelmektedir. İslam dini, çalışma kavramına içsel olarak da olumlu yaklaşmaktadır. İslam çalışma ahlakı, çalışmayı bağımsızlığın kaynağı ve kişisel gelişimin, öz saygının, tatminin ve kendini gerçekleştirmenin bir aracı olarak görmekte, değişime açıklığı inisiyatif almayı ve yaratıcılığı başarının önemli kaynakları olarak görmektedir (Vargas-Hernandez, Noruzi ve Sariolghalam, 2010).

İslami çalışma etiği konusunda en kapsamlı araştırmalardan birini yapmış olan Ali, İslami çalışma etiği kavramının, çaba, rekabet, şeffaflık ve ahlaki olarak sorumlu davranış şeklinde karakterize ettiği dört ana sütün üzerinde durduğunu ifade etmektedir. Birinci olarak İslam dininde, fiziksel ve zihinsel uğraş teşvik edilmekte, toplumun üretkenliğini ve zenginliğini arttırdığı belirtilmektedir. İkinci olarak İslam dininde, her türlü ticaret ve iş ilişkisinde etik rekabet teşvik edilmekte, rekabetin çalışanları daha fazla çaba sarf etmeleri konusunda motive ettiği ve yaptıkları işin kalitesini arttırdığı vurgulanmaktadır. Üçüncü olarak İslam dini, iş anlaşmalarında doğruluk ve dürüstlüğü dikte etmekte, manipülasyondan, hileden, gerçeği gizlemeden, iyilik ve nezaketi reddetmekten ise kaçınmaya vurgu yapmaktadır. Dördüncü olarak Ali, İslami devletin erken dönemlerinden itibaren, eğer ahlak çökerse bireyler ve toplumlar için en ideal işlerin en yapılamaz görevler haline geleceği şeklinde bir anlayış olduğunu belirtmektedir. Böylece Ali, İslami geleneğe göre çalışma etiğinin temelinin, basitçe çok çalışmak ve çok para kazanmaktan daha geniş bir anlama sahip olduğunu ileri sürmektedir (Ali, 2015).

Ali, İslami çalışma etiğinin ruhsal, sosyal, felsefi, psikolojik ve ekonomik başlıkları ile karakterize edilen beş boyutunun olduğunu vurgulamaktadır. Ali'ye göre ruhsal boyut, çalışma ve inanç ile çalışma ve ruhu istenmeyen alışkanlıklardan arındırma arasında birbirine geçmiş ve diyalektik bir ilişkiyi yansıtmaktadır. Ali, sosyal boyutu, bireyler arasındaki sosyal etkileşimi güçlendiren, sıkıntıları azaltan, refah sağlayan sosyal ilişkileri sürekli kurmanın gerekliliği olarak tanımlamaktadır.

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Ali'ye göre üçüncü boyut olan felsefi boyut, çalışmanın değerinin ne niyetle çalışıldığı ile ölçülmesini ifade etmektedir. İslam'a göre, çalışmanın sonuçları toplumun çıkarına olmalı ve insanların hayatını kolaylaştırmalıdır. Bu nedenle İslam, toplumun gelişmesi için çalışmakla bağlantılıdır ve sosyal, ekonomik ve psikolojik dengeleri bozmamaktadır. Ali dördüncü boyut olarak, toplumda verimli birer yurttaş olan çalışanların, meslekleri ile mesleki görevlerini kendi kimliklerinin bir parçası olarak görmelerini güçlendirdiğini ileri sürdüğü psikolojik boyutu vurgulamaktadır. Ali'ye göre çalışmak, ekonomik bağımsızlık hissi yaratmakta, sosyal katkıyı derinleştirmekte ve bireylerin özgüvenini, yaratıcılık ve yenilikçiliklerini arttırmaktadır. Ali'ye göre İslami çalışma etiğinin beşinci boyutu ekonomik boyuttur. Ali, erken dönem İslam âlimlerinin ekonomik gereklilikler ile kişisel mutluluk ve toplumsal çıkar arasındaki bağlantıya vurgu yaptıklarını belirtmektedir. Ali, çalışmanın kendisinin bir nihayet olmadığını, çalışmanın bireylerin çıkarlarına hizmet eden ve toplumun refahını arttıran bir anlamı olduğunu vurgulamaktadır. Ali, bu yaklaşımın sadece bireysel çıkarları değil toplumun çıkarlarını da dikkate alan ve piyasanın artan ihtiyaçlarını kesintisiz bir şeklide karşılayan ekonomik faaliyetlerin İslam dini tarafından onaylandığını belirtmektedir (Ali, 2015).

Tlaiss, İslami çalışma değerlerini, çok çalışmak, dürüst/doğru/güvenilir olmak, adil olmak ve yardımsever olmak şekline dört başlık altında toplamıştır. Tlaiss, İslam inancında çok çalışmanın bir erdem olarak görüldüğünü, ilerleme ve başarı için ise gerekli olduğunu belirtmektedir. Tlaiss, dürüst/doğru/güvenilir olmanın İslam inancı açısından iş hayatı içerisinde her türlü hile ve aldatmayı reddetmek anlamına geldiğini, doğruluğun ise dünyadaki yaşam ve Tanrı arasındaki ilişkinin özü olduğunu belirtmektedir. Tlaiss, İslam inancında adil olmanın eşitlik dengesi sağlamak, aşırılıktan kaçınmak, dengeli ve tarafsız bir biçimde iş görmek anlamına geldiğini belirtmektedir. Tlaiss'e göre, adaletli olmak Müslümanlar tarafından ilahi bir gereklilik olarak algılanmalı, inançlı kimselerin hayatlarında da dengeli olmalarına yol açmalı, Müslüman olanlar ve Müslüman olmayanlarla ilişkilerinde hakkaniyetli olmalarını sağlamalıdır. Tlaiss, İslam dininde adil olmanın, çalışanlara hak ettiklerini vermek anlamına da geldiğini belirtmektedir. Tlaiss ayrıca, çalışan emeğini sömürmemenin, çalışanlara hak ettikleri ücreti vermenin, çalışanların

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

inançlarına saygı duymanın, müşteri ve satıcıları yanıltmaya dönük her türlü hileden kaçınmanın da İslam inancında adil olmak başlığı altında değerlendirildiğini vurgulamaktadır. Tlaiss, İslam inancında yardımseverliğin, sadaka vermek suretiyle bireylerin ve toplumun başarı, mutluluk ve iyiliğini sağlamak anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Tlaiss, İslam inancında sadaka vermek yoluyla toplumdaki yoksulluğun azaltılması, toplumsal eşitliğin ve mutluluğun tahsis edilmesinin hedeflendiğini belirtmektedir. Tlaiss, İslam inancında servetin bir nimet olarak görüldüğünü, açgözlülüğün onaylanmadığını, bütün Müslümanların cömert olmalarının ve servetlerini fakir insanlarla paylaşmalarının dikte edildiğini vurgulamaktadır (Tlaiss, 2013).

Ali ve Al-Owaihan, hadislere dayanarak İslami çalışma etiği ölçeği geliştirmişlerdir. Ali ve Al-Owaihan'ın geliştirdiği ölçekte İslami çalışma etiği on bir boyut ile kategorize edilmiştir. Bu boyutlar, meşru iş faaliyetlerinde bulunmak, servet kazanmak, yapılan işin kalitesine önem vermek, çalışanlara adil ücret vermek, özgüvenli olmak, tekel faaliyetlerinden uzak durmak, rüşvet alıp vermemek, kötü niyet ve eylemlerden kaçınmak, şeffaf olmak, cömert olmak ve açgözlülükten kaçınmak şeklinde tanımlanmıştır (Ali ve Al-Owaihan, 2008).

2.2.1.3. İslami Çalışma Ahlakı ve Protestan Çalışma Ahlakının Benzerlikleri ve Farklılıkları:

Tek ve çok Tanrılı dini inançların çoğunda, çalışma ahlakı açısından ortak nokta, çok çalışmanın teşvik edilmesidir. Protestan çalışma ahlakı ve İslami çalışma ahlakı da çok çalışmanın ibadet olarak görülmesi ve teşvik edilmesi açısından benzerlik taşımaktadır. Her iki çalışma ahlakında da meslek düşüncesi ve mesleğin en iyi şeklinde yerine getirilmesi, Tanrı'yı hoşnut etmenin yolu/ibadet olarak kabul edilmektedir. Protestanlık ve İslam inancı, üretken olmayı, çok çalışmayı, tembellikten ve israftan kaçınmayı görev ve ibadet olarak görmekte, başarılı olmak için çalışmanın önemini vurgulamakta ve fakirliğin nedeninin tembellik olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, her iki inanışta da çok çalışma sonucu elde edilen maddi servet, dini açıdan onaylanmakta ve teşvik edilmektedir. Protestan

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

ve İslam inancının çalışma ahlakı açısından bir diğer ortak noktası, iki dini inancın da çalışma hayatında dürüstlük ve adaleti övmesidir (Uygur, 2009; Arslan, 2003).

Protestanlık inancı özelinde Kalvenizm ve İslam dini, iktisadi faaliyetlerde dini temel alması bakımından benzerlik taşımakla birlikte, Kalvenizm'de dini inanç iktisadi düşünceyi oluşturan ana motivasyon iken, İslam'da dini inanç, tüm iktisadi ilişkilerde devamlı olarak dikkate alınması gereken bir referans noktası olarak değerlendirilmektedir. Kalvenizm'de kutsallaştırılan ancak amaçları ve sınırları kesin olarak belirtilmemiş olan çalışma, İslam dininde teşvik edilmekte ve yapılan işten çok, işin ne niyetle yapıldığına vurgu yapılmaktadır. Weber, Protestan inancının, meslek sahibi olmayı, disiplinli ve rasyonel çalışmayı hayat felsefesi olarak dikte ettiğini, Kalvenist bireyin kendini gösterişten ve savurganlıktan uzak tutması ve görev aşkı ile üretime katkıda bulunması gerektiğini vurguladığını belirtmektedir. Weber'e göre, İslam inancı mistik, Kalvenist inanç ise püriten ahlak çerçevesinde asketik bir dünya görüşünü temsil etmektedir. Weber, İslam inancında dünyanın, maddi nesnelerin ve maddi ilişkilerin peşinde koşmanın ötesinde, ahiret yaşamına uhrevi olarak hazırlık için sadece bir ara durak olarak nitelendirildiğini, Kalvenist inançta ise dünyanın, hazdan uzak durmakla birlikte, aktif bir çaba ile katlanılan bir çile ve mücadele alanı olduğunu ileri sürmektedir. Weber, inançlar üzerinden çalışma ahlakı bağlamında iki ayrı birey profili çizmektedir. Birinci birey, içe dönük bir münzevi/sofu, kurtuluşun yolunu eylem ve harekette değil Tanrı ile birlikte olmanın iç huzurunda arayan, maddi şeyler için mücadeleyi gereksiz gören, tam bir dünyadan kaçışı temsil etmektedir. İkincisi ise, disiplinli bir görev insanını, içinde kötülük, hırs ve ihtiras barındıran dünya ile nefis terbiyesi yolu ile mücadele edilmesi gerektiğine inanan bireyi temsil etmektedir. Kalvenizm ile İslam dininde gösteriş ve savurganlığın yasaklanması bakımından benzerlik bulunmakta, ancak çalışmanın sonuçları bakımından Kalvenizm sermaye birikimini teşvik ederken, İslam inancı sosyal adalet prensibi çerçevesinde sermaye birikiminden çok toplumsal refaha vurgu yapmakta, insanlara ve topluma faydalı olmayı öğütlemektedir. Kalvenizm'de bireyin Tanrıyı hoşnut etmek adına sürekli olarak çalışması, bireyin kurtuluşunun ve dünyevi asketik mutluluğunun kaynağı olarak görülmektedir. İslam'da ise, dünyevi mutluluğun ahiret inancı kapsamında ölümden sonraki yaşama da uzanması gerektiği

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

salık verilmektedir. Kalvenizm'in asketik çalışma prensibi, sürekli çalışmayı ve böylece üretimi teşvik ederken, dünyevi hazlara karşı duruşuyla tüketimi de kontrol altına almayı esas alır. İslam'da ise israfa kaçmadan yerinde tüketim yasaklanmamış, zekât, sadaka ve kefaret gibi ibadetler yoluyla zenginliğin paylaşılmasını esas almıştır. İslam'da ayrıca özel mülkiyet meşrudur, ancak mülkün esas olarak Allah'ın olduğu ve bireylerin onların emanetçisi olduğu bilinmelidir (Ayengin, 2005).

Genel olarak, birçok dini inancın çok çalışmayı telkin ettiği görülmekle birlikte, İslam inancı diğer dini inançlardan ve özellikle Protestan inancından hayırseverlik noktasında ayrılmaktadır. İslam inancı bağlamında ise servetin tek elde toplanması meşru sayılmamakta, zenginlik ve fakirlik geçici, herkesin birbirine muhtaç hale gelmesi ise olası görülmektedir. İslam inancında zenginlik, bir seçilmişlik göstergesi olmadığı gibi, yoksulluk da bireyin kendi hatasından kaynaklanmamaktadır. İslami ahlak prensibine göre, yoksula yardımda bulunmak zekât ve sadaka ile kavramlaştırılmış ve ibadet sayılmıştır. İslam inancında hayırseverlik, Allah'ı hoşnut etmek ve Allah'ın tarafında yer almak anlamındadır. İslam inancında yardımdan kasıt, yoksul olan kişiyi kendi kendine yeterli hale getirmektir. İslam dininde hedeflenen amaç, toplumsal zenginliği bölüşmek ve aşağı yukarı eşit bir sosyo-ekonomik seviyede toplumsal refahı sağlamaktır (Özdemir, 2014: 116, 215, 277, 281, 292).

İslami çalışma ahlakını Protestan ahlaktan ayırt eden bir diğer özellik, İslam inancında benimsenen denge prensibidir. Protestan inancının aksine, İslam dini, inanç ve ahlak bakımından bütün toplumu kapsamayı hedeflemekte ve dünyevi/uhrevi alan ayrımı yapmamaktadır. Özdemir'e göre İslam dini, bireylerin tümünü içermesi için kolaylaştırılmış bir ahlak anlayışına sahiptir ve bu kolaylaştırılmış ahlak anlayışı, dünyevi hazların bile makul ölçülerde yaşanmasına onay vermektedir. Bu özellikleri bakımından, bir seçilmişler inancı olan Protestan ahlaktan ayrılan İslam inancında, dünya-ahiret ve mana-madde ilişkisi bir denge içerisindedir ve birbirini tamamlamaktadır. Dünyevi alan içerisinde uhrevi alan ve uhrevi alan içerisinde dünyevi alan yer aldığı için İslam inancında, dünyevilik kötü olarak nitelendirilmemekte, denge prensibi benimsenmekte ve aşırılık yasaklanmaktadır (Özdemir, 2014: 104, 109, 133-137).

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

2.3. Çalışma Etiği-Demografik Faktörler İlişkisi:

Tajfel ve Turner'ın sosyal kimlik ve Turner'ın benlik kategorizasyonu kuramlarına göre, bireylerin inanç ve değerleri, ait oldukları sosyal grubun ve toplumun kurallarından etkilenmektedir. Bireysel kimliğin en önemli belirleyicilerinden olan bu çoklu sosyal kategoriler, dini inançların yanı sıra, bireylerin çalışma davranışlarını da etkilemektedir (Li, Liu ve Wan, 2008). Bu anlamda, bireysel çalışma etiği, etnik köken, sosyal sınıf aidiyeti, yaş, eğitim seviyesi, iş deneyimi, sektör, gelir seviyesi, medeni durum ve cinsiyete göre farklılık gösterebilmektedir.

Cokley, Komarraju, Pickett, Shen, Patel, Belur ve Rosales, etnik köken ve sosyal sınıf aidiyetinin Protestan çalışma etiği değerleri üzerindeki etkilerini incelemişlerdir. Cokley v.d. Amerika'da 290 farklı etnik köken, eğitim seviyesi ve sosyal sınıfa mensup lisans ve yüksek lisans öğrencisi arasında yürüttükleri anket çalışmasında, etnisitenin Protestan çalışma etiği değerleri ile önemli ölçüde ilişkili olduğunu, beyaz öğrencilerin zenci öğrencilere kıyasla daha yüksek Protestan çalışma etiğine sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Cokley vd. ayrıca kendilerini üst ve üst orta sınıfa mensubu olarak tanımlayan beyaz öğrencilerin, kendilerini işçi sınıfı ve orta sınıfa mensup olarak tanımlayan beyaz öğrencilere kıyasla daha yüksek Protestan çalışma etiğine sahip olduklarını, zenci öğrenciler arasında ise Protestan çalışma etiği açısından sınıfsal bir ayrımın olmadığı sonucuna ulaşmışlardır (Cokley, Komarraju, Pickett, Shen, Patel, Belur ve Rosales, 2010).

Yousef, İslami çalışma etiğinin dini aidiyetten bağımsız olarak, bireylerin yaşı, eğitim seviyesi, çalıştıkları sektör ve iş deneyimlerine göre farklılık gösterdiğini ileri sürmektedir. Yousef, Birleşik Arap Emirlikleri'nde 425 çalışan ile anket çalışması yürütmüş, 30 yaşından büyük olanların 30 yaşından daha küçük olanlara, 10 yıldan fazla iş deneyimi sahibi olanların 10 yıldan daha az iş deneyimi sahibi olanlara, yükseköğretim görenlerin genel eğitim görenlere, hizmet sektöründekilerin imalat sektöründekilere ve devlette çalışanların özel sektörde çalışanlara kıyasla daha yüksek İslami çalışma etiği seviyesine sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır (Yousef, 2001).

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Mohammad, Quoquab, Abd Rahman ve Idris, İslami çalışma etiğinin yaş, gelir seviyesi, iş deneyimi, medeni durum ve cinsiyetten etkilendiğini belirtmektedirler. Mohammad vd. Malezya İslami finans kurumlarında çalışan 273 birey arasında yaptıkları araştırmada, yaş, gelir seviyesi ve iş deneyimi arttıkça İslami çalışma etiğinin arttığı, erkeklerin kadınlara ve evli çalışanların bekârlara kıyasla daha yüksek İslami çalışma etiğine sahip oldukları sonucuna ulaşmışlardır (Mohammad, Quoquab, Abd Rahman ve Idris, 2015).

2.4. Çalışma Etiği-Toplumsal Özellikler İlişkisi:

Genel olarak, çalışma kurallarını, amaçlarını ve değerlerini ifade eden çalışma etiği, ait olduğu toplumların ortak çalışma değerleri, anlayışları, amaçları ve tavırlarını ifade eden çalışma kültürlerinden etkilenmenin yanı sıra, ekonomik ve politik sistemden ya da tarihsel süreçten de etkilenmektedir. Geniş ölçüde işveren ve çalışanların işyerindeki tutum, davranış ve kararlarını ve hatta firmaların performanslarını etkileyen çalışma etiği, bu bakımdan toplumsal özellikler ile yakından ilişkilidir (Geren, 2011).

Trobez, Vesic, Zerovnik, Ye ve Zuzul, etik, çalışma etiği ve çalışma etiğini etkileyen kültürel faktörler üzerinde çalışma yapmışlardır. Trobez vd. Slovenya ve İtalya'da 8 yönetici ile yürüttükleri nitel çalışmada, kültürün çalışma etiği üzerinde çok büyük etkiye sahip olduğu ve Kıta Avrupası, Afrika, Amerika ve Çin'in farklı çalışma etiği ve çalışma kültürüne sahip olduğunu sonucuna ulaşmışlardır. Trobez vd. yaptıkları çalışmada, Almanya, İsviçre ve İskandinav ülkelerinde etik kurallara sıkı sıkıya bağlı olunurken İngiltere'de maksimum kar elde etmenin birinci derecede önemli olduğu, Amerika'da iş yaşamında başarıya büyük bir değer atfedilirken Çin'de dürüstlük, nezaket ve yaşlılara saygının çok önemli olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Trobez vd. İtaya ve İspanya'da son derece açık ve sosyal iş ilişkileri yürütülürken, Doğu Avrupa ülkelerinde güce değer verilirken, Balkan ülkelerinde son derece esnek iş ilişkilerinin yürütüldüğünü ve Afrika'da henüz iş ilişkileri konusunda yerleşik bir kültür olmadığı henüz iş adamı olmadıkları sonucuna ulaşmışlardır (Trobez, Vesic, Zerovnik, Ye ve Zuzul, 2017).

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Niles, çalışma değerlerini çok kültürlü bir boyutta incelemiş, çeşitli din ve kültürlerde, çok çalışmaya verilen değer olarak tanımlanan çalışma etiğine sahip olunduğu, çok çalışmanın bir amaç ve ahlaki olarak doğru olarak kabul edildiği sonucuna ulaşmıştır. Niles, Batı Hristiyanları olarak tanımladığı Avusturalyalı ve Batılı olmayan Budistler olarak tanımladığı Sri Lankalı bir grup arasında yaptığı araştırmada, iki dine mensup bireylerin çalışmanın anlamı konusunda benzer algılara sahip oldukları, ancak Sri Lankalıların çok çalışmaya daha güçlü bağlılık gösterdikleri sonucuna ulaşmıştır. Niles, 259 Avustralyalı ve 300 Sri Lankalı ile yürüttüğü anket çalışmasında, Sri Lankalıların çok çalışmanın yanında özgüven ve bağımsız olmaya değer verdikleri, Avustralyalıların çok çalışmanın başarıyla sonuçlanacağına dair inancı şevkle destekledikleri, ancak Sri Lankalıların bu inancı desteklemedikleri sonucuna ulaşmıştır (Niles, 1999).

Engel, en özgün çalışma etiklerinden birine sahip olan Japonya'nın, bir gruba aidiyet, sadakat ve uyum, kendinden büyük olanlara ve otoriteye saygı, eğitim, çok çalışma, çocuklara sevgi göstermek, tutumluluk, fedakârlık ve asketizm şeklinde tanımladığı geleneksel çalışma etiği ile Amerika'nın Protestan çalışma etiğini karşılaştırmıştır. Engel, çeşitli çalışma etiği ölçeklerini kullanarak, 368 Japon ve 220 Amerikan çalışan ile anket çalışması yürütmüş, Amerika'da çalışanların çok çalışmanın değerine ve başarı getireceğine, doğru tutumlara, eğitime, bağımsızlığa ve bireyselciliğe inandıkları, asketizm, boşa zaman harcama, kolay para kazanma ve fedakârlık konusunda çekimser oldukları sonucuna ulaşmıştır. Engel, Japon çalışanların ise, grup yönelimi, uyum, vatanseverlik, çok çalışma, eğitim ve asketizm gibi geleneksel değerlerine bağlı oldukları sonucuna ulaşmıştır (Engel, 1985).

Zülfikar, Protestan, Müslüman-Türk, Katolik ve deist bireylerin çalışma etiği konusundaki tutumlarını araştırmıştır. Zülfikar, Amerika'da 803 üniversite öğrencisi ve üniversite personeli ile Mirels ve Garrett'in Protestan çalışma etiği ölçeğini kullanarak anket çalışması yürütmüş, Amerika'daki Müslüman Türklerin, Protestan, Katolik ve deist bireylere kıyasla daha yüksek Protestan çalışma etiği değerlerine sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Zülfikar, Protestanların, Katolik ve deistlere kıyasla daha yüksek; Katoliklerin ise deistlere kıyasla daha yüksek Protestan çalışma etiği değerlerine sahip olduğunu sonucuna ulaşmıştır. Zülfikar'ın çalışmasına göre,

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Müslüman-Türkler, diğer dinlere ve deistlere kıyasla, çok çalışma ve başarıya daha fazla inanmakta, para ve zaman tasarrufu konusunda daha istekli, boşa zaman harcama konusunda ise daha yüksek bir negatif tutum sergilemektedir (Zülfikar, 2012).

Furnham, Bond, Heaven, Hilton, Lobel, Masters, Payne, Rajamanikam, Stacey, Van Daalen, 13 ülkede 1688 birey ile çeşitli çalışma etiği ölçekleri kullanarak anket çalışması yürütmüş ve Protestan çalışma etiği skorlarının ülkeler arasında farklılık gösterdiği sonucuna ulaşmışlardır. Furnham v.d. araştırma yaptıkları ülkelerden bazılarını, GDP rakamları ve endüstrileşme kriterlerine göre, birinci dünya ülkeleri -Almanya, Amerika, İngiltere, Avustralya ve Yeni Zelanda- ve üçüncü dünya ülkeleri -Hindistan, Zimbabwe ve Batı Hint Adaları- şeklinde bir ayrıma tabi tutmuş ve üçüncü dünya ülkelerinde daha yüksek Protestan çalışma etiği sonuçlarına ulaşırken birinci dünya ülkelerinde daha düşük Protestan çalışma etiği sonuçlarına ulaşmışlardır. Furnham v.d.'nin araştırmasına göre, Hong Kong orta seviyede bir sonuca sahip iken, İsrail düşük bir Protestan çalışma etiği sonucuna sahiptir. Furnham v.d. Judeo-Hristiyan dinlere kıyasla İslam, Hinduizm ve Sihizm inancının çeşitli sosyal meseleler konusunda daha muhafazakâr olduklarını, bu nedenle üçüncü dünya ülkelerindeki bireylerin birinci dünya ülkelerinde yaşayan bireylere kıyasla daha muhafazakâr olabileceklerini belirtmektedirler. Furnham v.d.'ne göre, muhafazakârlık, çalışma etiği ve adil dünya inancı ile pozitif bir ilişkiye sahiptir ve araştırmaya konu olan üçüncü dünya ülkelerindeki muhafazakârlık, bu ülkelerde yüksek Protestan çalışma etiği sonuçlarına neden olabilmektedir. Furnham v.d. ek olarak, Hofstede (1984)'in çalışma değerlerinin uluslararası farklılıkları üzerine 40 ülkede yaptığı araştırma sonucu ulaştığı ve belirsizlikten kaçınma, bireyselcilik, erkeklik ve güç mesafesi şeklinde kategorize ettiği dört boyuta da referans vermektedirler. Furnham v.d. yaptıkları kolerasyon analizi sonucu, fakir olan üçüncü dünya ülkelerinde, güç mesafesi ilişkilerinin geçerli olduğu ve bireyselciliğe değil kolektivizme değer verildiğini, güç mesafesi ve kolektivizmin Protestan çalışma etiğini olumlu yönde desteklemesinden dolayı, bu ülkelerde yüksek Protestan etiği sonuçlarına ulaşılmış olabileceğini ileri sürmektedirler (Furnham, Bond, Heaven, Hilton, Lobel, Masters, Payne, Rajamanikam, Stacey, Van Daalen, 2010).

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Arslan, Protestan çalışma etiğinin karakteristik özellikleri çerçevesinde İngiliz ve Türk yöneticilerin çalışma tutumlarını karşılaştırmış ve Türk yöneticilerin İngiliz yöneticilere kıyasla daha yüksek bir Protestan çalışma etiğine sahip oldukları sonucuna ulaşmıştır. Arslan, Protestan ve İslam dinine ve bu dinlerin çeşitli tarikat ve cemaatlerine mensup 100 İngiliz ve 74 Türk yönetici ile Mirels ve Garrett'in ölçeğini kullanarak anket çalışması yürütmüştür. Arslan, yaptığı analizde, ölçeğin temel boyutları olan **para ve zaman tasarrufu, çok çalışma- başarı, boş zaman harcamaya karşı negatif tutum, içsel kontrol odağı ve çalışmak amaçtır** şeklinde kategorize edilen beş boyutunda da Türk yöneticilerin İngiliz yöneticilere kıyasla daha yüksek skorlara sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Arslan bu sonucu, Weber'in bireysel düzeyde İslam inancının değil, İslami devlet yapısının ve İslami yasaların kapitalizmin gelişmesini engellediği yönündeki tezinden hareketle, İslam inancının değil, savaşçı etiği, sufizm ve doğu despotizminin Protestan çalışma etiği ile çeliştiğini ileri sürmektedir. Arslan'a göre, Türkiye'de 1923 yılında başlayan Cumhuriyet dönemi, sufizmi dönüştürmüş, İslami yasalar yerine Avrupa yasalarını getirmiş, savaşçı etiği devre dışı bırakmış ve böylece Müslüman yöneticiler Cumhuriyet'in yarattığı bu dönüşümden etkilenmişlerdir (Arslan, 2000).

Arslan, yaptığı bir diğer çalışmada, Weber'in Protestanlık ve Kalvenizm'in kapitalizmin doğuşuna ve gelişimine etki ettiği tezi üzerinden, İslam dininin kapitalist bir ilerlemeyi engelleyip engellemediğini araştırmıştır. Arslan, Müslüman yöneticilerin Protestan ya da püriten çalışma ahlaklarını, Mirels ve Garrett'in Protestan çalışma ahlakı ölçeğini kullanarak belirlemeye çalışmıştır. Arslan araştırmasında, 19 sorudan oluşan ve çalışma başlı başına bir amaçtır, sıkı çalışma başarıyı getirir, para ve zamanda tutumluluk, içsel kontrol, tatil ve eğlenceye olumsuz yaklaşım şeklinde beş boyut içeren Mirels ve Garrett'in Protestan çalışma ahlakı ölçeğini kullanmıştır. Arslan, 100 İngiliz Protestan -Pentekostal Kilisesi'ne mensup-, 103 İrlandalı Katolik -Opus Dei tarikatına mensup- ve 74 Türk Müslüman -Nakşibendi ve Nur cemaatlerine mensup- olmak üzere toplam 277 firma sahip ve yöneticileri ile anket çalışması yürütmüştür. Uyguladığı anket sonucu elde ettiği veriler üzerinden analiz yapan Arslan, Türk ve Müslüman yöneticilerin, Katolik ve Protestan yöneticilere kıyasla daha yüksek bir Protestan çalışma ahlakı seviyesine

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

sahip olduğu sonucuna ulaşmıştır. Arslan'a göre, İngiltere'de Protestan çalışma ahlakının giderek zayıflaması ve Müslüman yöneticilerin yaşam tarzlarının Protestan çalışma ahlakı özellikleri için daha uygun olması bu sonuçların alınmasında etken olmuştur. Arslan, İslami çalışma ahlakı ile Protestan çalışma ahlakı arasında, çok çalışmak, mülkiyet hakkı, bireysel sorumluluk, zamanın doğru kullanımı, spekülatif kazanç, tembellik ve tefecilik konularında önemli benzerlikler bulunduğunu belirtmiş, ancak İslam dininin özellikle faiz ve spekülatif kazanç konusunda daha sert bir karşı duruşa sahip olduğunu vurgulamıştır. Son olarak Arslan, Türkiye'de İslam ahlakının Müslümanların çalışma ahlakını olumlu yönde etkileyeceğini, Protestan ve İslam ülkeleri arasındaki çalışma ahlakı farklılıklarının, mensup olunan dinin etkisinden ziyade, toplumsal ve kültürel özelliklerden ileri gelmiş olabileceğini ileri sürmektedir (Arslan, 2003).

Akşit, Şentürk, Küçükkural ve Cengiz, Weber'in **Protestan Ahlakı** tezi ve İslami Kalvenizm tartışmaları çerçevesinde, bireylerin çalışma hayatlarını ve iktisadi zihniyetlerini analiz etmek için nitel araştırma yürütmüşler ve kutsal-dünyevi gerilimi ekseninde, çalışmanın anlamı ve dini inanç arasındaki ilişkinin var olup olmadığı sorusuna yanıt aramışlardır. Akşit vd.'nin bulgularına göre, iktisadi hayat-dini inanç arasındaki kutsal-dünyevi gerilimde dört grubun varlığından söz etmek mümkündür. Birinci ve sayıca en çok olan grup, dini inanç ile iş yaşamında başarı arasında ilişki kurmamakta, ikinci ve küçük bir grup ise, dini inancın iş yaşamında başarıyı etkileyebileceğini ancak bu etkinin dürüst çalışmanın bir sonucu olduğunu vurgulamaktadır. Üçüncü ve sayıca çok az olan grup, iş yaşamındaki başarı ile dini inanç arasında bir ilişkinin varlığını kabul etmiş, ancak dini kurallar doğrultusunda yaşamanın başarıyı doğal olarak getireceğini belirtmişlerdir. Son grup ise, dini inancın ticaret ve iş bağlantıları için kullanıldığını, iş yaşamında başarının bu yolla sağlandığını, dolayısı ile dini inancın iş yaşamı üzerinde olumlu bir etkisinin olduğunu vurgulamaktadır. Akşit vd.'ne göre, kutsal metin-gündelik yaşam gerilimi, Kur'an ile pratik edilen İslam arasında ve özellikle faiz ile İslami bankacılık konularında yaşanmakta, bu anlamda da bu gerilim en çok tüccar ve sanayicileri etkilemektedir. Akşit vd. yaptıkları nitel araştırma sonucu, kutsal metin-gündelik yaşam geriliminde dört grubun varlığına ulaşmışlardır. Birinci ve sayıca en az olan

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

grupta, faiz almanın ve vermenin günah olduğuna inananlar ve bu yasağa riayet eden kişiler yer alırken, ikinci ve sayıca en fazla olan grupta, faiz almanın günah olduğunu bilen ancak ekonomik ilişkiler çerçevesinde faiz alıp vermeye mecbur olduğunu düşünen kişiler yer almaktadır. Üçüncü grup, zorunlu durumlarda -enflasyon gibi paranın değerinin düştüğü durumlarda- faiz alıp vermenin meşru olduğunu düşünenlerden oluşurken, dördüncü grup, faiz alıp vermeye herhangi bir gerekçeyle karşı olmadığını belirten kişilerden oluşmaktadır. Akşit v.d dinsel bilgi-bilimsel bilgi gerilimi ile iş yaşamında karar alınırken referans alınan noktaya dikkat çekmişler ve ekonomik konularda dini bir otoriteden icazet alınıp alınmadığını araştırmışlardır. Akşit vd. yaptıkları nitel araştırma sonucu, dinsel bilgi-bilimsel bilgi geriliminde dört farklı grubun varlığına ulaşmışlardır. Birinci grupta, çeliştikleri durumlarda dinin gereklerini referans alan ve bu anlamada en alt düzeyde gerilim yaşayan kişiler yer alırken, ikinci grupta, dini kaynakları kendileri araştıran ve kendi bilgileri doğrultusunda karar alan kişiler bulunmaktadır. Üçüncü grupta, karar alırken çelişkiye düştüklerinde din konusunda güvendikleri birinden icazet alan kişiler yer alırken, dördüncü grupta, çelişkiye düştüklerinde bilimsel bilgiyi referans alan kişiler bulunmaktadır. Akşit vd.'nin bulgularına göre, esnaf, tüccar ve sanayiciler ile tasarruf sahibi küçük yatırımcılar, özellikle banka, kredi ve faiz konularında en fazla icazete ihtiyaç duyan üçüncü grup içerisinde yer almaktadırlar. Sonuç olarak, Akşit vd. genel olarak bireylerin ekonomik hayatın kuralları doğrultusunda gelirlerini arttırmaya çalıştıklarını, ancak özellikle faiz, kredi, banka, kar, mülk edinme ve iş ilişkilerinde yalana başvurma gibi konularda dini gereklilikler ile maddi dünya arasında bir gerilim yaşadıklarını ileri sürmektedirler (Akşit, Şentürk, Küçükkural ve Cengiz, 2012;s:279-327).

Uygur, Türkiye'de küçük işletme sahipleri/yöneticilerinin çalışma ahlakı değerleri üzerinde dini inancın etkisini incelemiştir. Uygur, dini inançların ve özellikle İslam inancının hayatın her alanını düzenlediği öngörüsünden hareketle, iş yaşamını ilgilendiren etik prensiplerin de dini inançlar çerçevesinde şekillendiği tezini araştırmış ve bu amaçla, TUSKON ve MÜSİAD üyesi 32 küçük işletme sahibi/yöneticisi ile nitel görüşme gerçekleştirmiştir. Uygur, dini inancı, Giddens'ın yapılandırma teorisi, çalışma etiğini ise Weber'in Protestan etik tezi çerçevesinde ele

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

aldığı doktora tezinde, Türkiye'deki dindar iş insanlarının, İslam dininin çağdaş ya da İslam'ın Türk/Anadolu yorumunun, onların iş zihniyetlerini yeniden şekillendirdiği sonucuna ulaşmıştır. Uygur, yaptığı nitel analizde, katılımcılarda çok çalışmak, iyi niyet, sorumluluk alma, cömertlik ve dengeli bir hayat yaşamak olarak kategorize ettiği beş İslami çalışma ahlakı boyutu saptamıştır. Uygur'a göre, İslami ahlak öğretileri, dindar iş insanlarının etik davranışlarının ana kaynağını oluşturmakta, helal para kazanmak kavramı, çalışma ahlakı kavramı yerine kullanılmaktadır. Uygur, dindar iş insanlarının, İslam ekonomisi ya da İslam dininin önerdiği herhangi bir iş modelinden özellikle uzak durduklarını, faizle iş yapmak ve dinen yasak olan mal ve hizmetlere yatırım yapmak dışında, serbest piyasa ekonomisi ya da kapitalizmle herhangi bir gerilim yaşamadıklarını belirtmektedir. Uygur'un analizine göre, üretim ve zanaat işleri ile uğraşmak, yeni iş imkânları yaratmak ve daha da önemlisi sosyal sorumluluk projelerine katılmak, dindar iş insanları için ibadet olarak değerlendirilmektedir. Uygur, dindar iş insanları tarafından, çok çalışmak ve ne niyetle çalışıldığı kavramlarının birlikte kullanıldığını, çalışmanın kendisinin bizatihi ibadet sayıldığını, çalışmanın kendisinden çok iyi niyetli olmaya daha çok vurgu yapıldığını belirtmektedir. Ayrıca Uygur'un analizlerine göre, dindar iş insanları sorumluluk almak ve cömert olmayı da yine aynı kavramsal çerçeve içerisinde kullanmakta, kendilerini İslami ahlak değerlerini temsil etmekle ve fakir insanlara yardım etmek ile eğitim faaliyetlerine fon sağlamak konusunda sorumlu görmektedirler. Son olarak Uygur, dindar iş insanlarının dengeli bir hayat yaşamak prensibini benimsediklerini, yani Müslümanların israf ve açgözlülükten uzak durması gerektiğine inandıklarını, dünyevi işlerle dini ibadetlerin yerine getirilmesi konusunda bir dengeye sahip olunması gerektiğine inandıklarını vurgulamaktadır (Uygur, 2009).

Aygül, dini inancın iktisadi davranışlar üzerindeki rolünü ve toplumların kendine özgü bir iktisadi düşünce yaratma olasılığını araştırmıştır. Aygül, Antalya, Isparta ve Burdur'da, Antalya Esnaf ve Sanatkârlar Odası, Antalya Sanayi ve Ticaret Odası, Isparta Esnaf ve Sanatkârlar Odası, Isparta Sanayi ve Ticaret Odası, Burdur Esnaf ve Sanatkârlar Odası ve Burdur Sanayi ve Ticaret Odası'na faal olarak üye 1058 işletme sahibi ile anket çalışması yürütmüştür. Aygül, çalışma ahlakının kavramsal boyutu

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

ile ilgili yaptığı tarihsel analizde, Osmanlı İmparatorluğu döneminde yaşamış olan bir birey için **ağız tadım iyi olsun** şeklinde betimlediği kar hırsından uzak olmayı, bugünkü firma sahipleri açısından araştırmış ve katılımcıların %60,2'sinin **ağız tadım iyi olsun diye çalışılmalıdır** şeklindeki bir düşünceye katıldığı sonucuna ulaşmıştır. Aygül'ün çalışma ahlakı ile ilgili tarihsel olarak kavramlaştırdığı bir diğer boyut, çalışmanın anlamı ile ilgilidir ve araştırmada, **çalışmanın ve kazanmanın vermiş olduğu iş zevki önemlidir** ifadesine katılımcıların %95,2'si katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Aygül'ün araştırmasında cevap aradığı bir diğer konu, çalışmanın amacı ve süresi ile ilgilidir. Aygül, Osmanlı İmparatorluğu döneminde geçerli olduğunu belirttiği **tevekkül** düşüncesini bugünkü firma sahipleri açısından incelemiş ve katılımcıların %47,8'inin **insan yaşamı için bir lokma bir hırka sözü esas alınmalıdır** ifadesine katılmadığı şeklinde bir sonuca ulaşmıştır. Aygül'ün, **geçimi sağlamaya yetecek kadar çalışmak gerekir** ifadesine ise katılımcıların % 61,6'sı katılmadığını belirtmiştir. Şimdiye kadarki sonuçlar üzerinden bütüncül bir analiz yapan Aygül, özellikle Ülgener tarafından vurgulanan Ortaçağ iktisadi zihniyetinin durağan ve geçimlik özelliğinin, araştırmanın yapıldığı dönem itibariyle değiştiğini ve iktisadi faaliyetlerde kar etme prensibinin ve rasyonel iktisadi düşüncenin genel olarak kabul gördüğünü belirtmiştir. Aygül'ün anketinde yer alan **kimseye muhtaç olmamak için çalışmak lazımdır** ifadesine katılımcıların %98'i, **çalışmak ibadettir** ifadesine ise katılımcıların %67,4'ü katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Aygül, ilk soruya verilen cevap üzerinden yaptığı analizde, Türk insanının tipolojisine dair, **muhtaç olmaktan korkma ve geçimi garantiye almak** gibi argümanlar ileri sürmüş, ikinci soru ile ilgili yaptığı analizde ise, Müslüman püritenizm ya da İslami Kalvenizm şeklinde bir kavramlaştırmanın yanlış olduğunu, Müslümanlar açısından çalışmanın, kişinin kendi rızkını kazanması açısından bir ibadet olarak değerlendirildiğini vurgulamıştır. Araştırmada kullanılan **çalışmak başlı başına bir değerdir, bir ödevdir** ifadesine katılımcıların %82,8'i, **başarı şansa/kadere değil, çalışmaya bağlıdır** ifadesine ise katılımcıların %72,7'si katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Aygül, bu sonuçlar üzerinden yaptığı analizde, Türk toplumunda çalışmaya büyük değer verildiği ve özellikle Ülgener'in vurguladığı kaderci anlayışın ise değişime uğradığı sonucuna ulaşmıştır. Aygül'ün araştırmasında kullandığı **çalışmadaki ana amaç para kazanmaktır** ifadesine

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

katılımcıların %74,1'i, **insan vatanına, milletine ve ülkesine katkı sağlamak için çalışmalıdır** ifadesine ise katılımcıların %94,6'sı katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Aygül, elde ettiği bu sonuçları, firma sahiplerinin maddeci dünya görüşüne ve kar hırsına sahip olmalarından çok, geçinmek için gereken geliri elde etmeye verdikleri önem ve toplumsal sorumluluklarının farkında olmaları şeklinde yorumlamaktadır. Araştırmada kullanılan çalışma **ve kazanmanın vermiş olduğu nam, unvan ve şeref önemlidir** ifadesine ise katılımcıların %87,4'ü katılıyorum şeklinde cevap vermiştir. Aygül'e göre elde edilen bu sonuç, firma sahiplerinin, çalışma karşılığı elde ettikleri maddi kazancın yanı sıra, çalışmak ve başarılı olmak sonucunda elde ettikleri itibara da büyük oranda değer verdiklerini göstermektedir (Aygül, 2014;s:17-27, 272-289).

Özdemir, Müslüman insanın iş hayatında nasıl olması gerektiği konusu üzerinden, MÜSİAD üyesi 55 iş insanı ile yarı yapılandırılmış sorular yoluyla derinlemesine görüşme gerçekleştirmiştir. Özdemir, rasyonel akla dayalı, kişisel çıkar peşinde koşan ve bireysel ahlak anlayışına dayalı **homoeconomicus** karşısında, toplumcu düşünen, bütünün yararı için çalışan, bireysel ahlak yanında toplumsal ahlaka da dayanan **homo İslamicus** kavramını kullanmıştır. Özdemir, **homo İslamicus** kavramı ile asıl meselesi sadece çok para kazanmak olmayan, topluma faydalı olmayı esas amaç sayan ve kendilerini sahip olduklarının sadece emanetçisi olarak gören ideal bir MÜSİAD üyesi iş adamı profili çizmektedir. Özdemir, görüştüğü MÜSİAD üyesi iş adamlarının dinsel ve iş hayatı konularında homojen olmadıklarını, ancak ortak hedef birlikteliğine sahip olduklarını belirtmektedir. Özdemir, araştırması sonucu MÜSİAD üyesi iş adamlarının, Weber'in doktriner gerilim olarak kavramlaştırdığı, bireylerin değişen dış dünyaya uyum sağlama ihtiyacından kaynaklı, eski düşünce ve davranışları ile yeni düşünce ve davranışlarını sentezledikleri bir etik anlayışı geliştirdiklerini vurgulamaktadır. MÜSİAD üyesi iş adamları, aslında Müslüman olmanın zorunlu bir özelliği olmayan dürüstlüğü birinci planda tutmakta, üyelerin arasında eşi başı açık olanların bulunduğunu, aşırıya kaçmadıktan sonra içki içen üyelerin de olabileceğini, inançsız olmamak kaydıyla İslam'ın her şartını yerine getiremeyebileceğini, toplumun genel doğrularına uygun yaşamanın gerekli olduğunu belirtmişlerdir. Özdemir, **homo İslamicus** olarak

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

kavramlaştırdığı İslam insanının, görüştüğü MÜSİAD üyesi iş adamları tarafından idealize edildiğini, ancak iş yaşamının pratikleri içerisinde ulaşılması zor bir gerçeklik olarak ifade edildiğini belirtmektedir. Özdemir, görüştüğü MÜSİAD üyesi iş adamlarının, zenginliğin asıl sahibinin Allah olduğunu, lüks, gösteriş ve israftan kaçınılması gerektiğini belirtirken, bir yandan da yaşam koşullarını ve sahip oldukları ayrıcalıkları lüks saymayıp normalleştirdiklerini vurgulamaktadır (Özdemir, 2006;s: 114-134).

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

GİRİŞİMCİLERDE DİNİ İNANÇ-ÇALIŞMA ETİĞİ VE FİNANSAL YATIRIM DAVRANIŞI İLİŞKİSİ

3.1. Küçük İşletme:

Küçük işletme, ticaret, imalat ya da hizmet sektörlerinde faaliyet gösteren, elli kişiden az çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı veya mali bilançosundan herhangi biri yirmi beş milyon Türk Lirasını aşmayan işletmeler olarak tanımlanmaktadır (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik, 2005). TÜİK'in 2015 yılı istatistiklerine göre, Türkiye'de küçük ve orta büyüklükteki işletmeler, toplam girişim sayısının %99,8'ini, istihdamın %74,2'sini, faktör maliyeti ile katma değerin %52,8'ini, maddi mallara ilişkin brüt yatırımın %53,3'ünü sağlamaktadırlar (TÜİK Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri, 2015). Dünya ekonomisinin da ana bileşenlerinden biri olan KOBİ'ler, OECD üyesi ülkelerde milli gelire ortalama %50-%60 oranında katkıda bulunmakta, küresel istihdamın ise yarısından fazlasını sağlamaktadırlar. KOBİ'ler ve yeni girişimler, istihdam ve verimlilik artışı, düşük talep veya sınırlı ölçeğe sahip bölgesel ve sektörel piyasaların ihtiyaçları karşılamak ve yerleşik sektörlerde rekabeti sağlamak konularında önemli bir role sahiptirler. KOBİ'ler, yeni ve yenilikçi ürün ve hizmetleri geliştirmek suretiyle tüketicilere ve topluma, verimlilik artışı ve yeni iş sahaları yaratmak suretiyle de ekonomiye yarar sağlamaktadırlar. Yerel ekonomilere güçlü bir şekilde bağlı olan KOBİ'ler, sosyal dayanışma ve nüfus çeşitliliğinin ekonomiye entegre edilmesi konusunda da topluma katkı sunmaktadırlar (OECD Bakanlar KOBİ Konferansı, 2018).

Spence, küçük işletmeler için altı karakteristik özellik tanımlamıştır. Bu özelliklerden birincisi, küçük işletmelerin yönetiminin, finansal ortakların ve hisse senedi sahiplerinin baskı yapamaması anlamında tamamen firma sahibinin kontrolünde olması iken, ikinci özellik, küçük işletmelerin içinde bulundukları çevreden, topluluktan ve yerel ekonomiden bağımsız olmalarıdır. Spence'e göre

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

küçük işletmelerin üçüncü karakteristik özelliği, küçük işletme sahiplerinin işletme ile ilgili büyük ölçekte sorumluluk sahibi olmaları ve çoklu görevleri yürütmeleridir. Spence, küçük işletmelerin dördüncü özelliğini, stratejik planlamadan çok günü kurtarmak ile meşgul olmaları anlamında, sorunlara acil çözümler bulabilmek şeklinde tanımlarken, beşinci özelliği, işletme sahibi ve çalışanlar arasında yakın kişisel ilişkiler kurulabilmesi ve işletmede aile üyelerinin işe alınmasına sık rastlanması anlamında, küçük işletmelerde kişisel ilişkilerin ön planda olması şeklinde tanımlamaktadır. Spence'e göre altıncı ve son özellik, küçük işletmelerde resmi ve bürokratik kontrole dayalı yönetim yerine, gayri resmi kontrol mekanizmalarına dayalı yönetim anlayışının benimsenmesidir. Bu açıklamalar ışığında, küçük işletme sahiplerini, bağımsız, çoklu görevleri yürütebilen, sorunlara acil çözümler bulabilen, bürokratik olmaktan çok gayri resmi mekanizmalara ve kişisel bağlantılarla dayalı yönetim anlayışını benimsemiş kişiler olarak tanımlamak mümkündür (Spence, 1999).

Lucky ve Olusegun, girişimciliğin küçük işletme ve iş kurma süreci olduğunu, istihdam ve ekonomik dönüşüm yaratmak ile ekonomik büyümeye ve kalkınmaya katkı sağlamak anlamında, küçük işletme sahipliğini girişimcilik süreci olarak değerlendirmenin mümkün olduğunu belirtmektedirler. Küçük işletme sahipleri de, inisiyatif alma, azimli ve çalışkan olma, özgüven, sorumluluk alma, yaratıcı problem çözme, başarma isteği gibi özelliklere sahip olması bakımından girişimci olarak değerlendirilmektedir (Lucky ve Olusegun, 2012).

3.2. Girişimcilik:

Girişimci, risk ve inisiyatif alarak kar elde etmek isteyen kişiyi ifade ederken, girişimcilik, dar anlamı ile yeni bir iş kurmayı ya da piyasaya yeni giriş yapmayı, geniş anlamı ile yeni bir mal veya hizmet geliştirme sürecini ifade etmektedir. İlk kez girişimci terimini kullanan Cantillon, bu terimi Latince sorumluluk alabilmeyi ifade eden **entreprendre** kelimesinden türetmiştir. Jean-Baptiste Say ise girişimcileri, ekonomik kaynakları düşük verimliliğe sahip alanlardan yüksek verimliliğe sahip alanlara kaydıran ve yüksek getiri elde eden kişiler olarak tanımlamaktadır. Herbert ve Link, girişimcileri, belirsizliği göze alarak,

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

var olan kaynakları ile fırsatları kullanan/sömüren bireyler olarak tanımlamışlardır. Girişimcinin ekonomik kaynaklara ulaşması konusunda ise literatüre üç görüş hâkimdir. Bu görüşlerden birincisi, **yaratıcı yıkım** şeklinde özetlenebilecek olan, belirsizlik altında yenilikçi girişimcilerin piyasa dengesini şoka uğratmak ya da bozmaya zorlamak yolu ile kaynak yaratmaları gerektiğini savunan Schumpeterci görüştür. İkinci görüş ise, **enformasyon asimetrisi** şeklinde özetlenebilecek olan, bireyler ve piyasa arasındaki bilgi ve enformasyon boşluğu yoluyla girişimcinin kar elde etmesi ve fırsatları kullanması/sömürmesi gerektiğini savunan Kirznerci görüştür. Üçüncü görüş, girişimcileri, fırsat-risk-getiri arasındaki ilişkiyi tam olarak anlayan ve riski/belirsizliği göze alan bireyler şeklinde tanımlayan Knight'ın görüşüdür (Burns, 2016, s:9-10, Fozia, Rehman ve Farooq, 2016).

Girişimciler, yeni bir iş kurmak için kişisel sermayelerini, zamanlarını ve itibarlarını riske eden ya da riske etmeye istekli olan bireyler olarak tanımlanmaktadır. Bolton ve Lane, girişimci karakterini innovasyon, risk alma, proaktiflik, otonomi ve rekabetçi hırs olarak beş kategoriye ayırmıştır (Bolton ve Lane, 2012). Bu iki tanımın ortak noktası, girişimciliğe atfedilen risk alma eğilimidir. Girişimcilik kavramı çerçevesinde risk alma eğilimi ise, pozitif sonuçlara ulaşabilmek için kaybı göze almaya istekli olmak şeklinde tanımlanmaktadır. Brockhaus, girişimcilerin risk alma eğilimlerinin, onları yöneticilerden ayıran en önemli özellik olduğunu vurgulamaktadır (Brockhaus, 1980).

Girişimci karakteri, risk almaya daha fazla eğilimli olmanın yanı sıra, çalışma etiği kavramı çerçevesinde, iyimserlik, dürüstlük, kedi kendine yeterlilik, yüksek özgüven, çalışkanlık, üretken zamanın optimal kullanımı, hazzın ertelenmesi şeklinde kategorize edilmektedir. Girişimcilik kavramı çerçevesinde hazzın ertelenmesi, gelecekteki kazanımları garanti altına alabilmek için kısa dönemli ödüllerden vazgeçmek, amaca ulaşmak için uzun süreli ve çok çalışmaya istekli olmak şeklinde tanımlanmaktadır (Van Ness ve Seifert, 2016).

3.2.1. Girişimcilik ve Dini İnanç İlişkisi:

Girişimci davranışları, diğer karmaşık davranış kalıpları gibi, bireysel amaçlar, tutumlar, sosyal kurallar ve dini inançlardan etkilenmektedir. Akademik

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

araştırmalar, girişimcilerin değerler sisteminin ve inançlarının, onların işleri ile ilgili kararları, kültürleri ve amaçları üzerinde güçlü bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Girişimci davranışı ve dini inanç arasındaki bağın ilk kaynağı olan Weber'in **Protestan Ahlakı** tezi, dini inanç ya da özellikle Kalvenizmin, Batılı uluslarda kapitalistleşme için altyapı hazırladığını, özellikle asketizm ve rasyonalite öğretileri ile girişimciliği teşvik ettiğini ileri sürmektedir. Weber, Kalvenist kader doktrininin temel aldığı, **cennetin/kurtuluşun yolu çok çalışmak ve üretkenlikten geçer** savının, endüstrileşme, tasarruf ve servet birikimine yol açtığını savunmaktadır (Brouwer, 2000). Dodd ve Gotsis, İncil'de çok çalışmak, ekonomik başarı ve etkinliğin yanı sıra, karlılık ve rekabet gibi unsurların da yardımlaşma ve sosyal sorumluluk gibi öğretilerle birlikte çokça vurgulandığını ve girişimciliğin teşvik edildiğini belirtmektedirler (Dodd ve Gotsis, 2007). Riaz, Farrukh, Ur Rehman ve Ishaque, İslam'ın, azim, çalışkanlık, ileri görüşlülük, kendi işini kurmak, yaşamı sürdürmek ve bağımsız olmak için çalışmak ve kazanç elde etmek gibi öğretileri yoluyla girişimciliği teşvik ettiğini ve böylece daha dindar bireylerin girişimciliğe daha yatkın olduklarını belirtmektedirler (Riaz, Farrukh, Ur Rehman ve Ishaque, 2016). Hamid ve Sa'ari, İslam'ın girişimciliği, geçim kaynağı ve mesleğin karışımı olarak en iyi biçimde tasarladığını, Müslümanların girişimci aktivitelerde yer almak ve bu aktiviteleri sürdürmek konusunda teşvik edildiğini vurgulamaktadırlar (Hamid ve Sa'ari, 2011). Ramadani, Ratten ve Dana, dürüstçe ve doğru bir motivasyonla yapıldığı sürece, girişimciliğin, İslam dini açısından Allah'a ibadet etmek şeklinde telakki edildiğini belirtmektedirler (Ramadani, Ratten ve Dana, 2015). Tok ve Kaminski, İslam dininin girişimci bir din olduğunu, risk almayı, işbirliğini ve innovasyonu desteklediğini vurgulamaktadırlar (Tok ve Kaminski, 2018). Audretsch, Boente ve Tamvada, Hinduizm'in ve kast sisteminin girişimci olma eğilimini etkilediğini, düşük kasta mensup olan bireylerin çok düşük girişimcilik eğilimlerine sahip olduklarını ve bu durumun kast sisteminin, düşük kasta mensup bireylerle birlikte tüm Hinduların meslek seçme özgürlüklerini bir dereceye kadar kısıtlamasından ileri geldiğini belirtmektedirler (Audretsch, Boente ve Tamvada, 2007).

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Griebel, Park ve Neubert, bireylerin ekonomik kararlarını ahlaki çerçeve içerisinde aldıklarını, ekonomik kararları ile dini inançlarını bir araya getirmek için bilinçli bir çaba harcadıklarını ileri sürmektedirler (Griebel, Park ve Neubert, 2014). Ferguson, Dougherty ve Neubert'e göre din, tekil ve yekpare bir sosyal kurum olmadığı için, girişimcilik ve dini inanç arasındaki ilişki, karmaşık, ait olduğu kültüre özgü ve zaman içerisinde dönüşen bir yapıya sahiptir. Ferguson vd. bir dine mensup olmanın, girişimcilere geniş bir sosyal ilişki ağı sağlaması ve yeni iş alanları yaratması bakımından faydalı olabileceğini, ancak dini inancın faiz ve servet birikimini yasaklaması anlamında da girişimciliğe zarar verebileceğini ileri sürmektedirler. Ayrıca, Ferguson vd.'ne göre, dini inanç, girişimciler arasında farklılık gösterebilmekte ve bazı girişimciler dini içselleştirerek, onları yeni bir iş kurmak konusunda motive eden kişisel ve özel bir inanç anlayışı geliştirebilmektedirler (Ferguson, Dougherty ve Neubert, 2014).

Abd Razak, girişimcilik ve dini inanç arasındaki ilişkiyi incelemiş ve İslami girişimcilik modeli oluşturmaya çalışmıştır. Abd Razak, Müslüman girişimciler için Kur'an'ın ve Sünnet 'in rehber niteliği taşıdığını ve İslam dininin, öğretileri vasıtasıyla yüksek bir girişimcilik performansını garanti ettiğini ileri sürmektedir. Abd Razak'a göre, İslami girişimciliğin amacı sadece para kazanmak değil, aynı zamanda topluma hizmet etmek, maddi ve ruhani olarak iyi olmaktır. Abd Razak'ın oluşturduğu İslami girişimcilik modelinde, Allah'a iman eden, iş yaşamında Kur'an ve hadisleri temel alan girişimciler, bu dünyada başarı ve öbür dünyada cennet ile ödüllendirilmek için, iş fırsatlarını tanımalı, yenilikçi olmalı, risk almalı, kaynakları iyi yönetmeli, ahlaki ve sosyal sorumluluğa sahip olmalıdır. Abd Razak, geliştirdiği İslami girişimcilik modelinin, İslami çalışma ahlakı prensipleri ile paralellik taşıdığını vurgulamaktadır. Abd Razak, geliştirdiği İslami girişimcilik modelini test etmek için, Malezya'da coğrafi, sektörel, cinsiyet ve yaş gruplarına göre rassal olarak belirlediği 70 girişimci ile nicel ve nitel yöntem kullanarak araştırma yürütmüştür. Abd Razak'ın araştırma sonuçlarına göre, Malezya'daki Müslüman girişimcilerin %29'u iş yaşamlarında İslami öğretileri dikkate almak konusunda tarafsız kalırken, girişimcilerin %29'u iş yaşamlarında İslami öğretileri dikkate aldıklarını belirtmişlerdir. Abd Razak'ın çalışmasında ulaştığı bir diğer çarpıcı sonuç,

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Malezya'daki Müslüman girişimcilerin çoğu işlerini Batı tarzında yürütüyor ifadesine, girişimcilerin %61'inin verdiği katılıyorum yanıtıdır. Abd Razak çalışmasında, Malezya'daki Müslüman girişimcilerin %36'sının öncelikle Kur'an'ın ve hadislerin anlaşılması gerektiğine, %37'sinin de Müslüman girişimcilerin işlerini İslami tarzda yürütmeleri gerektiğine inandıkları sonucuna ulaşmıştır (Abd Razak, 2017).

3.2.1.1. Girişimcilerde Risk Alma ve Dini İnanç İlişkisi:

Akademik çalışmalar, genel olarak girişimcilerin, girişimci olmayan bireylere kıyasla, risk almaya daha yatkın olduklarını, dindar bireylerin ise riskten kaçınma eğilimi gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Miller'a göre dini inanç, nasıl tanımlandığına bağlı olarak, girişimcilerin risk alma tutumlarını farklı şekillerde etkilemektedir. Akademik çalışmalardan bazıları, mezhepsel gelenek ve ibadete katılım anlamında dini inancı, dini aidiyet ve dini davranış olarak tanımlamaktadır. Miller'a göre, girişimcilerin dini inanç ve risk alma eğilimleri arasındaki ilişki incelenirken inancın bilişsel boyutu dikkate alınmalıdır. Miller, aynı inanca mensup ve düzenli olarak ibadet eden iki birey için, dinin farklı anlamlara sahip olabileceğini ve bu farklılığın girişimcilerde farklı risk alma eğilimlerine yol açabileceğini vurgulamaktadır (Miller, 2000).

Williamson, Mueller, Van Deusen ve Perryman, dinin girişimcilik üzerindeki etkisini ulusal dini bilinç kavramı ile açıklamaya çalışmışlardır. Williamson vd. girişimci davranış ile finansal riski ve bir işletmeyi aktif olarak yönetmekten doğan tüm sonuçları kabul etmeyi ifade etmişler, ulusal dini bilinç ile de toplumun ortak kabullerini ve ortak ulusal değerleri şekillendirdiği varsayılan, modern, sivil, toplumsal kültüre hâkim bir dini inancı kastetmişlerdir. Williamson vd. ulusal dini bilincin bir ülkedeki girişimcilik faaliyetlerini etkilediğini ileri sürmektedirler. Williamson vd'ne göre dini inanç, bireylerin, bilimin cevaplayamadığı, belirsizlik ve özellikle ölüm ve ölümden sonra gibi mistizm içeren sorularına cevap bulmasını sağlamaktadır ve bu nedenle, güçlü bir dini inanca sahip bireylerin belirsizlikten kaçınma oranları yüksek ve risk alma oranları düşüktür. Williamson vd. risk alma eğilimleri düşük bireylerin daha az belirsizlik içeren işleri tercih ettiklerini,

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

belirsizlikten daha çok kaçınan ülkelerde girişimcilik faaliyetlerinin daha az desteklendiğini ileri sürmektedirler (Williamson, Mueller, Van Deusen ve Perryman, 2007).

Ferguson, Dougherty ve Neubert, dindarlığı, ekonomik ve sosyal davranışları belirleyen dini ortodoksi kavramı ile açıklamışlar ve dini ortodoksinin girişimcilerde risk alma davranışı ile negatif ilişkiye sahip olduğunu ileri sürmüşlerdir. Ferguson vd.'nin kullandığı dini ortodoksi kavramı, Hristiyanlık dinindeki mezhepleri değil, içsel ve sonsuz bir otoriteye inanmayı ve dindar gruplar arasında, sosyal veya ekonomik tutumlarla ilgili kesin bir ayrımı ifade eden dünya görüşünü temsil etmektedir. Ferguson vd.'ne göre, dini ortodokslar, yanlış ve doğrunun tek karar vericisinin Tanrı olduğuna, kutsal metinler ve dini geleneklerdeki Tanrı sözlerinin sonsuz olduğuna ve nesilden nesle aktarıldığına, Tanrı'nın gerçek olduğuna ve insanların günlük yaşamında aktif bir şekilde göründüğüne inanmaktadırlar. Ferguson vd. Baylor Üniversitesi'nin 2010 yılında 1,714 kişi üzerinde uyguladığı Din Anketi'nin verilerini kullanarak yaptıkları regresyon analizinde, dini ortodoksların girişimciliğe özgü riskten kaçınma eğilimlerinin yüksek olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Ferguson vd.'nin analizine göre, Evanjelik, Mainline Hristiyanları, Zenci Protestanlar, Katolikler, ateistler ve diğer dinlere mensup olan bireylerde dindarlık seviyesi ya da dini ortodoksi arttıkça, girişimciliğe özgü risk alma %70 oranında azalmaktadır (Ferguson, Dougherty ve Neubert, 2014).

Bellu ve Fiume, bireysel dindarlık ile girişimcilik, kişisel başarı, kişisel innovasyon ve riskten kaçınma eğilimi arasındaki ilişkiyi incelemiş ve dini inancın, girişimcilik başarısına eşlik eden finansal kazanımların getirdiği materyalizmin zararlı etkilerini nötralize etmedeki rolünü araştırmışlardır. Bellu ve Fiume, büyüme odaklı 44 girişimci ile çalışma yürütmüşler, Miner cümle tamamlama ölçeği -MSCS-T kullanarak girişimcilerin kişisel başarı, riskten kaçınma ve kişisel innovasyon eğilimlerini, Hoge içsel dini motivasyon ölçeği -IRMS dindarlık seviyelerini ve Michigan Üniversitesi yaşam tatmin ölçeği -LSS ile tatmin düzeylerini ölçmeye çalışmışlardır. Bellu ve Fiume, girişimci dindarlığını iki boyutta kavramlaştırmış, asli kavramlaştırmada girişimcilerin neye inandıkları ve ibadet edip etmedikleri, işlevsel kavramlaştırmada ise girişimcinin neden dindar olduğu araştırılmıştır. Bellu ve

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Fiume, yürüttükleri çalışmada, elde ettikleri verilerle Pearson kolerasyon analizi yapmış ve dindarlık ile kişisel başarı, kişisel innovasyon ve riskten kaçınma arasında pozitif bir kolerasyon bulmuş, dindarlığın girişimcilik başarısına katkı yaptığı sonucuna ulaşmışlardır. Bellu ve Fiume, analizleri sonucu, dindarlık ile yaşam tatmini arasında da pozitif bir kolerasyon bulmuş, dindarlığın yaşsam tatmini seviyesinin kaynağı olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Bellu ve Fiume sonuç olarak, Amerika'da dindarlığın girişimcilik başarısına katkı sunabileceği ve dindar girişimcilerin maddi servet peşinde koşmalarının işlevsiz sonuçlara değil yüksek seviyede bir yaşam tatminine yol açacağı sonucuna ulaşmışlardır (Bellu ve Fiume, 2004).

Gümüşay, bireysel düzeyde girişimciliğin dini inançlardan etkilenebildiğini belirtmektedir. Gümüşay'a göre, bu girişimciler için başarı sadece maddi kazançlarla değil, iş yaşamındaki başarının yanı sıra, bu dünyada sosyoekonomik ve ölümden sonra gidileceği inanılan dünyada metafizik kazanımlarla ifade edilmektedir. Gümüşay ayrıca, bu kazanımların, maddi ve ruhevi olarak iyi durumda olmak anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Gümüşay'a göre, dindar bireyler, Kuran'da yer alan biçimiyle, Allah'ın ihsanına erişebilmek için çalışmayı dini bir görev, bir ibadet olarak addetmektedirler. Gümüşay, dindar girişimcilerin risk algısı gibi konularda sahip oldukları görüşlerin radikal bir şekilde farklı olabileceğini, söz konusu girişimcilerin işçi-işveren ve iş ortakları arasındaki ilişkilerinde etik değerleri göz önünde bulundurma davranışı sergileyebildiklerini vurgulamaktadır. Gümüşay'a göre, fırsatları kovalama, risk alma ve innovasyon anlamında İslam dini, girişimciliği ve meslek sahibi olmayı teşvik etmektedir. Gümüşay, girişimciliğin risk almak anlamına geldiğini ve İslam dinine göre, riskin rızık ile eş anlamlı olduğunu, Müslümanlar için rızkın Allah tarafından garanti edildiği, dolayısıyla girişimcilerin Allah'a rızık konusunda güvenerek tevekkül etmeleri gerektiği inancının bulunduğunu belirtmekte ve bu yolla Müslüman girişimciler için risk almanın kolaylaştığına dikkat çekmektedir. Finansal taraftan bakıldığında ise, ticaret yasaklanmamış iken tefecilik yasaklanmıştır. Gümüşay'a göre, İslam inancına göre, faiz, kumar, servetten servet yaratma ile belirsizlik ve hileye atıf yapan gharar yasak olduğu için, yatırımcıların risk alması teşvik edilmektedir (Gümüşay, 2015).

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Chen, Malezya'da hükümetin girişimciler için uyguladığı politikaları incelemiş ve eğitim, kültür ve dini inançların, özellikle kadın girişimcilerin nasıl etkilediğini araştırmıştır. Chen, büyük çoğunluğu Müslüman olan Malezya'da 20'si kadın 30 girişimci ile mülakat yapmış ve girişimciliği özendiren devlet politikalarının yerine, girişimcilerin risk alma davranışlarının onların dini inançlarından etkilendiğini, İslami eğitim alan ve İslami geleneklere bağlı olan girişimcilerde, kaybetmekten korkma ve riskten kaçınma eğiliminin yüksek olduğu sonucuna ulaşmıştır (Chen, 2016).

Yaacob ve Azmi, kişilik özellikleri ve dini inancın girişimcilerin başarısı üzerindeki etkisini incelemişler ve Müslüman girişimcilerin Müslüman olmayan girişimcilerden farklı olarak, iş yaşamlarında İslam'ı temel alan düşünüş, davranış ve duyguları ile hareket ettiklerini, Müslüman olmayan girişimcilerin ise iş yaşamlarında duygusal ve fiziksel güçleri ile zihinlerine odaklandıklarını ileri sürmüşlerdir. Yaacob ve Azmi, başarılı girişimcilerin kişilik özelliklerini disiplin, profesyonellik, zekâ, duygusal istikrar, yaratıcılık ve risk alma şeklinde kategorize etmiş, girişimcilerin bu kişilik özelliklerinin psikolojik, çevresel, kültürel, ailevi ve eğitim gibi unsurlardan etkilendiğini ve farklılık gösterebildiğini belirtmişlerdir. Yaacob ve Azmi'ye göre girişimcilerin kişilik özelliklerini etkileyen en önemli faktörlerden birisi dini inançtır. Yaacob ve Azmi, İslam dininin, girişimcilik yolu ile iş/meslek sahibi olmayı ve servet kazanmayı meşru kıldığını ve desteklediğini vurgulamaktadırlar. Yaacob ve Azmi, **amar mar'uf nahi mungkar- iyiliği emretmek ve kötülükten menetmek-** anlamına gelen İslami değer çerçevesinde Müslüman girişimcilerin, işlerini yaparken disiplinli, mükemmeliyetçi, planlı, çalışkan, ihtiyatlı risk almaya eğilimli, her fırsatı değerlendirmeye istekli ve işini sürdürmek konusunda sonsuz bir çabaya sahip şeklinde özetledikleri kişilik özelliklerine sahip olduklarını vurgulamışlardır. Yaacob ve Azmi, risk almanın iş yaşamının doğal bir parçası olduğunu, girişimcilerin risk alma eğilimlerinin girişimci olmayanlara kıyasla daha yüksek olduğunu ileri sürmektedirler. Yaacob ve Azmi, İslam dininin Müslüman girişimcileri risk alma konusunda cesaretlendirdiğini, Hz. Muhammed'in eşinin de girişimci olduğunu ve iş yaşamında piyasa riski, borç riski, operasyonel riskler, likidite riski ve mal/fiyat riski şeklinde kategorize ettikleri

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

risklerle karşılaştığını belirtmişlerdir. Yaacob ve Azmi, Malezya'da 250 Müslüman girişimci ile anket çalışması yürütmüş ve girişimcilerin İslami perspektifte tanımladıkları kişilik özellikleri ile iş yaşamlarındaki başarıları arasında bir korelasyon olup olmadığını ölçmüşlerdir. Yaacob ve Azmi, iş yaşamında başarıyı, beş yıldan daha uzun bir süre iş sahibi olmak, işgücünü, sabit ve net varlıklar ile sermayeyi arttırmak şeklinde sınıflandırmışlardır. Yaacob ve Azmi, elde ettikleri verilere Pearson korelasyon testi uygulamışlar ve Malezya'daki Müslüman girişimcilerin İslami perspektiften tanımladıkları risk alma eğilimleri ile iş yaşamlarındaki başarı arasında zayıf da olsa bir ilişkinin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır (Yaacob ve Azmi, 2012).

Gürsoy, Altınay ve Kenebayeva, dindarlık ve değerler arasındaki ilişkiyi Schwartz'ın değer teorisi çerçevesinde incelemişler, dini inancın bireylerin değerlerini ve girişimci davranışlarını şekillendirmede kritik bir rol oynadığı sonucuna ulaşmışlardır. Gürsoy vd. Türkiye'de üyelerinin çoğunluğunun kendilerini Müslüman olarak tanımladığı ve yazarlardan birinin uzun yıllar danışmanlığını yaptığı bir KOBİ derneğinin 300 üyesi ile anket çalışması yürütmüş, 57 soruluk Schwartz Değer Ölçeği'ni kullanarak güç, başarı, hazcılık, motivasyon, öz yönetim, evrensellik, yardımseverlik, gelenek, uyum ve güvenlik gibi on boyutta tanımladıkları temel değerleri ölçerek elde ettikleri verileri iki boyutta analiz etmişlerdir: Muhafazakarlık – değişime açıklık ile kendini aşma – kendini geliştirme. Gürsoy vd. yaptıkları çoklu analizler sonucu, ibadetlerini yerine getiren Müslüman girişimcilerin, kendilerini Müslüman olarak tanımlayan ancak ibadetlerini yerine getirmeyen Müslüman girişimcilere kıyasla, dini ve geleneksel değerleri daha fazla kabul edip, bu değerlere daha fazla saygı duydukları ve kurallarına uydukları, toplumsal düzene ve kurallara uymaya daha eğilimli oldukları sonucuna ulaşmışlardır. Gürsoy vd.'nin ulaştığı diğer sonuç, ibadetlerini yerine getirmeyen Müslüman girişimcilerin, ibadetlerini yerine getiren Müslüman girişimcilere kıyasla, seçim, yaratıcılık ve keşif konularında daha bağımsız düşünce ve davranışlara, daha yüksek özyönelim değerine sahip oldukları, dünyevi zevkler ve duyumsal hazlar aramaya daha eğilimli ve daha rekabetçi olduklarıdır. Gürsoy vd. ölçtükleri on değerden sadece özyönelim ve uyum boyutlarının, dindarlık seviyelerinden bağımsız

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

olarak girişimcilerin innovasyon eğiliminin belirleyicisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Gürsoy vd. özyönelim boyutunun innovasyon eğilimini belirlemede daha etkili olduğu, ibadetlerini yerine getirmeyen Müslüman girişimciler için bu durumun daha yüksek bağımsız düşünme ve davranma eğilimlerinden, ibadetlerini yerine getiren Müslüman girişimciler ise bu durumun toplumun iyiliği, toplumsal düzen ve kuralların devamına olan inançlarından kaynaklandığı sonucuna ulaşmışlardır. Gürsoy vd. ölçtükleri on değerden sadece yardımseverlik, motivasyon, gelenek ve güç boyutlarının, dindarlık seviyelerinden bağımsız olarak girişimcilerin risk alma eğilimleri üzerinde küçük de olsa etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Gürsoy vd. güç değerinin, ibadetlerini yerine getirin Müslüman girişimcilerin risk alma eğilimleri üzerinde negatif etkisi olduğu sonucuna ulaşmışlar ve bu durumun bu girişimcilerin, başarı ve saygın bir statü ile bağlantılı olan toplumda sahip oldukları güçlerini riske etmek istememelerinden kaynaklanabileceğini ileri sürmektedirler. Gürsoy vd. ibadetlerini yerine getirmeyen Müslüman girişimcilerin risk alma eğilimlerinin güç ve gelenek değerlerinden negatif yönde etkilenirken, motivasyon ve yardımseverlik değerlerinden pozitif yönde etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır. Gürsoy vd.'ne göre bu sonuçlar, ibadetlerini yerine getirmeyen Müslüman girişimcilerin de toplumdaki saygın statülerini kaybetmek istemedikleri için risk almaktan kaçınmalarından, geleneklere bağlılıkları arttıkça risk alma eğilimlerinin azalmasından, kendilerini muhafazakâr kurallarla sınırlandırmadıkları için aile gibi ait oldukları küçük toplumsal gruplara ve/veya kendilerine fayda sağlamaya yönelik servet edinmek isteklerinin risk alma eğilimlerini arttırmasından ileri gelmektedir. Gürsoy vd. yaptıkları çalışma sonucu, sadece güç, özyönelim ve başarının, dindarlık seviyelerinden bağımsız olarak Müslüman girişimcilerin rekabetçi davranışlarını belirlediği, ibadetlerini yerine getiren Müslüman girişimcilerin rekabetçi davranışlarının evrensellik ve özyönelim değerinden pozitif yönde etkilenirken, güvenlik değerinden negatif yönde etkilendiği, ibadetlerini yerine getirmeyen Müslüman girişimcilerin rekabetçi davranışlarının ise başarı değerinden pozitif, güç değerinden negatif yönde etkilendiği sonucuna ulaşmışlardır. Gürsoy vd.'ne göre bu sonuçlar, ibadetlerini yerine getiren Müslüman girişimcilerin, statükonun korunmasına, geleneklere, sosyal kurallara ve toplumun selametine önem vermesinden, ibadetlerini yerine getirmeyen Müslüman girişimcilerin ise kişisel

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

fayda, kazanç ve kar elde etmeye daha fazla önem vermesinden kaynaklanmaktadır. Gürsoy vd. güç ve başarı elde etmek isteyen dindar Müslüman girişimcilerin, toplumsal refahı arttırmak adına rekabetçilik eğilimlerinin arttığını, yine güç ve başarı elde etmek isteyen dindar olmayan Müslüman girişimcilerin, dindar Müslümanlara kıyasla daha rekabetçi oldukları ve kişisel kazanımları için rekabetçilik eğilimlerinin arttığı sonucuna ulaşmışlardır. (Gürsoy, Altınay ve Kenebayeva, 2017)

3.2.1.2. Girişimcilerde Faize Karşı Tutum ve Dini İnanç İlişkisi:

Finansal davranış ile dini inanç arasında ilişkiyi anlamak açısından bir diğer önemli konu, girişimcilerin faize karşı tutumlarının incelenmesidir. Hristiyanlık, Yahudilik gibi tek tanrılı ya da Budizm, Hinduizm gibi çok tanrılı dinlerde yasaklanmayan ve bu dinlere mensup girişimcilerin finansal davranışları açısından araştırmalara konu olmayan faiz konusu, özellikle Türkiye'deki Müslüman girişimciler açısından araştırmalara konu olmaktadır.

Zaman, Kur'an'da yasak olanın faiz değil, tefecilik anlamına gelen riba olduğunu, Kur'an'da yer alan ve aşağıda alıntı yapılan ayetlerin faiz kelimesini değil riba kelimesini kullandığını belirtmektedir:

> *Ey iman edenler! Kat kat arttırılmış olarak riba yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz (Âl-i İmran 3/130)*
>
> *Riba yiyenler ancak şeytan çarpmış olanın kalkışı gibi kalkarlar. Bu onların: "Alım satım da ancak riba gibidir." demelerinden dolayıdır. Oysa Allah alış verişi helal, riba haram kılmıştır. Kime Rabbinden bir öğüt gelir de ribaya bir son verirse, artık geçmişi kendisine, işi de Allah'a aittir. Kim ribaya geri dönerse artık onlar ateşin halkıdır, orada sürekli kalacaklardır. Allah, ribayı yok eder de, sadakaları artırır. Allah, günahkâr kâfirlerin hiç birini sevmez (Bakara 2/275-276).*
>
> *Ey iman edenler, Allah'tan sakının ve eğer inanmışsanız ribadan arta kalanı bırakın. Şayet böyle yapmazsanız, Allah'a ve Resul'üne karşı savaş açtığınızı bilin. Eğer tövbe ederseniz artık sermayeleriniz sizindir. Böylece ne zulmetmiş olursunuz, ne zulme uğratılmış olursunuz (Bakara 2/278-279).*

Zaman, ribanın ödünç verilen/ödünç alınan malların/değerli madenlerin/paranın, çift veya dört katına çıkartılmış fazlalarıyla birlikte geri alınması/geri verilmesi anlamına geldiğini belirtmekte, tefecilik anlamına gelen bu durumun bütün faiz

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

türlerini kapsamadığını vurgulamaktadır. Zaman, ribanın Arapça kökeni itibariyle **aşırı** ya da **asli onana ek** anlamına geldiğini, Kur'an'da sadece borç ile ilgili olarak ve doğrudan fazla şeklinde değil **çift** ya da **dört katı** şeklinde ifade edildiğini belirtmektedir. Zaman'ın özellikle vurguladığı nokta, ribanın faiz anlamına gelip gelmediği konusunda Kur'an ya da Hadislerin tam bir açıklama getirmediği ve bu durumun yorum farklarından kaynaklanan karışıklıklara yol açtığıdır. Zaman, bazı fıkıh âlimleri tarafından riba ve faizin eşit tutulduğunu ve faizin bu nedenle yasak telakki edildiğini belirtmiştir. Zaman'a göre, eğer riba, faiz anlamına geliyorsa ve ödünç verilen/alınan paradan alınan/verilen ek parayı ifade ediyorsa, hiçbir birey borç almak ya da vermek istemeyecek, hiçbir birey karını ya da zararını paylaşmayı gerektirecek bir işe veya ticarete başlamayacaktır. Zaman'a göre, kara, zarara veya sermayeye ortak sahiplik yani mudabara, İslam dininde yasaklanmamıştır ve bu nedenle, ortak girişimler, faizsiz bankacılık, çoklu girişimler ya da İslami para politikaları Müslümanlar için yasak değildir. Zaman, Müslüman ülkelerin çoğunda faaliyet gösteren ve müşterilerinden komisyon ödemleri, borç alan ya da borç verenlerden toplam tutar dışında çeşitli sabit ücretler alan faizsiz bankaların, faiz ile işlem yaptığını ancak buna kar/zarar paylaşımı dediğini belirtmiştir. Zaman, yapılan bazı akademik çalışmalarda, faiz ile riba kelimesini eş değer tutulduğunu ve İslami finans kurumlarının faiz ile çalışmamaları gerektiğinin vurgulandığını, buna karşın yapılan bazı akademik çalışmalarda ise, riba ve faiz arasında kesin bir ayrım yapıldığını belirtmiştir. Zaman ayrıca, Yahudilik tarafından da en eski metinlerinde yer alan ifadeler doğrultusunda tefeciliğin yasaklandığını, sadece Yahudi olmayanlardan aşırı faiz alınmasına izin verdiğini, Hristiyanlıkta tefecilik ve faiz arasında kesin bir ayrım yapılarak tefeciliğin yasaklandığını belirtmiştir (Zaman, 2008).

Faiz alıp vermenin İslam dininde yasaklandığı yorumu, bazı araştırmacılara göre Türkiye'de Müslüman girişimciler açısından içsel bir gerilime neden olmaktadır. Özdemir, 1998 yılında MÜSİAD üyesi iş adamları ile yaptığı çalışmada, Kur'an'da faiz alıp-vermeye getirilen açık yasaklamanın Müslüman iş adamlarının iş yaşamını nasıl etkilediğini araştırmıştır. Özdemir, kişi emeğine dayalı olarak kazanılmayan ve paylaştırılmayan servetin İslam dinine uygun olmadığını, **Allah faizi eksiltir,**

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

sadakları ise bereketlendirir ayetinden de açık olarak anlaşılacağı gibi, İslam dininde işin hakkıyla yapılması ve servetin paylaşılmasının dikte edildiğini vurgulamaktadır. Özdemir, İslam dininde getirilen faiz yasağı çerçevesinde, İslam ekonomisinin bir öz sermaye iktisadı olduğu ve emeğe/alın terine dayanmayan kazancın ise helal görülmediğini vurgulamaktadır. Özdemir, paradan para kazanmayı yasaklaması anlamında faizden uzak durmayı emretmesinin arkasında, esasen İslam dininin emeğe dayalı bir ekonomik sistem yaratmak istemesi olduğu ve emeğe dayanmayan zenginleşmeyi meşru görmediği kanısındadır. Özdemir, emeğe dayanmayan kazancın ya da emeğe dayansa bile kazançta başkalarının da katkısı olması durumunun İslam ekonomisi açısından kesin bir çizgi olduğunu, inançlı iş adamları açısından bu durumun içsel bir gerilim yarattığını ve İslam ekonomisinin **homoeconomicus** ile bağdaşmadığını vurgulamaktadır. Özdemir, İslam dini açısından Türkiye'de genel kabul gören ilkenin, paradan para kazanmanın yanlış olması ancak paranın değerinin korunması gerektiği şeklinde telakki edildiğini belirtmiş, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın **enflasyon oranında faizin helal olduğu** yorumunda bulunduğunu vurgulamıştır. Özdemir, Müslümanlar açısından özellikle finansal karar ve davranışlarında faiz konusunun içsel bir gerilime neden olduğunu, Müslüman iş adamlarının faiz almaktan kaçındıklarını, faiz ile iş yapmak konusunda tedirgin olduklarını ya da aldıkları faizi kişisel harcamalarında kullanmadıklarını belirtmiştir (Özdemir, 2014; s:113-116, 120-123, 234-238).

3.2.1.3. Girişimcilerde Çalışma Etiği ve Dini İnanç İlişkisi:

Weber, Protestan çalışma etiğini, Lutheryen **Tanrı'nın çağrısı**, Kalvenist **kader doktrini**, bireylerin hayatlarının kontrolünün kendi ellerinde olması ve dünyevi asketizm ile kavramlaştırmıştır. Weber'e göre, Protestan dini, meslek sahibi olmanın ve çok çalışmanın aynı zamanda Tanrı'ya ibadet etmek olduğu inancını dikte etmekte ve bireylerin başarılı, sağlıklı ve zengin olmak için büyük bir istek duymalarını sağlamakta, servet birikimini ve böylece girişimciliği teşvik etmektedir (Gemper, 1991).

İslam dininde, ekonomik faaliyetlere katılım bir zorunluluktur ve çalışmak, bağımsızlığın kaynağı ve kişisel gelişimin, özsaygının ve iyi yaşamanın bir yolu

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

olarak gösterilmektedir. İslam dini bu nedenle iş sahibi olmayı/girişimciliği desteklemekte ve girişimcilik ile helal yoldan elde edilen servetin, cömertlik ve hayırseverlik yoluyla topluma katkı sağlayacağını vurgulamaktadır. İslam dini, iş yaşamında sömürü, dolandırıcılık, tekelleşme ve tefeciliği yasaklamış, dürüstlük, adalet ve doğruluğu dikte etmiştir. Bu açıdan, İslam dininin tarif ettiği girişimci etiği, İslami çalışma etiği prensiplerine uygun olarak çalışkan, mutedil risk alma eğilimine sahip, aç gözlülükten uzak, hayırsever ve güvenilir olmak şeklinde tarif edilebilir. Ayrıca Vargas-Hernandez, Noruzi ve Sariolghalam, Müslüman bir girişimcinin ideal etik davranışlarını, kötü niyetli olmamak, israf ve cimrilikten kaçınmak, zekât vermek, ibadetlerini yerine getirmek, tevekkül sahibi, sabırlı ve kanaatkâr olmak şeklinde tarif etmişledir (Vargas-Hernandez, Noruzi ve Sariolghalam, 2010).

Rietveld ve Burg, girişimcilik etiği ile dini inanç arasındaki bağlantının meslek sahibi olmak ve topluma hizmet etmek düşüncesi üzerinden kurulduğunu, Protestan girişimcilerin, girişimci olmayanlara kıyasla meslek sahibi olmanın ibadet olduğuna daha fazla inandıklarını, toplumsal ve alturistik davranışlara daha meyilli olduklarını, ahlaki ve topluma değer katan görevlere inandıklarını ileri sürmektedirler. Rietveld ve Burg, 2013 yılında Hollanda'da, iki Protestan ticaret birliğinin 756 üyesi arasında yürüttükleri anket çalışmasında, dindar girişimcilerin, personellerine kıyasla, mesleklerinin Tanrı'ya ibadet olduğuna ve topluma değer katma misyonuna sahip olduklarına daha fazla inandıkları sonucuna ulaşmışlardır (Rietveld ve Burg, 2013).

Griebel, Park ve Neubert, girişimcilerde dini inanç ve çalışma arasındaki ilişkiyi incelemiş ve girişimcilerde yüksek seviyede bireyselleştirilmiş bir dini inanç anlayışı olduğu, girişimcilerin inançları ile yaptıkları iş arasında doğrudan bir ilişki olmadığı, ancak dini inancın girişimci davranışını şekillendirdiği sonucuna ulaşmışlardır. Griebel vd. Amerika Colorado'da 21 Hristiyan girişimci ile yarı yapılandırılmış sorular çerçevesinde nitel araştırma yürütmüştür. Griebel vd. yaptıkları araştırma sonucu, girişimcilerin dini inançlarını yüksek seviyede kişiselleştirdikleri, güçlü dini inançlarını kiliseye gitmekten çok aileye değer vermek, başkalarına yardım etmek ve iyi karakter sahibi olmak şeklinde tanımladıkları sonucuna ulaşmışlardır. Griebel vd. çalışmaya katılan girişimcilerin, girişimci olmadan önce bulundukları işlerde, inançları ve yaptıkları çalışmalar arasında bir gerilim yaşadıklarını, girişimci

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

olduktan sonra kendi işlerini yapmaya başladıklarında ise, çalışma yaşamları ve dini inançları arasında bir denge sağladıklarını belirtmektedirler. Griebel vd.'nin çalışmasında girişimcilerin, dini inancı, kurumsal olmayan, kendilerinin merkezde olduğu otonom bir değerler sistemi olarak tanımladıkları, dini kurumların rehberliğini takip etmemekle birlikte, girişimcilerin daha çok kendi ihtiyaçlarına yönelik ve kendilerine özgü bir inanç sistemi geliştirdikleri sonucuna ulaşılmıştır. Griebel vd. dindar bireyler için girişimciliğin, kendilerini dini yönden ifade etmelerinin bir yolu olduğunu vurgulamaktadırlar (Griebel, Park ve Neubert, 2014).

Tlaiss, İslami değerler ve İslami çalışma etiğinin, Arap dünyasındaki Müslüman girişimci kadınların iş anlayışları ve iş yaşamlarındaki başarıları üzerindeki etkisini incelemiştir. Tlaiss, Müslüman kadın girişimcilerin, refah, mükemmellik, iyi ve çok çalışmak, hakkaniyet ve adalet, dürüstlük ve güvenilirlik ile yardımseverlik gibi İslami çalışma ahlakı değerlerini, iş yaşamında başarı ve devamlılığın anahtarı olarak gördüklerini belirtmektedir. Tlaiss, araştırmasında nitel yöntem kullanmış ve Kuveyt, Umman, Lübnan ve Birleşik Arap Emirlikleri'nden 30 Müslüman girişimci kadın ile yüz yüze ve yarı yapılandırılmış sorular ile mülakat yapmıştır. Tlaiss analizinde, Arap-Müslüman girişimci kadınların iş yaşamlarında İslami kuralları dönüştürdükleri, rasyonalize ettikleri ve içselleştirdikleri sonucuna ulaşmıştır. Tlaiss'e göre, Müslüman girişimci kadınlar, İslami etik değerler tarafından motive edilmekte ve iş yaşamlarındaki başarıyı Tanrı'nın bir ödülü olarak yorumlamaktadırlar. Tlaiss, Müslüman girişimcilerin Tanrı'yı memnun etmek için İslami kurallara uymak konusunda içsel bir motivasyon hissettikleri sonucuna ulaşmıştır (Tlaiss, 2014).

Kayed ve Hassan, İslam ülkelerinde girişimciliği Batı kaynaklı teorilerin metodolojileri ile açıklanmasının mümkün olmadığını, girişimcilik için Asya, Afrika ya da İslami modellerin geliştirilmesi gerektiğini belirtmişlerdir. Kayed ve Hassan, Suudi Arabistan'ın Riyad şehrindeki Müslüman girişimcilerle, kendi oluşturdukları sorular aracılığı ile anket çalışması yürütmüşler, girişimcilerin İslami ve Batı tarzı girişimcilik üzerine düşünce ve tutumlarını belirlemeye ve tanımlamaya çalışmışlardır. Kayed ve Hassan, yaptıkları anket çalışması sonucu, 89 Müslüman girişimcinin %83'ünün kendilerini iyi ve inançlı bir Müslüman olarak gördüklerini,

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

%82'sinin girişimciliği ibadet olarak gördüğünü, %73'ünün girişimciliği asıl geçim kaynağı olarak gördüğünü, %68'inin girişimciliği aynı zamanda, kar maksimizasyonu sağlayan ve kişisel gelir elde edilen bir ekonomik faaliyet olarak gördüğü sonucuna ulaşmışlardır. Kayed ve Hassan'ın yaptıkları araştırma ile ulaştıkları diğer sonuçlar, 89 Suudi Müslüman girişimcinin %84'ünün İslam dininin girişimci olmaya, bir işte çalışmaktan daha fazla vurgu yaptığına ve %72'sinin İslam dininin girişimciliği desteklediğine inandıkları şeklindedir. Kayed ve Hassan, ulaştıkları bu sonuçlar ışığında, Suudi girişimcilerin, İslam dininin, bireyleri çok çalışmaya, yaratıcı olmaya, araştırmaya ve potansiyelini zorlamaya sevk eden dinamik bir dini inanç olduğuna, yoksulluğa karşı olduğuna ve helal üretim faaliyetlerini hem bireyin hem de toplumun refahı için desteklediğine inandıklarını belirtmektedirler. Kayed ve Hassan, çalışma yürüttükleri Müslüman Suudi girişimcilerin %88'inin maliyetlerini azaltarak müşterine fayda sağlamak için çok çalıştıkları, %65'inin karlarını maksimize etmek için çok çalıştıkları, %99'unun çalışanlarına ibadet etmek için uygun zaman tanıdıkları, %93'ünün İslami çalışma etiğinin girişimcilik ve iş yaşamlarındaki tutum ve davranışları üzerinde olumlu etkisi olduğuna inandıkları sonucuna ulaşmışlardır. Kayed ve Hassan'ın çalışmalarında ulaştıkları bir diğer çarpıcı sonuç, Suudi Müslüman girişimcilerin sadece %36'sının kendi işlerini kurmalarının altında dini bir boyutun olduğunu ve sadece %24'ünün girişimcilerin diğer bireylere kıyasla daha dindar olduğunu onaylamalarıdır. Kayed ve Hassan yaptıkları çalışma ışığında, Suudi Müslüman girişimcilerin, İslam dininin girişimciliği teşvik ettiğine inandıkları, helal yoldan kazanç elde etmek kaydıyla girişimciliği, kendi kazançları kadar toplumun refahını arttırmak için gerekli olan bir ekonomik faaliyet olarak gördükleri, ancak kendi öncelikleri konusunda net olmadıkları için çelişkiye düştükleri sonucuna ulaşmışlardır. Ayrıca Kayed ve Hassan, girişimcilerin, kültürel değerlerden ve tarihsel deneyimlerden etkilendikleri için bulundukları toplumdan ayrı değerlendirilmemesi gerektiğini belirtmişlerdir (Kayed ve Hassan, 2010).

Cengiz, **İslami Kalvenizm** tezinin geçerliliğini Kayseri Hacılar kasabasının sanayileşmesi ekseninde araştırmıştır. Cengiz, Protestan etik ve İslami Kalvenizm tezlerinin reel ve epistemolojik perspektifte sorunlu, bu tarz teolojik tartışmaların da

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

ekonomik kalkınma ve endüstrileşmeyi açıklamakta son derece zayıf bir analitik güce sahip olduklarını ileri sürmektedir. Cengiz, Kayseri Hacılar bölgesinde farklı yaş, iş ve ideolojik görüşe sahip 35 sanayici ile nitel araştırma yöntemi uyarınca görüşmeler yapmış ve genel olarak sanayicilerin, Weber'in tezine uygun bir motivasyona sahip olmadıkları sonucuna ulaşmıştır. Cengiz, Hacılar Bölgesi'ndeki sanayicilerin çoğunluğunun, bu dünyada çok çalışırlarsa Tanrı tarafından cennet ile ödüllendirileceklerine dair bir düşünce ya da inanışa sahip olmadıklarını, profesyonel işlerine dünyevi bir aktivite gözü ile baktıklarını ileri sürmektedir. Cengiz'in çalışmasına göre, Hacılar Bölgesi'ndeki sanayicilerin çoğu, profesyonel işlerini, uhrevi bir amaç ya da püriten/Kalvenist tipte bir dini ya da ahlaki yönelim yerine, kendilerine ve ailelerine iyi bakmak, iyi yaşamak ve ülkeye katkı sağlamak gibi maddi motivasyonlarla yürütmektedirler. Cengiz, Weber'in tezi ile çelişen bir şeklide, Hacılar bölgesindeki sanayicilerin/girişimcilerin, başarılı olmalarında dini inançlarının etkisi olmadığını, ancak çok çalışırlarsa Tanrı tarafından ödüllendirileceklerini ve bu ödülün çok çalışmalarının bir karşılığı olacağına inandıklarını ileri sürmektedir. Cengiz, Weber'in tezine uygun olarak, Hacılar bölgesindeki, özellikle birinci nesil sanayicilerin/girişimcilerin, lüks tüketimden uzak durduklarını, sermaye birikimlerinin zor koşullar altında gerçekleştirdikleri için para harcama konusunda çok dikkatli olduklarını belirtmiştir. Ancak Cengiz, Hacılar Bölgesi'ndeki birinci nesil sanayicilerin mütevazı ve basite indirgenmiş ihtiyaçlar çerçevesinde yaşamalarının, yine de Weber'in tarif ettiği püriten çizgiden oldukça uzak olduğu kanısındadır. Son olarak Cengiz, işlerini maddi dünya koşullarına göre organize ettiklerini, girişimcilerin hırsla çalıştıklarını ve birer kapitalist olmak için gönüllü olduklarını vurgulamaktadır. Cengiz'e göre girişimciler için dini inancın rolü, işlerini meşrulaştıracakları ve fayda sağlayacakları iş bağlantıları bulacakları bir çerçeve çizmektedir. Sonuç olarak Cengiz, Hacılar kasabasının sanayileşmesinde dinin inancın doğrudan bir etkisinin olmadığı sonucuna ulaşmıştır (Cengiz, 2012;s:250-320).

Uygur, Spence, Simpson ve Karataş, MÜSİAD ve TUSKON'a üye, günlük ibadetlerini yerine getirdiklerini beyan eden ve İslami cemaatler ile bağlantısı olan 21 girişimci iş adamı ile yarı yapılandırılmış sorular çerçevesinde görüşme

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

gerçekleştirmişler ve analizlerinde Weber'in **Lebensführung**, yani bireylerin davranışlarında tercih ve öz-yönetim nosyonunu kullanmışlardır. Uygur vd. yaptıkları nitel araştırma sonucu, İslami çalışma etiği ile ilgili olarak çok çalışmak, iyi niyetli olmak, sorumluluk almak, cömertlik ve dengeli bir hayat sürdürmek şeklinde karakterize ettikleri beş faktöre ulaşmışlardır. Uygur vd. girişimciliğin itici gücü olarak gördükleri ahlaki enerji çerçevesinde de akılcı ve seküler, paylaşımcı/iletişimci ve hareket çıkışlı olmak üzere üç kavram tanımlamışlardır. Uygur vd. akılcı ve seküler kavram içerisinde, liberal kapitalist değerler ile İslami prensiplerin harmanlamasını çağdaş İslami düşünce diye tanımlamışlar, Türkiye'deki küçük işletme sahiplerinin küresel kapitalist sistemin etkisi altında işlerini yürüttüklerini, kendi özel hayatlarında mütedeyyin olan bu kişilerin iş yaşamlarında seküler prensipleri geniş ölçüde benimsediklerini vurgulamışlardır. Neo-liberal İslami hayat tarzını benimseyen bu kişiler, Uygur vd.'ne göre, İslami prensiplerin didaktik öğretileri yerine küresel kapitalist sistem ile uyumlu ve etkin iş tarzını temel alan yeni bir girişimcilik yaratmışlardır. Bu yeni girişimciler, rasyonel ve seküler kavram içerisinde, Allah'nın hizmetinde olmak yerine, Allah rızası için çalışma kavramını ve asıl ibadetin işsizlere yardım etmek ve iş imkânı yaratmak olduğunu benimsemektedir. Uygur vd.'nin bulgularına göre, bu yeni girişimciler kişisel hayatları ve maneviyatları ile iş yaşamlarını ve dünyevi işlerini birbirlerinden ayırmakta, günlük ibadetin yanı sıra dürüst olmayı, işini iyi yapmayı, çok çalışmayı ve kendini firmanın amaçlarına adamayı da ibadet olarak kabul etmektedirler. Uygur vd. bu yeni dindar girişimcilerin, çalışkanlık ve dürüstlük gibi ahlaki prensipleri, dini referanslardan çok iş yaşamının pratikleri doğrultusunda benimsediklerini, geleneksel dini ritüelleri iş yaşamlarında ön planda tutmak yerine, dürüst iş yapmak, kaliteli ürün üretmek, işi zamanında teslim etmek ve adil fiyat belirlemek gibi seküler ve rasyonel değerleri, dindarlığın ön koşulu olarak kabul ettiklerini belirtmektedirler. Uygur vd.'ne göre, bu girişimciler, iş yaşamının karmaşık sorunları ile mücadele emek ve neo-liberal kapitalist sistemin rekabetçi unsurlarına uyum sağlayabilmek için dini değerler tarafından teşvik edilen çok çalışmak ve iş yaşamında adil olmak gibi prensipleri benimsemekte, İslami girişimcilik ve ticari dinamizmi harmanlamaktadırlar. Uygur vd.'nin tanımladığı üçüncü kavram olan girişimcilikte hareket çıkışlı ahlaki enerji, dini inançların girişimcilerin davranışları

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

üzerindeki etkisini ifade etmektedir. Uygur vd.'ne göre, dindar girişimciler, işleri ile ilgili sıradan aktiviteleri bile Tanrı'nın gözünde değerli olmanın bir yolu olarak görmekteler, diğer insanlara yardım etmeyi, iş imkânı yaratmayı ve ülke ekonomisine katkıda bulunmayı ise dini inancın gereği olarak değerlendirilmektedirler. Uygur vd.'nin araştırma bulgularına göre, bu girişimciler için zekât vermek gibi dini ibadetlerin yerine getirilmesi yüksek bir ahlaki tatmin sağlamakta, iş yapmak ve para kazanmak da bu bağlamda Tanrı'ya hizmet etmenin ve dini görev/sorumlulukları yerine getirilmenin bir yolu olarak görülmektedir. Dolayısıyla bu gibi dini yükümlülükler, girişimcilerin servet birikimini motive etmektedir. Sonuç olarak, Uygur vd. dini prensipler ve değerlerin oluşturduğu ahlaki enerjinin, hem firmanın hem de toplumun daha iyi olması için temel oluşturduğunu ve girişimciliğin arkasındaki itici güç olduğunu iddia etmektedirler. Uygur vd. İslami hareketlerin politik ya da radikal İslam'dan farklı bir yol izlediğini, bu nedenle de İslami girişimciliğin daha çok iş hayatı kaynaklı olduğunu, ekonomik liberalizmin ve İslam'ın yeniden yorumlanmasının yeni iş pratiklerine yol açması bakımından girişimciliği güçlendirdiğini ileri sürmektedirler (Uygur, Spence, Simpson ve Karataş, 2017).

Madi Şişman, İGİAD üyesi iş adamları üzerine yaptığı çalışmada İslami girişimciliği incelemiştir. Madi Şişman, İGİAD'ın MÜSİAD'dan ayrılarak kurulması sürecinde İslami motivasyonların ön plandan olduğunu, İGİAD'ın kurucusu olan iş adamlarının MÜSİAD'ı davranış, ahlaki değerler ya da girişimcilik tarzı açısından olumlu bulmadıklarının altını çizmektedir. Madi Şişman'ın görüşme yaptığı bir İGİAD üyesi, farklı oldukları tarafın adalet ve ahlaka verdikleri önem olduğunun, iş yaşamlarında ahlaki değerleri ve meşruluğu dikkate aldıklarının, İGİAD'a iş adamlarının yanı sıra çalışanların da üye olabileceklerinin ve amaçlarının sınıfsız bir oluşum yaratmak olduğunun altını çizmektedir. Madi Şişman, mülakat yaptığı bir İGİAD üyesinin, ahlakı Müslüman olmanın tek kıstası olarak gördüğünü, İGİAD içerisinde ahlaki olmayan piyasa koşullarının kabul edilmediğini, Hak merkezli bir iş yaşamı yaratmanın ve helal kazanç elde etmenin teşvik edildiğini belirtmektedir. Madi Şişman, İGİAD üyelerinin karakteristik özelliklerini şu şekilde özetlemektedir; üyelerin büyük çoğunluğu kendilerini eski radikal İslamcı olarak tanımlamakta,

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

yirmi ya da otuz yıl önce, İslami olmayan bir sistem hazırlanmasına yardım ettikleri gerekçesiyle hiçbir siyasi partiye oy vermediklerini belirtmektedir. İGİAD üyeleri, bireyselliği, rasyonelliği engelleyerek bireyi pasif duruma getirdiği için hiçbir tarikata ya da İslami cemaate kurumsal olarak mensup olmadıklarını, mozaik bir oluşum şeklinde içerinde çeşitli tarikat ya da cemaat mensuplarının bulunduğunu beyan etmişlerdir. Madi Şişman, İGİAD üyelerinin bankalarla çalışmaktan kaçınmakta olduklarını ve İran'dakine benzer bir sistem kurmak istediklerini belirtmektedir. İGİAD üyeleri, derneğin kurumsal olarak hiçbir tarikat, cemaat ya da siyasi partiyi temsil etmediğini, kendilerini STK olarak konumlandırdıklarını beyan etmişlerdir. Madi Şişman, İGİAD'ın kapitalizmin İslamlaştırılması konusunda kendini rol model olarak gördüğünü, piyasa şartlarını gözetmek yanında iş ahlakı prensipleri ile bağdaşan işlerde yer aldıklarını, girişimci, cesur, know-how'a sahip ahlaki iş insanları yaratmaya yönelik yeni bir model kurmak istediklerini, kapitalizmin bireyciliğini değil dayanışma prensibini benimsediklerini vurgulamaktadır. Madi Şişman, İGİAD'ın misyonunu hak, helal kazanç, karın adil dağıtımı, ahlak, iyi davranış ve dayanışma şeklinde tanımladığını, üyelerinin hayatın tüm alanlarında İslam dini kaynaklı ahlaki davranışları benimsemesini sağlamayı amaçladıklarını belirtmiştir. Madi Şişman'ın araştırmasında altını çizdiği nokta, diğer İslami iş adamları dernekleri gibi, İGİAD'ın da İslam dini ve servet birikimi arasında herhangi bir çelişki görmedikleri, esas olarak paranın stoklanmasına karşı olduklarıdır. İGİAD üyelerine göre asıl mesele, paranın biriktirilmesi değil nasıl kazanıldığı ve helal yoldan kazanılan paranın adil dağıtımıdır. Madi Şişman, İGİAD'ın bir diğer misyonunun, küçük ve orta ölçekli işletmeleri desteklemek yolu ile işsizliğin azaltılmasına katkıda bulunmak, sınırlı tasarrufları bir araya getirerek küçük girişimcileri desteklemek ve bu işletmelerin İslami kapitalizm kurallarına uygun iş yapmasını sağlamak olduğunu belirtmiştir. Madi Şişman, özellikle 1990'lardan itibaren İGİAD üyesi iş adamlarının kapitalizm konusundaki bakış açılarının değiştiğini, İslami bir burjuvazi sınıfının oluştuğunu ve bu sınıfın lüks bir yaşam tarzına sahip olduğunu vurgulamıştır. Madi Şişman'a göre bu yeni İslami burjuvazi sınıf, sistemin kazananı olmaya başladıkça, dini değerlerini de kapitalizmle uyumlu hale gelecek biçimde dönüştürmeye başlamışlardır. Yine Madi Şişman'ın mülakat yaptığı bir diğer İGİAD üyesi, artık **bir lokma bir hırka** döneminin bittiğini

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

ve daha iyi ekonomik şartlara ve farklı imkânlara sahip olduklarını söylemiştir. Madi Şişman'a göre, İGİAD üyeleri yüksek düzeyde ekonomik rasyonaliteye sahiptirler ve maddi kazanç elde edecekleri karlı alanlarda iş yapmayı tercih etmektedirler. İGİAD üyeleri, Madi Şişman'ın çalışmasına göre, kendi öz kaynaklarını ya da kişisel borçlanmalarını kullanarak, aile şirketi ya da ortaklık şeklinde kurdukları küçük/orta büyüklükte girişimler yolu ile sermaye birikimi sağlamayı tercih etmekte, rekabet edecekleri alanlarda dışa açık bir iktisadi felsefeyi benimsemektedirler. Madi Şişman, İGİAD üyelerinin, püritenler gibi, çalışmayı ibadet olarak gördüklerini, iş sahibi olmanın ve çok çalışmanın kendine yeterli bir ülke olmak ile dünyanın güçlü devletlerinden biri olmak için gerekli olduğuna inandıklarını vurgulamaktadır. Madi Şişman, **veren el alan elden daha üstündür** düsturu uyarınca İGİAD üyelerinin, zekât vermenin serveti meşru hale getirdiğine ve hayır yapmanın da toplumdaki zengin-fakir kutuplaşmasına engel olduğuna inandıklarını belirtmektedir (Madi Şişman, 2017;s:115-149).

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DİNİ İNANÇ, ÇALIŞMA AHLAKI VE FİNANSAL YATIRIM DAVRANIŞI OSTİM ÖRNEĞİ

4.1. OSTİM:

Küçük işletme sahiplerinin finansal yatırım davranışları ve İslami çalışma etiği arasındaki ilişki, KOBİ ölçeğinde Ankara'da faaliyette bulunan OSTİM örneğinden hareketle incelenecektir. OSTİM, Cevat Dündar ve bir grup girişimci tarafından 1967 yılında kurulmuş ve 1997 yılında organize sanayi bölgesi statüsü kazanmıştır. OSTİM, 17 sektör ve 139 işkolunda, 6.200'den fazla işletme, 60.000'den fazla çalışanın faaliyet gösterdiği bir KOBİ kentidir. OSTİM, internet sitesinde yer alan ifadeler doğrultusunda kendisini şu şekilde anlatmaktadır (www.ostim.org.tr sitesinden 20.10.2019 tarihinde alıntılanmıştır):

> *"OSTİM, günümüzde KOBİ'lerin ideallerini büyüterek Türkiye'de* **ortak rekabet** *ve* **güç birliği** *kavramlarını belleklere yerleştirmiştir. OSTİM, 1997 yılında OSB statüsü alarak bölge işletmelerinin sorun ve ihtiyaçlarına yönelik kaliteli ve düşük maliyetli altyapı, girdi ve üstyapı üretim ekosistemini güçlendirmiştir. OSTİM'de üretim ortamında ihtiyaç duyduğunuz her türlü yatırım, izin, alt yap temini vb. hizmetlere "tek adımda" erişebilir, hızlı ve kaliteli bir şekilde temin edebilirsiniz. 7/24 yaşamın sürdüğü; üretim tesisleri, kamu hizmetleri birimleri, yaşam alanları, sağlık, eğitim ve sivil toplum kurumlarıyla farklılıklarını ortaya koyan bu büyük yapıda güvenli ve verimli bir üretim ortamında yer alabilirsiniz. İşletmelerin gelişimlerine yönelik ihtiyaçlarınız için uzmanlaşmış OSTİM kurumlarından eğitim, danışmanlık, istihdam, rehberlik, Ar-Ge, teknoloji transferi, pazarlama, tanıtım vb. alanlarda destek alabilir, iş birliği yapabilirsiniz. Bölge işletmelerinin rekabetçiliğinin artırılması amacıyla stratejik sektörler çeşitli modellerle desteklenmiş, bölgede üretim ve tasarım yeteneklerinin gelişmesini ve özellikle savunma, havacılık, raylı sistemler, medikal, iş ve inşaat makineleri, haberleşme teknolojileri, enerji, kauçuk teknolojileri alanlarında uzmanlaşma sağlanmıştır. Yüksek tasarım ve üretim kabiliyetine sahip işletmelerimiz bölgede bulunan çok sayıda işkolunun altyapısını ve donanımını kullanarak büyük hacimli işlere imzalarını atmaktadır. Bu stratejik sektörlerde bölgede yer alan 7 farklı başlıktaki*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

kümelenme, bölgenin tüm Ankara sanayisi başta olmak üzere ulusal üretim yetenekleriyle de iş birliği imkânı sağlamaktadır. Zaman içinde faaliyet gösterdikleri sektör içinde bir bilgi ve tecrübe odağı halini alan kümeler, yenilikçi ürün ve projelerin geliştirilmesi için en verimli iletişim ve etkileşim ortamı sağlamaktadır. Üretim tecrübesi ve yeteneği; bütünlükçü, yenilikçi ve sürdürülebilir çalışmalarıyla uluslararası bir örnek ve ilham kaynağı OSTİM, ülke sanayinin rekabet gücüne hizmet vermeye devam ediyor."

4.2. Örneklem:

Evren 6200 işletmeli OSTİM'den, örneklem ise OSTİM'de faaliyette bulunan 20 işletmeden oluşmuştur. Örneklem seçiminde, herhangi bir dernek, cemaat, tarikat ya da oluşum odak olarak alınmamış, mümkün olduğunca sektörel farklılıklar ve firma büyüklükleri açısından çeşitlendirme yapılmaya çalışılmıştır. Örneklem yöntemi olarak, kartopu veya zincir örnekleme yöntemi kullanılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2018:122). Bu örneklem yöntemi uyarınca, OSTİM'de uzun çok yıllardır faaliyet gösteren bir firma sahibine ulaşılmış, daha sonra görüşme yapılan bu firma sahibi ve diğer firma sahiplerinin referansları ile diğer görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İşletmelerin sektörel farklılıkları bu çalışmanın temel noktasını oluşturmadığından analiz dışında tutulmuş ve oluşturulan tablolarda kod kullanılarak yer almıştır. Girişimci davranışları bu araştırmanın ana konularından birini oluşturduğundan, görüşmeciler birinci nesil firma sahipleri arasından seçilmiştir.

Görüşmeler, Şubat 2018-Ocak 2019 döneminde, 27 işletme sahibi ile 30-75 dakika süren, yüz yüze mülakat şeklinde gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmeler, işletme sahiplerinin çalışma ofislerinde ve yapılandırılmış araştırma soruları doğrultusunda gerçekleştirilmiş, yapılandırılmış sorular dışında kalan konuşmalar anekdot olarak kaydedilmiştir. Yapılan görüşmeler, işletme sahiplerinin izni ile ses kayıt cihazına kaydedilerek daha sonra deşifreleri yapılmıştır. Yapılan görüşmelerden 20 tanesi araştırma soruları çerçevesinde kullanılabilir veriler sağlayabilmiştir. Analize konu olan görüşmeler, kendilerini Müslüman olarak tanımlayan birinci nesil işletme sahipleri arasından seçilmiş, herhangi bir dine mensupluk belirtmeyen görüşmeciler ile yapılan mülakatlar analiz dışı bırakılmıştır.

Görüşmeler ile ilgili birkaç hususun dikkate alınması, araştırma sonuçlarının değerlendirilmesi açısından kanımca önem taşımaktadır. Görüşmelerin yapıldığı

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

zaman dilimi açısından dikkate alınması gereken nokta, özellikle Türkiye iç politikasında yaşanan 17-25 Aralık ve 15 Temmuz darbe girişimi süreçlerinin, Türkiye'de yaşayan bireyler açısından genel olarak dini inanç konusunun konuşulmasını güçleştirmiş olduğu gerçeğidir. Görüşmelerin yapıldığı süreç boyunca, görüşmeciler en fazla dini inanç ilgili sorulara cevap vermekten kaçınmış ya da çok genel/politik cevaplar vermişler, dindarlık seviyesinin ölçülmesi bakımından önem taşıyan dini yükümlülüklerin yerine getirilip getirilmediği sorusuna da genel olarak şüphe ile yaklaşmışlardır. Sonuç olarak, Türkiye'deki politik konjonktür, çalışmanın zamanlaması açısından, araştırmacının önüne çoğu zaman bir engel olarak çıkmış, görüşmeci ile araştırmacı arasında, araştırmayı yürütmeye yetecek asgari güvenin oluşturulması oldukça zor olmuştur. Çalışmanın değerlendirilmesi açısından bir diğer konu, araştırmaya konu olan bireylerin firma sahipleri olması açısından, ulaşılabilir olmalarının zorluğudur. Araştırmacı firma sahiplerine direkt olarak ulaşmakta zorluk çekmiş, firma çalışanları, genel olarak randevu vermek konusunda yardımcı olmaya istekli olmamış, referans alınarak bağlantı kurulan firma sahiplerinden bile randevu almak çoğu zaman güç olmuş, alınan randevular doğrultusunda yapılan görüşmelerde de firma sahiplerinin görüşmeye zaman ayırmak konusundaki isteksiz tutumları çalışmanın yürütülmesini güçleştirmiştir. Araştırmacı açısından bir diğer konu, firma sahiplerinin güçlü kişilik yapılarıdır. Araştırmacı açısında güçlü egoya sahip kişilik yapıları nedeniyle zaman zaman iletişim kurmak güçleşmiştir. Nitel araştırmanın belki de en büyük handikaplarından biri olan, görüşmecinin sorulara cevap vermesi değil de kendi düşüncesini ya da idealize ettiği fikirleri anlatması sorununa araştırmacı da çalışma süresi içerisinde zaman zaman tanıklık etmiştir. Araştırmacı soruları tersinden bir defa daha sorarak bu sorunun üstesinden gelmeye çalışmıştır. Araştırmacının görüşmeler sırasında tanıklık ettiği bir diğer nokta, firma sahiplerinin sorulan soruları anlamakta zorluk çekmesi ya da konular hakkında kendi düşüncelerini değil olması gereken/genel-geçer cevaplar vermelerdir. Bu soruna da araştırmacı soruları bölerek, tekrarlayarak ya da daha basit cümlelerle tekrar sorarak cevap bulmaya çalışmıştır. Çalışmanın değerlendirilmesi açısından bir diğer konu, görüşmelerin yapıldığı Şubat 2018-Ocak 2019 döneminin, dolar/TL kuru ve kredi/mevduat faizlerindeki yukarı yönlü hareket nedeniyle finansal açıdan oldukça zor geçen bir yıl olduğudur.

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Araştırmacı, özellikle finansal yatırım davranışı sorularında, sık sık firma sahiplerinin borçlarını çok zor çevirdiklerini beyan etmelerine ve görüşmelerin yapıldığı dönem itibariyle, özellikle OSTİM'in ana caddesi olan Alınteri Bulvarı'nda birçok işletmenin kapandığına tanıklık etmiştir. Araştırma sonuçlarının değerlendirilmesi açısından 2018 yılındaki finansal konjonktür de kanımca dikkate alınmalıdır.

Nitel araştırma soruları, kuramsal ve kavramsal literatür incelenerek oluşturulmuştur. Katılımcılarının dindarlık seviyeleri, finansal risk almaya karşı tutumları, para konusundaki tutumları ve İslami çalışma etiği konusundaki eğilimleri yapılandırılmış sorular neticesinde belirlenmeye çalışılmıştır. Araştırma soruları, küçük işletme sahiplerinin, çok çalışmaya ve başarılı olmaya atfettikleri değer, bireysel zenginleşme, toplumsal refah, kişisel gelişim ve çalışan hakları konusundaki düşünceleri, finansal yatırım ve risk konularındaki tutumları, başarı-zenginlik, zenginlik-yozlaşma ilişkisine yaklaşımları ve dindarlık seviyeleri ile dini inançlarının çalışma hayatındaki yerini incelemeye odaklanmıştır. Görüşmelerin amacı, küçük işletme sahiplerinin çalışma ahlaklarının finansal yatırım kararlarını etkileyip etkilemediğini, etkiliyor ise nasıl etkilediğini ortaya çıkartmaktır. Görüşmelerin tamamı, girişimcilik kavramı çerçevesinde işletmelerin kurucu sahipleri ile onların işyerlerinde gerçekleştirilmiş, dijital olarak kaydedilmiş ve bazı gözlemler yazılı olarak not alınmıştır.

Nitel analiz yöntemi olarak, her ne kadar nitel verilerle ilgili standartlaştırılmış bir analiz kalıbından söz etmek mümkün değilse de, içerik analizini kullandığımızı belirtmemiz gereklidir (Yıldırım ve Şimşek, 2018:242-255). Analizde temel amacımız, nitel araştırma soruları ile elde ettiğimiz verileri açıklayan kavramlara ve bu kavramlar arasındaki ilişkilere ulaşmak, kavramları kategorize etmek ve son aşamada elde ettiğimiz bulguları tanımlamak ve araştırma sorumuz çerçevesinde yorumlamaktır.

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

4.3. Teorik Tartışma Bulguları:

Giriş bölümünde ayrıntılı bir biçimde değindiğimiz teorik çerçeve bağlamında, küçük işletme sahiplerinin İslami çalışma ahlaklarının finansal yatırım davranışlarına etkisini OSTİM örneği üzerinden analiz edebilmemiz için, öncelikle küçük işletme sahiplerinin dini inançlarını ve inandıkları dini hangi kavramlar üzerinden tanımladıklarını belirlememiz gereklidir. Bütüncül bir analize imkân bulabilmek açısından, ikinci aşamada, küçük işletme sahiplerinin çalışma ahlaklarının dini inanç çerçevesinde değerlendirilmesi ve son aşamada, küçük işletme sahiplerinin çalışma ahlaklarının finansal yatırım davranışlarını belirlemedeki rolünün tespit edilmesi gereklidir.

4.3.1. Toplumsal Dini İnanç Ya Da Türk Dindarlığı:

Weber'in ekonomik davranışları değerler üzerinden açıklaması ve çalışma ahlakı konusunda dini inançlara yaptığı atıf, araştırmacıyı öncelikle araştırmaya konu olan küçük işletme sahiplerinin dini inançlarını ve bu dini inançları nasıl tanımladıklarını belirlemeye yöneltmiştir. Firma sahiplerinin dini inançlarını anlamaya yönelik sorulan soru, aslında Müslümanlığı, açıkça şekil şartlarını yani **dini yükümlülüklerini** yerine getirip getirmemek üzerinden tanımlamaktaydı. Değerlendirilmeye tabi tutulan görüşmelerde, firma sahiplerinin tamamı, kendilerini güçlü bir inanca sahip birer Müslüman olarak tanımladılar.

> ***E1:*** *Aile hayatımda ve özel hayatımda yerine getirmeye çalışıyorum.*
>
> ***İ2:*** *Getiriyoruz, cumaya gideriz. Cenazemiz, bayramımız önemlidir, onları yerine getiririz. Ama iş dolayısıyla beş vakit namaz kılamıyorum.*
>
> ***İ3:*** *Yerine getirmeye çalışıyorum. Perşembe gecesi ertesi gün Cuma günü diye Kur'an okurum. Cumaya giderim.*
>
> ***M6:*** *İnançlıyım, Müslümanım. Ama beş vakit namaz kılmıyorum, cumaya gidiyorum, bayram namazlarına gidiyorum.*
>
> ***İ6:*** *Ben elhamdülillah Müslümanım. Ama kendi kendime sorduğum zaman, Müslümanlığın vecibelerini yerine getiriyor muyum diye, muhtemelen eksikliklerimiz vardır. Yani tam anlamıyla ben dört dörtlük dini vecibelerimi yerine getiriyorum diyemem.*

Kutlu, toplumsal dinamiklerin dini inançlar üzerinde etkisi olduğunu, bu dinamiklerin, şeklen yeni bir dini inanç sistemi ortaya çıkarmamakla birlikte,

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

sosyolojik açıdan dini algıları etkilediğini ve topluma özgü bir dindarlık ortaya çıkardığını ileri sürmektedir. Kutlu'ya göre, Türkler, İslam dinini kabul etmelerinden itibaren kendilerine özgü bir İslam algısı ve dindarlık geliştirmişerdir. Bu nedenle Kutlu, Türklerin kendilerine özgü geliştirdikleri Müslümanlığı, **Türk Müslümanlığı** ya da **Türk dindarlığı** olarak nitelendirmektedir. Kutlu, Türk dindarlığını Hanefilik, Maturidilik ve Yesevilik çerçevesinde açıklamaktadır. Kutlu'ya göre, Türkleri Hanefi mezhebini benimsemeye yönelten etkenler, Hanefiliğin, akla ve akıl yürütmeye, insana ve insani değerlere, özgürlüğe, hoşgörüye ve serbest düşünceye önem vermesi, çeşitli görüşlere açık olmasıdır. Kutlu, Hanefiliğin mezhepsel bağlamından çok, toplumsal ölçekte Türkler arasında kabul gördüğünü vurgulamıştır. Kutlu'ya göre, Türk dindarlığını tanımlayan ikinci özellik, İslam dininin esaslarının belirlenmesinde akıl ve vahiyin birlikte kullanılmasını savunan Maturidiliktir. Kutlu, yine mezhepsel bağlamından uzak olarak, Maturidiliğin, tek tanrı inancını ve akılcılığı ön planda tutan özelliklerinin, Türklerin toplumsal yaşayışının bir sonucu olduğunu ve Türk dindarlığının inanç boyutunu oluşturduğunu vurgulamaktadır. Kutlu'ya göre, Türk dindarlığını tanımlayan üçüncü unsur, ahlakı merkeze alan ve yine Türklere özgü bir tasavvufi anlayış olan Yeseviliktir. Kutlu'ya göre Türk dindarlığını anlamak için, Türklerin inanç sistemlerindeki bilim ve insan düşüncesine bakmak gereklidir. Kutlu, Türk dindarlığını tanımlayan en önemli özelliğin, akla, bilime ve insana verilen önem olduğunu belirtmektedir (Kutlu, 2012:737-765).

Mezhepsel bir sorgulamaya girilmeyen görüşmelerde, Müslümanlık tam da Kutlu'nun ileri sürdüğü gibi, adaletli, vicdanlı, ahlaklı olmak, hak, hukuk yememek, yardımlaşmak, iyi bir insan olmak gibi kavramlar üzerinden tanımlanmıştır. Oldukça mütedeyyin olduğunu beyan eden firma sahipleri bile dini inancı, sadece şeklen yerine getirilmesi gereken bir kurallar bütünü olmaktan çok, içselleştirilmesi ve maneviyatın bir parçası olarak görülmesi gereken bir inanç sistemi üzerinden tarif etmişlerdir. Dini inancın, toplumsal kültür üzerindeki etkisi nasıl yadsınamaz ise, kanımca toplumsal kültürün de dini inancın, şekli boyutunu değil ama manevi boyutunu biçimlendirmesini ya da en azından etkilemesini yadsımak da mümkün değildir.

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

M1: *Maneviyatı güçlü tutmak gerekir, ben yükümlülüklerimi yerine getirmeye çalışıyorum. Ancak dini ibadetten önce ahlaki değerler önemlidir. Dini itikattı güçlü olup da hak yiyen insanlar var. Hak, hukuk yememek lazım… İçsel huzur için ibadet önemi, maneviyat iç dünya için gereklidir.*

Y1: *Evet, yerine getiririm. Ben ibadet ediyorum demem ama kimseye. Bir iç huzur, bir dinginlik sağladığı ve bir güce karşı kendimi sorumlu hissettiğim için, kendimi de denetlemek adına ibadet ediyorum. Sabah namazına kalkarım mesela. Türkçe ibadet ediyorum. Bilmeden birine zarar veriyorsak bizi affet diyorum. Bir güç olmalı, insanın bir yere karşı sorumlu olması lazım. Sen bu dünyaya gelmiş yaşıyorsan, hiçbir sorumluluğum yok diyemezsin. Sen istersen buna din de, istersen başka bir şey de. Bir güce inanıyorsan ona karşı ibadetini yerine getirmen lazım.*

İ4: *Maneviyatı güçlü biriyim ben, ama yeterince yerine getiremiyorum.*

D1: *Benim maneviyatım güçlüdür. Dört Hak dininin hepsine inanırım. Dini, vicdan ile birlikte görürüm ben. Vicdanı olan bir adam, şeklen değil, vicdani olarak inancını yerine getirendir. Adalet duygusu mesela bu açıdan önemlidir.*

K1: *Bazı yükümlülükleri yerine getirmemiz şart, namaz kılmak değil sadece Müslümanlık. Dinimizin çok güzel tarafları var. Yardımlaşmak mümkün olduğunca, önemli olan o. Yoksa kurban kesmek, Hacca gitmek gibi şekil olarak yaparsın ibadetini. Dinimiz güzel bir din, bu güzel taraflarını yerine getirmek lazım. Ahlaklı ve yardımsever olmak gerekli…*

A1: *En çok önem verdiğimiz şey, dürüstlük, vicdan, ahlak. İbadetini yapacaksan da kimsenin hakkını yemeden yapman gerekir, dürüstçe ibadet etmen gerekir. Ben cumaya giderim, vakit namazlarımı da kılarım.*

R1: *Çocukluğumdan beri camiye giderim. Kur'an'ı inceleyerek okudum. Şu anda Türkiye'de getirilmek istenen din, bizim bildiğimiz İslam dini değil, Emevi dini. Ben ve benim gibi birçok arkadaşım cumaya gitmiyoruz artık. Çünkü bu insanların arkasında Cuma namazı kılınmaz, bunların okuduğu hutbe de dinlenmez. Dinde de çok büyük bir yozlaşma var, istedikleri kadar İmam Hatip açsınlar, din itibarını kaybediyor. Şekli olarak Arapçasından Kur'an okumayı, salavat getirmeyi din diye bütün bunları insanlara yayıyorlar, sonra ahlak kısmı hiç konuşulmuyor.*

M4: *Dini yükümlülüklerimi yerine getirmeye çalışıyorum. Elhamdülillah Müslümanım. Allah inancım ve peygamber inancım var. Beş tane şartımız var, bu beş şarttan namaz kılmayı yapamıyorum. İnancım güçlü dediğim gibi, zekâtımı veririm, kurbanımı keserim, orucumu da tutarım. Vicdanım çok rahat. Din de aslında insanlara inmiş bir şeydir. Hangi dine mensup olursanız olun iyi bir insan olmak gerekir. Dinen de kendimi mutlu hissediyorum.*

Toplumsal, siyasi ya da iktisadi hayatta, dini kuralların değil, dünyeviliğin merkeze koyulması anlamında sekülerizm, gündelik yaşamla dini inanç arasında

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

kesin bir ayrım yapmayı ifade etmektedir. Tekin, Türk Müslümanlığı'nda ve Türkiye'de yaşayan bireylerin gündelik hayatında sekülerliğin var olduğunu belirtmekte ve sekülerleşmeyi, gündelik hayatta dinin öneminin azalması ya da dinin artık gündelik yaşamın merkezine konmaması şeklinde tanımlamaktadır (Tekin, 2012).

E1: *İş yaşamımda aldığım kararlarda dini inancım ön planda değildir. Bana göre inanç içselleştirilmeli, iş ile ilgili kararlarda da çok önde olmamalı. Burada herkesin ibadet etme özgürlüğü var, ancak tek koşul var: Mesaiden çalmamak…*

R1: *Ben o işe çok kızarım. Bende mesela iki tane alevi çocuk var, çok iyi çalışıyorlar. Benim en iyi elemanım alevidir. Ben dini değerlere çok saygı duymama rağmen, hiçbir kimsenin dini inancına, mezhebine karışmam. Benim için tek ölçü vardır, o da dürüstlüktür, doğruluktur. En çok kızdığım şey benim hayatta yalan söylenmesidir. Benim için ahlakın bir numaralı ölçüsü yalan söylemektir. Çünkü insan niye yalan söyler? İnsan pis işleri için yalan söyler, yani bir şeyi saklıyorsanız, bir suç işliyorsanız yalan söylerseniz…*

Y1: *Hayır, hiç etkilemez. Önce iş ve işin kurallarına uymak gereklidir. Dini inançların arkasına saklanmak doğru değil. Ben yapmam, bunu yapanlara da hiç hoş gözle bakmam.*

M3: *Dinimizi seviyoruz, bağlıyız. Ancak yaptığımız işi etkilemez inancımız. İş yaptığımız insanların, işe aldığımız insanların diline dinine bakmayız. İş başka, dini inanç başka… İş ile dini birbirine karıştırmamak lazım.*

İ5: *İbadet Allah ile kul arasındaki bir şey. Normal ibadetini yapar, yapmaz, kimse bizi ilgilendirmez, herkes hürdür. İşimi engellemediği sürece, herkes gidip ibadetini yapabilir. Bana göre, üretmek ibadettir asıl. Çünkü topluma faydanız olur. Bizim burada yaptığımız asıl ibadet benim için. Peygamber efendimiz de demiş, önce kendi karnını doyur, sonra para kazan, sonra çevrenin karnını doyur. Üretim yapıyoruz, ibadetimizi de işimizi de aksatmadan yapıyoruz.*

M4: *İş yaşamımda dini inancım etkili olmaz. Ben Sünni birisiyim, yanımda alevi çalışanlarım var, hepsini de çok seviyorum. Cuma namazına gitmek isteyen de gidebilir, niye gidiyorsun ya da gitmiyorsun demeyiz. Ofisimizde günde beş vakit namazını kılan çalışanlarımız var. Benimle de birbirleriyle de bu konuda bir sıkıntıları yok. Şirketteki bu huzur beni aşırı derecede mutlu ediyor.*

D1: *Benim maneviyatım var, ama şekilci birisi değilim. Benim için kişinin vasıfları ve liyakati önemlidir. Özgürlük ortamı benim için iş yaşamında değerlidir, kimlik ve dini inanç iş ilişkilerimizde önemli değildir.*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Kendilerini Müslüman olarak tanımlayan girişimcilerin, çalışma hayatlarında dini inançlarını ön planda tutmamaları, onları seküler olarak tanımlamaya olanak vermektedir. Katılımcılar, iş yaşamlarında dini kuralları referans almadıklarını beyan etmelerinin yanı sıra, etnik ya da mezhepsel bir ayrıma dayalı bir iş anlayışına da sahip olmadıklarını belirtmişlerdir. Tekin, Türk Müslümanlığının içerdiği sekülerliğin tarihsel süreçte, Tanzimat Dönemi'nde pragmatik bir Batılılaşma ya da modernleşme politikası ile başladığını, daha sonra Cumhuriyet Dönemi'nde anayasa ile teminat altına alınmış bir laiklik ilkesi ile de kurumsal düzeyde devam edip, gündelik hayat ile ilgili reformlarla birlikte de toplumsal düşünceye ve yapıya etki ettiğini ileri sürmüştür (Tekin, 2012). Kanımca, Tekin'in (2012) ve Arslan'ın (2000) da belirttiği gibi, Cumhuriyet Dönemi'nin kurumsal ve toplumsal düzeyde oluşturmaya çalıştığı laik yapı, toplumsal yapıya etki etmiş ve gelinen süreç içerisinde içselleştirilmiş bir din anlayışının ortaya çıkmasında rol oynamıştır.

Peki, katılımcılar, seküler olmakla birlikte, dini inançları ve iş yaşamları arasında, Akşit vd.'nin (2012) tanımladığı türden bir kutsal-dünyevi gerilimi yaşamakta mıdırlar? Kanımca, bu soru en iyi şekilde, Uygur (2009) ve Özdemir'in (2006) çalışmalarındaki gibi, Müslüman olduklarını beyan eden katılımcıların faiz konusuna bakışları üzerinden cevaplandırılabilir.

> **İ2:** *Faiz günahtır gibi bir bakış açım yok. Bana göre katılım bankacılığı komedi. Faiz almıyorsun, memurun parasını nasıl veriyorsun? Onların hepsi kelime oyunu…*
>
> **R1:** *Elbette faizsiz ticareti sürdürmek en güzelidir, en iyisidir. Ne faizle almak, ne faizle satmak isterim ben. Ama hayatın gerçeği öyle değil ki… Her zaman, dünya kurulduğundan beri, ticaret hayatı olduğundan beri faiz var, bunu kimse tartışamaz. Bizde faiz deyince, işte faizsiz bankacılık diye bir sistem var. Şimdi o sistemin faizsiz bankacılık ile bir alakası yok, ama o sistemin iyi bir tarafı var. Şöyle, yani size parayı vermiyor doğrudan doğruya, parayı alışveriş yaptığınız firmaya gönderiyor, yani sizin mal almış olmanızı garanti ediyor. Siz ona bir fatura veriyorsunuz, işte diyorsunuz ben şu kadarlık bir mal alıyorum veya şuraya şu kadar borcum var, onu kredilendirip ödüyor. Faiz oranları normal bankalarda neyse aşağı yukarı orada da aynı, yani onlar bankaları takip ediyorlar. Onun için oranın faizsiz, diğerinin faizli olduğu diye bir şey olduğunu kabul etmiyorum. Aradaki fark sadece, onlar biz ticarete para veriyoruz diyorlar, yani bir mal alırsanız veriyor, araba alırsanız veriyorlar. Faizsiz bir şey olmaz. Sadece bugün değil, Osmanlı'da da aynı şekilde, Kadızadeler zamanında faiz haram olduğu için, o zaman da faiz müessesesi Osmanlı'da daha çok Kapalıçarşı'da altıncılarda veyahut*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

yabancı bankerler falan var onlarda var, o zaman faiz %12'lerde Türkiye'de, Avrupa'da da %5-6'larda, faizi yasaklayınca bu sefer tamamen tefecilerin eline düşüyorlar. Tefecilerde faiz %24'lere falan çıkıyor bu sefer, o zaman tekrar fetva veriyor Şeyhülislam ki bu anlamdaki faiz haram değildir diye, yani Kur'an'da bahsedilen faiz bu değildir diye. O anlamda yasaklamaya kalkarsanız olacağı o bugün de. Ben onu diyorum, peki arkadaşlar A bankasının faizi %20, e niye Al Baraka'nın da faizi %20? Yani geliri de nasıl ayarlıyorlar? Yani kara bağlıysa nasıl aynı ayarlıyorlar?

M5: *Günümüzde %10 ile %20 ile iş yapamıyorsun, mecburen hepsi faize gidiyor. Faizle çalışmak istemezdim, dinen ve vicdanen. Ama mecbur kalıyorsun faize. Bir faturayı bir gün geciktirsen devlet senden %15 faiz alıyor. Ben 5000 liralık KDV'yi ödemediğim zaman, bakıyorum bir hafta olmuş 5000 lira olmuş 5600 lira. Yani bu korkunç bir faiz... Yani bu parayı devlet de alıyor sonuçta, o yüzden ben de parayı faizde değerlendirmek zorundayım. Ben o parayı yarın bir gün ödeme gecikirse orada kullanayım. Yoksa yürümez yani, herkes kapatır gider. Bir şekilde artı bir gelir elde etmek zorunda kalıyorsunuz. Faizsiz iş yapabilmek için önce devletin faizsiz sistem kurması lazım, bizden faiz almaması lazım.*

İ6: *Şimdi biz inançlı insanlarız, bazı şeylere iş hayatında dikkat etmek zorundayız. Dikkat ederim yani bazı şeylere, dikkat de etmek lazım zaten. Faiz olsun, rüşvet olsun, helal olmayan şeylerle uğraşmamak, o yola fazla girmemek lazım.*

Akşit vd.'nin (2012), Uygur'un (2009) ve Özdemir'in (2006) araştırmalarında ulaştıkları, özellikle faiz konusunda bireylerin ve firma sahiplerinin, dini gereklilikler ile maddi dünya arasında bir gerilim yaşadıkları sonucunun, bu çalışmada yer alan katılımcıların geneli açısından geçerli olmadığını belirtmek gereklidir. Genel olarak katılımcılar, faizsiz bankacılık sistemine inanmamakta ve faizin iş yaşamının bir gerekliliği olduğunu, tüm ekonomik düzenin buna göre kurgulanması nedeniyle faizden kaçınmanın mümkün olmadığını beyan etmişlerdir. Dolayısıyla, genel olarak katılımcıların, iş yaşamları ile ilgili kararlarda kutsal-dünyevi gerilimi yaşadıklarını söylemek oldukça zordur. Yine de az sayıda katılımcının faiz konusundaki görüşleri dikkate alındığında, Weber'in doktriner gerilim olarak kavramlaştırdığı, değişen dünyaya uyum sağlamak için, eski düşünceleri ile yeni düşüncelerini sentezledikleri bir anlayış geliştirdiklerini söylemek mümkündür.

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

4.3.2. Seküler Küçük İşletme Sahiplerinin Çalışma Ahlakı İslami Olur Mu?

Weber'e göre dini inançlar, ekonomiyi, çalışma ahlakı, dürüstlük, tutumluluk ve yardımseverlik gibi özellikleri teşvik ederek etkileme gücüne sahiptirler ve bu özellikleri geliştiren yüksek bir dindarlık seviyesi, yatırımların ve ekonomik büyümenin de teşvik edilmesine katkı sağlamaktadır. Weber'in tarif ettiği çalışma ahlakı, bireyin kendini tamamen ve acımasızca dünya üzerindeki ekonomik rolüne adamasına, çok çalışmasına, çok para kazanma arzusuna, hayatın gelişigüzel zevklerinden, gösterişten ve gereksiz harcamalardan kaçınmasına, hazzı ertelemesine, harcamaya değil kazanmaya odaklı olmasına ve tutumlu olmasına vurgu yapmaktadır. Weber'e göre, çalışma ahlakının en göze çarpan özelliği zamanın yapıcı kullanılmasıdır. Özellikle, zamanın boşa harcanması ilk ve ölümcül günahlardan biridir, sosyalleşmek, verimsiz muhabbetler, lüks ve sağlık için gerekenden fazla süre uyumak yoluyla boşa zaman harcamak ahlaki olarak ayıplanmalıdır.

Dünya'da yaygın olan dini inançlardan birçoğunun ortak özelliği, çalışma ahlakı konusunda öncelikle **çok çalışmayı** dikte etmeleridir. İslami çalışma ahlakı da, Quoquab ve Mohammad'a (2013), Kurt'a (2009), Vargas-Hernandez, Noruzi ve Sariolghalam'a (2010), Ali'ye (2015) ve Tlaiss'e (2013) göre, çok çalışmayı dikte eden dini inançlardan biridir. Ancak, Ayengin'e (2005) göre, Kalvenizm'de kutsallaştırılan ancak amaçları ve sınırları kesin olarak belirtilmemiş olan çok çalışma ve kendini mesleğine adama düşüncesi İslam dininde teşvik edilmekte, ancak İslam dininde yapılan işten çok, işin ne niyetle yapıldığına vurgu yapılmaktadır.

> **E1:** *Çok çalışmak çok başarı getirmiyor. İnnovasyon yaparak, yeni ve katma değeri yüksek mal üretmek ve yurtdışından yapılan ithalatın önünü kesmek lazım. Yenilikçi üretim çok başarı getirir, rekabetçi üretim yaparak ayakta kalmak ve çok başarılı olmak imkânı var. Çok başarılı olmanın yolu uluslararası arenada sunulacak ürünler üretmekten geçiyor. Kaliteden ödün vermeden üretim yapmak gereklidir. Üretim maliyetleri fazla olduğu için çok çalışmakla başarı gelmez, dürüst, hileye başvurmadan üretim yapmak gereklidir. Asıl başarıyı getiren bunlardır… Almanya'da çalışma saati haftalık 35 saat, bizde haftalık 40 saat, Almanya bizden daha başarılı olduğuna göre çok çalışmak çok başarıyı getirmiyor.*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

M1: *Çok çalışan çok başarılı olur mu tartışılır doğrusu. Stratejik hedef doğrultusunda çalışmak önemlidir ve başarı getirir, salt çok çalışmak başarı getirecek diye bir şey yok. Zaman ve para doğru yere kanalize edilmelidir.*

Y1: *Çok çalışmak çok başarılı olmak demek değil. Verimli ve dürüst çalışmak, sorumlu iş inanı olmak başarılı olmak demektir. Sorumluluklarını yerine getiren, verimli çalışan ve yenilikçi, farklılık yaratan çalışma daha doğru. Çok çalışmak göreceli bir kavram ayrıca… Sabahtan akşama kadar çalışırsın ama verimsizsindir. Verimlilik önemli. Yoksa çalışmadan duramam ben, 12 yaşımda simit satıyordum. Bana göre, metotlu, düzenli, yaşam şeklin düzgün, keyifli çalışırsan başarı gelir zaten.*

İ3: *Çok çalışmak çok başarı getirir diye bir şey yok. Örneğin internet fenomeni diye çocuklar çıktı, bunlar hiç çalışmadan çok zengin ve çok başarılı oluyorlar. Çok çalışmakla zengin olunsaydı Çorum'un ameleleri zengin olurdu derler bizim sektörde. Çok zengin olmak için çok çalışmaya ya da çok başarılı olmaya gerek yok…*

K1: *Çok çalışmak önemli, ama bilinçli çalışmak gerekiyor. Planlı çalışmak lazım… Ne olursanız olun her şeyi planlamak mecburiyetindesiniz. Bu planlamanın sonu beni nereye götürür bunu da düşünmek lazım… Plan yapmadığınız müddetçe ne kadar çalışırsanız çalışın nereye gittiğinizi bilemezsiniz, planlama şart…*

Y2: *Çok çalışmanın ifade ettiği şey aslında çok geniş kapsamlıdır. Ahlak ve kazanç birlikte olmalı. Evet, çok çalışılmalı ama belirli prensipler dâhilinde çalışmak lazım. Verimli çalışmak lazım, verimli çalışmak demek mesafeyi kısa yoldan almak ile ölçülür. Ancak çok verimli çalışmak da sektöre bağlı, mesela inşaat ve enerjide verimli çalışılır, ama benim sektörümde yani mobilya ve dekorasyonda ya da demir veya alüminyum gibi sektörlerde çok verimli çalışmak çalışanın elinde değildir, şartlara bağlıdır. Çok çalışmada hedef, gelişmiş ülkelerin konumuna gelmek olmalı. Çalışmanın içinde rekabetçi olmak da var ayrıca…*

İ6: *Çok çalışmak demek düzenli, yerinde, zamanında çalışma değilse çok çalışmanın bir anlamı yok. Körü körüne çalışmak değil, doğru yerde, doğru şekilde çalışmak gerekli. Yani boşa çalışmak diye de bir şey var. Yerinde, zamanında ve yeterince çalışmak bence başarı getirir. İnsan, okul öncesinde, okul hayatında ve çalışma hayatında kendine bir hedef koymalı, bu hedefle bir plan yapıp, hedefleri doğrultusunda çalışmalı. Bir hedef belirlemeli, yani bizim hayattan beklentimiz ne, hedefimiz ne, ona göre çalışmalı… Çok çalışmak işte orda, hedef doğrultusunda çok çalışmak… İşleyen demir ışıldar falan muhabbeti var ya, şimdi tabi beklentilerimiz var, ideallerimiz var, ama diyoruz ki "ya işte bu niye olmuyor, şunu niye yapamıyoruz?", ama bunun için çalışacaksın tabi. Hedefe ulaşmak istemek güzel, ama ona ulaşmak için ne yapacaksın, çalışacaksın tabi…*

M5: *Çok çalışmakla bir şey olunmuyor. Az ve öz çalışacaksın. İnsan kendini doyurabilecek şekilde çalışırsa, az ve öz yeterli olur. Ha devleti,*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

milleti için bir şeyler imal edebiliyorsa ne mutlu, çalışmak budur bence. Yaşama biraz zaman ayırmak lazım. Evinde huzurluysan, işçilerin parasını ödeyebiliyorsan, işinde de huzurluysan, ailenin çoluğunun çocuğunun geçimini sağlayabiliyorsan, eşini alıp yemeğe dışarı bir yerlere götürebiliyorsan ne mutlu. Ben 30 senelik faaliyet ile uğraşıyorum daha eşimi alıp da deniz kıyısına bir yere 3 gün gidip baş başa tatil yapmışlığım yok. Yaşama zaman ayırmak lazım.

Bu çalışmada yer alan katılımcılar da, Ayengin'in görüşlerini destekler mahiyette, mesaiye bağlı olarak ölçülen bir çalışma anlayışından ziyade, planlı, stratejik, yenilikçi ve verimli çalışmaya inanmaktadırlar. Bu anlamda, katılımcıların Tanrı'yı daha fazla hoşnut etmek için, bu dünyada Tanrı tarafından görevlendirilmiş oldukları gibi kutsanmış bir **çok çalışma** düşüncesine sahip olmadıklarını ve İslami çalışma ahlakı prensipleri ile tutarlı bir şekilde, çalışmanın niyetine vurgu yaptıklarını söylemek mümkündür.

Protestan çalışma ahlakında ve Kapitalizmin ruhunda ifadesini bulan kendini mesleğine adama düşüncesi, Weber'e göre, çok çalışma ile elde edilecek olan mesleki başarının, servet kazanma ile ödüllendirilmesi sonucunu doğuracak ve bu zenginlik, Tanrı tarafından kutsanmak için seçilmiş olmanın da bir göstergesi sayılacaktır. Dolayısıyla, ekonomik faaliyetler ekonomik başarının aracı ve ekonomik başarı da servet kazanmanın, kutsanmanın ya da Tanrı tarafından seçilmiş olmanın bir aracıdır. Ayengin (2005), çalışmanın sonuçları bakımından Protestan çalışma ahlakında sermaye birikiminin teşvik edildiğini, ancak İslam inancında sosyal adalet prensibi çerçevesinde sermaye birikiminden çok toplumsal refaha vurgu yapıldığını, insanlara ve topluma faydalı olmanın öğütlediğini belirtmektedir. Ali'ye (2015) göre, İslam inancı, sonuçları bakmından çalışmanın toplumun çıkarına olması ve insanların hayatını kolaylaştırması gerektiğini belirtmektedir. Ali, İslam inancında çalışmanın kendisinin bir nihayet olmadığını, çalışmanın bireylerin çıkarlarına hizmet eden ve toplumun refahını arttıran bir anlamı olduğunu vurgulamaktadır.

M1: *Çok çalışmanın amaçları içerisinde, toplumsal refah ve kişisel zenginlik bir arada olmalıdır. Ticari işletme ise, illaki kişisel zenginlik ve kar amacı güdülür, ancak toplumsal refah da amaçlardan biridir tabi ki. Vakıf olunsa o zaman sadece toplumsal işler ve hayır işleri ile uğraşılırdı, ama sonuçta burası bir ticari işletme ve kişisel zenginlik de amaçlarımızdan biri…*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

D1: *Zenginlik görecelidir. Cep zenginliği düşünülürse amaç olarak, o zaman öyle olabilir. Ama zenginlik ruh ve beden temizliğidir. Zenginlik ne hedeflediğimize bağlı… Benim çok çalışma amacım kendi ekmeğimi kazanmak, doğru bildiğimi yapmak, maddi zenginlik elde etmek değil.*

İ3: *Birinci amaç kendimizin zengin olmasıdır, ikinci amaç toplumsal zenginliktir. İnsan çalıştırmayı seviyorum ben mesela. Üretmek çok değerli, böylece işsizlik azalır, topluma faydamız olur, toplumsal refaha katkı yapılır.*

A1: *Yani tabi ki hem kendimize hem topluma faydalı oluruz çok çalışarak. Her zaman için üretici olmak lazım, üretici olmak iyidir. Çok çalışmak elbette önemli, ülkemize ve bize faydalı olacak bir şey, çoluğa, çocuğa faydamız olur çok çalışırsak.*

Katılımcıların görüşleri, Ayengin ve Ali'nin görüşlerini doğrular niteliktedir. Bu çalışmada yer alan katılımcılar, kutsanmış bir çalışma ve kendini mesleğine adama düşüncesine sahip olmamakla birlikte, **meslek sahibi olmaya, bireysel zenginlik elde etmeye ve toplumsal refaha katkı yapmaya** inanmaktadırlar. Burada kanımca belirtilmesi gereken en önemli husus, katılımcıların, çalışmanın amacını salt bireysel zenginlik elde etmeye indirgememeleri anlamında, Protestan çalışma ahlakında ifade edilen şekilde bir asketik servet biriktirme düşüncesinden uzak olmalarıdır. Kurt'a (2009) göre, İslam inancı, kolektivizmi, alturizmi ve tasarrufu referans alınmakta, sosyal adalet için çalışmak teşvik edilmekte ve bireycilik kötü addedilmektedir. Ali (2015) de, ekonomik gereklilikler ile kişisel mutluluk ve toplumsal çıkar arasındaki bağlantıya vurgu yapmış, çalışmanın kendisinin bir nihayet olmadığını, çalışmanın bireylerin çıkarlarına hizmet eden ve toplumun refahını arttıran bir anlamı olduğunu belirtmiştir. Tlaiss (2013) de toplumculuk konusunda aynı vurguyu yapmıştır. Tlaiss, İslam inancında toplumsal eşitliğin ve mutluluğun tahsis edilmesinin hedeflendiğini, servetin bir nimet olarak görüldüğünü belirtmiştir.

M2: *Çok çalışmak bireysel ve toplumsal zenginliği arttırır. Firma iyi kazanırsa herkese iyi maaş ve prim verir, bu durumda herkes çok kazanır ve bu da toplumsal zenginliğe yardım eder. Örneğin ben hiç esnafla pazarlık yapmam, malın hakkı neyse parasını veririm. Bilirim ki adam malı çok karla satmıyor, biz de aynısını yapıyoruz. Bizde şirkete para geldiği zaman önce gidilip mal alınır üretim için ki üretim devam etsin. Üretim devam edip işçilerin parası ödenirse piyasada para olur ve toplumsal zenginlik de sağlanır. Herkes para kazanır ve kazandığını harcarsa toplumsal refah gerçekleşir.*

Y1: *Çok çalışmak toplumsal zenginliği arttırmaktır. Zenginlik bana göre, mutlu yaşamak, iyi yurttaş olmak demektir. Bireysel zenginlik önemli,*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

çünkü toplumsal fayda sağlamak için bireysel zenginlik gereklidir. Her ikisi paralel ve birlikte olmak zorunda… Bireysel zenginlik beni çok mutlu etmez açıkçası, ben kültürel bakıyorum zenginliğe. Para salt mutluluk getirmez, parayı yiyemezsin.

İ2: *Toplumsal zenginliktir benim için esas olan. Kişisel zenginlik toplumsal zenginliğe yol açar. Zenginlik, insanın gönül zenginliği, akşam evine gidince huzurlu olması demektir. Zenginlik illa ki insanın çok parası olması demek değildir.*

M4: *Biz yeni iş geliştirmeyi hedefliyoruz sürekli, ürettiğimiz klasik ürünlerin dışında ne yapabiliriz diye düşünüyoruz. Bunu aynı zamanda ülkeye bir kazanç olarak düşünüyoruz, yurtdışına da iş yapmaya çalışıyoruz, çünkü ülkeye giren para asıl kar. Ben ülke içine yaptığım işi asıl kar olarak görmüyorum, yani ülke içine yaptığımız iş günü kurtarmak, ama yurtdışına yaptığımız iş ülkenin kalkınmasına katkıda bulunuyor.*

Katılımcıların görüşleri, temelde bireysel zenginlik elde etmek yolu ile toplumsal refaha katkı yapmaya özel bir vurguyu içermekte ve İslami çalışma ahlakının, nihai hedefin servet biriktirmekten çok **toplumsal zenginlik** olduğu görüşü ile örtüşmektedir.

Peki, toplumsal refaha katkı sağlamak anlamında İslami çalışma ahlakı prensibiyle örtüşen görüşlere sahip olan katılımcıların alturist olduklarını söylemek mümkün müdür? Özdemir'e (2014) göre, diğergamlık ya da alturizm ve hayırseverlik konusu, İslami çalışma ahlakını Protestan çalışma ahlakından ayıran en önemli özelliktir. Özdemir, İslami ahlak prensibine göre, yoksula yardımda bulunmanın zekât ve sadaka ile kavramlaştırıldığını ve ibadet sayıldığını, bu anlamda İslam dininde hedeflenen amacın, toplumsal zenginliği bölüşmek ve aşağı yukarı eşit bir sosyo-ekonomik seviyede toplumsal refahı sağlamak olduğunu vurgulamıştır. Tlaiss (2013) de aynı görüştedir. Tlaiss, İslam inancında açgözlülüğün onaylanmadığını, bütün Müslümanların cömert olmalarının ve servetlerini fakir insanlarla paylaşmalarının dikte edildiğini vurgulamaktadır. Tlaiss, İslam inancında yardımseverliğin, sadaka vermek suretiyle bireylerin ve toplumun başarı, mutluluk ve iyiliğini sağlamak anlamına geldiğini ve sadaka vermek yoluyla toplumdaki yoksulluğun azaltılması, toplumsal eşitliğin ve mutluluğun tahsis edilmesinin hedeflendiğini belirtmektedir.

K1: *Müslümanlar, Peygamber efendimizin sünneti ve Kur'an çerçevesinde hareket ederler, bu ikisi iç içedir. Sünnet ve Kur'an'da içki*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

içmeyin, zina yapmayın, adam öldürmeyin, hırsızlık yapmayın, yetim hakkı yemeyin der, bunlar yapılmaması gereken şeyler. Sevap ve günah hanesi var, inanmışsan ve Müslümansan bu doğrultuda yürümek mecburiyetindesin. Bu süreçte dolandırıcılık, rüşvet gibi yanıltıcı şeylere devam eden insanlar hüsrana uğramışlardır. Müslümanım diyenlerin Allah inancı olması lazım. Kur'an'da söylenenler Allah'ın kelamıdır, Allah böyle söylüyorsa ve bize bir kitap indirmişse siz bu kitapta yazılanlara uymak mecburiyetindesiniz. Kur'an'da tarif edilmeyenleri Peygamber efendimiz tarif ediyor. Siz bu dine uygun yaşayınca dürüst bir insan olursunuz, başkalarının namusuna, malına el uzatmayacak bir insan olursunuz. İşte o zaman toplumda sevilen, saygı duyulan bir insan olursunuz. Herkesin ailesi farklı olabilir, örf ve âdeti, kültürü farklı olabilir. Siz kendi ailenizde, çevrenizde Müslüman olarak tanınmışsanız ki bunun kriterleri var, ben Müslümanım demekle Müslüman olunmuyor. Namazı zaten inanıyorsan kılacaksın, onun dışında zekât vereceksin, fakirlere yardım edeceksin, bunları yaptığınız zaman toplum içinde yer edinirsiniz, saygı görürsünüz. Geçen gün arkadaşımla kâğıt toplayan bir kadın gördük, ayaklarında lastik terlik vardı, durdurduk kadını, "ayağınızda terlik var, biz size ayakkabı vereceğiz biraz bekleyin" dedik. İşte bu o kadar önemli ki, toplumdaki o insan ekmeğini kâğıt toplayarak kazanıyor, yanında bir kadın daha vardı, onlara birer çift ayakkabı verdik, çıraklarımıza verdiklerimizden kalanları da onlara verdik. Toplumun içinde yaşıyorsanız bunları görmeniz lazım, "bana ne" diyemezsiniz. Biz bütün bunları ihmal ettiğimiz için tinerci, hırsız var. Biz onların elinden tutup sahip çıkmıyoruz. 20-25 yaşında elinde silah var, toplum suçlu bu konuda. Biz bu toplum için ne yapıyoruz onu düşünmemiz lazım. Tinerciler görüyoruz cami kenarında, derdi var, sıkıntısı var, biz bunu toplum olarak düzeltmek mecburiyetindeyiz, bunları topluma görev addetmek lazım. Söz çok, iş az, görev olarak görmediğimiz için bunları toplumda kadın cinayeti, sarkıntılık, tacizler var. Bunların altındaki nedenlere bakmamız lazım. Lüks içerisinde yaşayan insanlar var, nerden kazanmış bu parayı belli değil, ama toplumla paylaşmıyor zenginliğini, işte böyle olmamak lazım.

M5: *Günümüz toplumunda sevgi saygı bitti bir kere, onu geçin… Her şey cüzdanla vicdan arasında gidip geliyor. Paranız varsa, cahilseniz âlimsiniz, paranız yoksa âlimseniz cahilsiniz, bence toplumda şu an bu… Benim kişisel düşüncem İslam'da ne diyorsa o. İslam'da ne diyor, kazancı paylaşın diyor. Mesela zekât verin diyor. Günümüzde zengin, fakiri ezme peşinde bence… Eskiden paylaşmak vardı.*

İ1: *Çok çalışmak sadece para kazanmak değildir, çalışmak insanı mutlu eden, değerli kılan bir şeydir. Bir başka insanın ve toplumun değer vermesiyle ölçülür çok çalışmanın değeri. Sosyalleşmek ve STK'larda çaba sarf edilmesi lazım, toplum düzeni için çalışmalı insan. Çok çalışarak elde edilen tecrübelerin gençlere aktarılması ve toplumsal gelişmeye katkı sağlanması lazım...*

D1: *İnsan sosyal bir varlıktır. Her şey gelir ile bağlantılıdır, ama gelir ile bilgiye ulaşırsınız, çevre ile toplum ile paylaşırsınız. Çalışmak bu anlamda bir enstrüman sağlıyor. Topluma olan faydamız daha sağlıklı olur çalışarak ve zenginlik de bu açıdan önemlidir.*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

> **M6:** *Çok para kazanmak değil sadece… Ha çok para kazanan kişinin aile yapısı zayıflıyor. Niye doyumsuz oluyor insan, "hep bana hep bana" olmaz. Senin kazandığın parayla biraz yakınlarına, çevrene bir faydan dokunuyorsa ne mutlu, amenna o zaman mutlu olursun. Ama para kazandıkça adam değişiyor, kişilik değişiyor insanda ben ona eminim. Affedersin önce arabasını, sonra hanımını, ondan sonra iş yerini, her şeyini değiştiriyor. Böyle yaşamak olmaz bence. Dinen ne diyor "kazanın, kazandığınızı Allah yolunda harcayın, yardımlaşın" … Ben bunu bilirim.*

Bu çalışmada yer alan görüşler dikkate alındığında, Özdemir ve Tlaiss'in görüşlerini destekler biçimde, genel olarak katılımcıların alturist olduklarını söylemek mümkündür. Katılımcılar, İslami çalışma ahlakının ayırt edici özeliği olan diğergamlığa ve hayırseverliğe değer vermektedirler. Özdemir, İslam inancı bağlamında servetin tek elde toplanmasının meşru sayılmadığını, zenginliğin ve fakirliğin geçici, herkesin birbirine muhtaç hale gelmesinin ise olası görüldüğünü belirtmiştir. Dolayısıyla Özdemir, İslam inancında, Protestan inancının tersine, zenginliğin bir seçilmişlik göstergesi olmadığı gibi, yoksulluğun da bireyin kendi hatasından kaynaklanmadığı vurgulamıştır. Firma sahiplerinin bu çalışmada yer alan görüşlerini dikkate aldığımızda, İslami çalışma ahlakı prensipleri ile örtüşen bir biçimde, katılımcıların bireyci/seçkinci değil **toplumcu ve alturist** olduklarını söylemek mümkün olmaktadır.

Weber'e (2013) göre, Protestan inancında yer alan Tanrı'yı memnun etmek için çok çalışma düşüncesi, ek olarak, yapılan her işte mükemmellik ve dürüstlüğü de beraberinde getirmektedir. Weber'e göre, dürüstlüğe yapılan bu vurgu, işadamları arasında ve işadamları ile müşteriler arasında güven oluşturması bakımından kapitalizmin gelişmesine katkı sağlamıştır. Ali (2015), Kurt (2009) ve Tlaiss (2013) ise, İslam inancında, iş anlaşmalarında doğruluk ve dürüstlüğün dikte edildiğini, manipülasyondan, hileden, gerçeği gizlemeden kaçınılması gerektiğini ve İslami çalışma ahlakının, dürüstlük, eşitlik, adalet ve güven temelinde karakterize edildiğini vurgulamışlardır.

> **Y1:** *Toplumda saygı görmek, ahlak ve basiret ile olur, çok çalışmakla olmaz. Çok çalış istediğin kadar, eğer sahtekârsan toplumda saygı görmezsin. Saygı görmen için dürüst olman gereklidir. Bana göre metotlu, düzenli çalışırsan başarı gelir zaten, bunlar da toplumda saygıyı getirir beraberinde, sahtekârlık olmaması lazım…*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

M2: *Çok çalışan insan eğer ahlaklı, kanunlara uyan, etik olarak çalışan, ana referansları bu olan kişi ise toplumda saygı görür. Çok çalışmak eğer cebini doldurmak olur ise ona toplumda saygı duyulmaz. Ahlaki olarak çalışmak toplumsal saygıyı getirir. Çalıyorlar ama çalışıyorlar düşüncesi var maalesef bizim toplumumuzda. Dünyevi kurallara uymak getirir toplumsal saygıyı…*

D1: *Çok çalışmak ve başarılı olmak tamam… Ama düzgün, dürüst, ilkeli, kendine saygılı, yaptığına inanan insanlar toplumda saygı görürler…*

İ3: *Toplumda saygı görmek için çok başarılı olmaya gerek yok. Toplumda saygı kişilikli olmakla ve itibarla sağlanır. Yalan söylemeyeceksiniz mesela. Yaptığınız işlerin uygulamasına bakacaksınız, para ile saygı görmek doğru değil. Dürüst olunursa toplumda saygı görülür.*

R1: *Benim saygı duyduğum insanlar için çok zengin olmak ya da çok başarılı olmak geçerli değil. İnsanların saygı duyması için bir defa karakterli ve ahlaklı olunması lazım, sözünde durması lazım, çıkarı için ikide bir değişik şeylere girmemesi lazım. Benim hayatta çok başarılı bulduğum insanlar vardır ve hiçbirisi de zengin falan değildir. Değer verdiğim, saygı duyduğum insanların çoğu hiçbir ahlaksızlık içinde olmadılar Bugün hala görüştüğüm 50 yıllık arkadaşlarım, dostlarım var, bir kısmı başarılı, bir kısmı başarılı değil. İçlerinde profesörler, akademisyenler var çok başarılı olan, bunların hiçbirisinin saygınlığı paradan falan değil. Âmâ toplumdaki genel şey öyle değil, mevkiiniz, makamınız varsa, o zaman toplumda saygı görüyorsunuz… İnsanlar kendilerine menfaat duygusuyla ya da korktukları için makama, mevkiine değer veriyorlar.*

İ5: *Dürüst çalışmak önemli, saygınlık dürüstlük ile bağlantılıdır. Düzgün, işine itina ile sarılan bir iş adamı para kazandığı zaman onun da kıymetini bilir, saygın bir iş adamı böyle olur… Çok başarılı olmak için de teknolojiyi takip etmek lazım…*

M4: *Ben toplumda saygı görmeyi başarıya endekslemiyorum. Yani başarısız da olabilirsiniz ama güven konusu, yani ticarette, esnaf mantığı ile düşünürsek, güvenilir birisi olmak hem başarıyı hem saygınlığı getiriyor. Başarılı olup, çok kazanıp ama saygın olmayan bir sürü tanıdığım iş adamı var… Çok çalışıp başarılı olunur kesinlikle ama saygınlık, ne başarıyla ne çok çalışmakla ilgili, saygınlık güvenle ilgili. Saygın olan bir iş adamı benim için şöyledir: Her firmanın bir tedarikçisi vardır, bir de müşterisi vardır. Saygınlık şudur; tedarikçinizden istediğiniz ürünü, malzemeyi, hammaddeyi gönül rahatlığıyla bir telefonla ya da bir e-maille alabiliyorsanız ve bunu yıllarca yapabiliyorsanız, tedarikçi konusunda saygın bir iş adamı ile çalışıyorsunuz demektir, işin ilk kademesi bu… İkinci kademesi ise, müşterinizden bir iş, bir siparişi aldığınızda, henüz üretime başlamadan ön ödeme, ya da iş bittiğinde paranızın tamamını alabiliyorsanız ve işin sonunda da sonuçta para karşılığı iş yapmanıza rağmen teşekkür alabiliyorsanız, o kişi size ikinci kez bir iş, sipariş veriyorsa bu da başarı artı saygınlık demektir. Taahhüt ettiğiniz ürünü, taahhüt ettiğiniz gibi teslim ediyorsanız otomatikman saygınlık kendiliğinden geliyor.*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

İ6: *Başarı için önce dürüstlük, doğruluk, düzgünlük, düzgün çalışmak… Ben böyle bir iş adamını başarılı sayarım. Yani illa çok zengin oluyor da falan, ama her çok zengin olan adam çok dürüst, çok düzgün mü bu da bir soru işareti. Ben her zaman doğruluk, dürüstlük, düzgünlükten yanayım. Bu şekilde olmalıyız, bu şekilde hareket etmeliyiz. Hedeflerimiz farklıdır, kazancımız ona göre az görünebilir ama biz doğruluktan, dürüstlükten taviz vermemeliyiz diye düşünüyorum… Toplum öyle bir hal aldı ki, parasına göre insanlar itibar gösteriyor, ben buna katılmıyorum. Adam parası var, zenginse ona göre saygınlık görüyor, böyle bir şey yok. Genel olarak karakter, kişilik olarak baktığımızda, kişi doğru, düzgün, hareketiyle, davranışıyla, toplum içerisindeki konuşmasıyla, oturuşuyla, kalkışıyla, iş hayatında olsun, özel hayatında olsun dürüst olan bir kişi saygınlık görür.*

K1: *Adamın biri iş alıyor, bir iş daha alıyor. İlk işini yap, hazırlığını yap ondan sonra devam et… Adam açgözlü sonra işleri yetiştiremiyor, elindeki bütün işleri kaybediyor. Bizde bu var maalesef. Çok çalışmak değil de, siz kaliteli iş yaptığınız zaman, iş münasebetleriniz de iyi gidiyorsa, o sizi arar bulur, işler size gelir. Orada bir kalite varsa insanlar oraya gelirler. Öncelikle kalite ve ahlakı düzeltmek mecburiyetindesiniz. Hile yapıp çok para kazanmak isterseniz, bunlar sizi bir yere kadar götürür, orda kalırsınız devam edemezsiniz.*

Bu çalışmada yer alan katılımcıların, saygınlığı ve iş yaşamında başarıyı, bireysel zengilik üzerinden değil, ahlak, doğruluk, dürüstlük, karşılıklı güven gibi kavramlar üzerinden tanımlamaları, onların açıkça dürüstlük prensibi temelinde İslami çalışma ahlakı ile örtüşmekte olduklarını söylememize olanak vermekedir. Katılımcıların **dürüstlük** konusundaki görüşleri, Ali'nin, Kurt'un ve Tlaiss'nin İslami çalışma ahlakı prensipleri bağlamında yaptıkları tespitler ile örtüşmekte, Weber'in vurguladığı Protestan çalışma ahlakı prensipleri ile de bu konu özelinde benzerlik taşımaktadır.

Peki, bu çalışmada yer alan katılımcıların görüşleri, İslami çalışma ahlakının adil olma prensibi ile örtüşmekte midir? Kanımca bu soru, Ali ve Al-Owaihan (2008) ile Tlaiss'in (2013) yaptıkları gibi, adil olma prensibini, çalışanlara hak ettikleri ücreti vermek ve çalışan emeğini sömürmemek üzerinden tanımlamakla cevaplandırılabilir. Tlaiss ayrıca, çalışanların inançlarına saygı duymanın, müşteri ve satıcıları yanıltmaya dönük her türlü hileden kaçınmanın da İslam inancında adil olmak başlığı altında değerlendirildiğini vurgulamaktadır.

M5: *Çok başarılı, çok saygın bir iş adamı yanındaki çalışanın emeğinin hakkını veren, önce aile, sonra komşu sonra da toplumun ihtiyaçlarını karşılayan kişidir. Kişinin saygın olabilmesi için ailesinin, yanındaki*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

çalışanının, komşusunun hakkını gözetmesi lazım ilk olarak. Bu kişi kıt kanaat geçinir, ama saygınlığını hiçbir zaman yitirmez. Şimdi patron yanındaki çalışanın hakkını gözetebiliyorsa ne mutlu…

E1: *Hak eden hak ettiği ücreti alıyor bizde. Performans ölçüm kriterleri var ve herkese performansı ölçüsünde zam yapılıyor. Pozitif katkı yapanlar üretime daha çok zam alıyorlar. İş yerinde dürüstlüğe önem veriyoruz biz.*

M2: *Çalışanlar hak ettikleri ücreti alırlar, sigortaları yapılır, net maaş brüt maaşa çevrilerek sigorta yapılır, ek ödeneklerini alırlar. Vergi ve sigorta primlerini işletmeler karşılıyor bizde, kemiksiz maaş alıyorlar ve onun üzerinden pazarlık yapıyorlar. Mevzuat artık çok sıkı, herkes çok sıkı denetleniyor. Bizim bütün çalışanlarımız hakları neyse alırlar, yıllık izinlerini kullanırlar, pazar günü iki katı mesai ödenir, bayram tatilleri olur, bordroya işlenir bütün yıllık izinler…*

Y1: *Çalışan ve işçi hakları artık yasalarla korunuyor. Ben hem yasal hem de piyasa koşulları içerisinde olması gereken ne ise çalışanlarıma hepsini veriyorum. Çalışanlarla kazanıp, onlarla paylaşırım. Emekli olanlara kıdem tazminatlarını ödedim, yanımda en uzun çalışanlardan biri olan bir çalışanıma emekli olunca ev hediye ettim. Burada çalışanlarla aile gibiyiz, birlikte çalışıp, birlikte kazanıyoruz, kazancı da bölüşüyoruz. Şirkete para geldiği zaman önce işçilerin parasını öderiz, benim kazancım önemli değil. Sigorta ve vergim 1 gün gecikmemiştir.*

D1: *İşçi kelimesini kullanmadım ben hiçbir çalışanıma karşı, kendime de iş adamı falan demem. Ekip arkadaşlarım derim ve öyle görürüm çalışanlarımı. Bana göre, herkes işe kendi işiymiş gibi gelmeli, herkes herkese saygı duymalı. İşinizi seveceksiniz, sonra da yaptığınız işin hakkını isteyeceksiniz. 30 yıldır işverenim, benim iradem dışında kimse işten ayrılmadı. İnsan odaklıyım. Başarının merkezinde insan olmalıdır. Ben piyasa koşullarının üzerinde imkân ve şartlarda çalışmalarını sağlarım çalışanlarımın. Şimdiye kadar kimseye asgari ücret vermedim, ücretler hep asgari ücretten daha yüksek oldu bu işyerinde.*

A2: *Biz kurumsal olmak yönünde hızlı adımlar atmaya çalışan bir firmayız, bu nedenle çalışan haklarını çiğnemek gibi bir durum söz konusu değil, kul hakkı yemeyiz, yedirtmemeye de çalışıyoruz aynı zamanda… Sonuçta bir eleman çalışıp da biri yan gelip yatıyorsa gizli gizli ya da telefonla konuşup işini aksatıp mesai ücretini alıyorken, diğeri harıl harıl çalışıp mesai ücretini alıyorsa, bu iki arasında da bir haksızlık var, yani çalışanın hakkı yeniyor. Onu da önlemeye çalışıyoruz, mümkün olduğunca bu durumu engellemeye çalışıyoruz. Hakkımızın da yenmesini istemiyoruz, mesela gün içerisinde oyalanıp oyalanıp da akşam fazla mesaiye kalıp ücretini almaya çalışıyorsa o insan, bunu mümkün olduğunca engellemeye çalışıyoruz, ama fakına varamadığımız durumlar oluyor. Mesai ücretleri fazla fazla deniyor, mesela bize göre "ihtiyacı var ki çalışıyor, ihtiyacı varsa çalışsın, gerçekten çalışan adamın da ücretini mutlaka ödeyelim" şeklinde bir şey geçerlidir. Bir yarım saatin bir saatin hesabını bile çok rahat çalışanlarımız yapıp, "ben şu gün şurada şu kadar saat çalışmıştım, eksik hesaplanmış, hata varsa düzeltin" diyebilirler. Biz kontrol edip, "tamam kusura bakmayın, eksik*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

hesaplamışız, mesai ücretini ödeyelim" deriz, biz de insanız 1 yerine 2'ye basıp hata yapabiliriz, yani her şekilde de açığız. Giriş-çıkışlarımız zaten yüz okuma sistemi ve imza sistemi ile çift yönlü kontrol ediliyor. Bayram tatillerinde ve resmi tatillerde firmamızı kesinlikle kapatıyoruz. Çok yoğun iş olduğu zaman yüzde yüz mesaisini ödeyerek personel çalıştırıyoruz. Ama mümkün olduğunca kapatmaya özen gösteriyoruz, insanların özel günleridir, aile ile bir araya geldikleri günlerdir, dinlenmeye hakları vardır, belki yıl içerisinde yıllık izinlerini kullandıramayabiliriz, ama bunları bu şekilde telafi edelim diye düşünüyoruz. Mesela bu sene içerisinde ramazan bayramında komple kapattık, çünkü ara dönem olacak bir yere gidecekler, çoğu memleketine gitmek isteyen kişiler zaten, memleketlerine gitsinler, ailelerinden kopup gelmesinler, buraya erken gelince kafaları orda kalacak, iş verimi azalacak hem de onlar da dinlensinler şeklinde komple kapattık. Kurban bayramını da firmanın %75'ini neredeyse kapatacağız, %25'lik kısmının iş yetiştirme sıkıntısı var o yüzden komple kapatamayacağız. 29 Ekim'lerde, 23 Nisan'larda hep kapatıyoruz. Cuma namazları bizim baş sıkıntımız ama. Cuma namazı yarım saat normalde, bizde oluyor 2 saat. Yemeklerini yiyiyorlar, abdestlerini alıyorlar, camiye giderken bayağı bir oyalanıyorlar, gelirken elleri kolları dolu geliyor, büyük ihtimal markete uğrayıp geliyorlar, yani o 2 saati kendilerine hak görüyorlar. Arada yoğun dönemde, çok sıkışık işimizin olduğu dönemlerde büyük sıkıntı oluyor bu durum, ama onun dışında sen gidemezsin demiyoruz, niye gitmedin de demiyoruz tabi… Farklı dini inançlara mensup çalışanlarımız var, hatta inanmayan çalışanlarımız var, onlar da çok rahat konuşabiliyorlar.

Bu çalışmada yer alan katılımcıların çalışan hakları konusundaki görüşleri, Ali ve Al-Owaihan ile Tlaiss'in ana çerçevesini çizdikleri, İslami çalışma ahlakı prensiplerinden biri olan **adil olma** ilkesi ile örtüşmektedir. Ayrıca, önceki kısımda yer alan dini inanç konusundaki görüşleri de dikkate alındığında katılımcıların, Tlaiss'in iş yerinde dini inançlara saygı duymayı adil olmak üzerinden tanımlayan görüşleri ile tutarlı beyanlarda bulundukları açıktır.

Weber'e (2013) göre, Protestan grupların, çok çalışması, hazzı ertelemesi ve çok çalışma sonucu elde ettiği zenginliği harcamayıp biriktirmesi anlamındaki güçlü **asketik** yapıları, fakir insanların gereksiz ve lüks tüketimlerini azaltarak sermaye biriktirmelerini sağlamış, böylece kapitalist bir ahlak anlayışı üretilmiş ve kapitalist ekonominin gelişmesine katkı sağlanmıştır. Özdemir (2014), İslam inancında benimsenen **denge** prensibinin, İslami çalışma ahlakını Protestan ahlaktan ayırt eden önemli bir özellik olduğunu belirtmiştir. Özdemir'e göre İslam dini, Protestan inancının asketik yapısının aksine, dünyevi/uhrevi alan ayrımı yapmamakta, dünyevi

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

hazların bile makul ölçülerde yaşanmasına onay vermekte, dünyeviliği kötü olarak nitelendirilmemekte ve denge prensibini dikte etmektedir.

> **A2:** *Tabi ki çok çalışacağız ve emeğimizin karşılığını alacağız, ama bunu para anlamında biriktirip stoklayıp bir şey yapmak değil, üretim yapıp daha çok insana istihdam sağlamak anlamında belki düşünmek gerekir. Bana göre ne kadar çoğalırsak sahip olması o kadar zor olur. Ama hep bir kısır döngü var. Yeni bir iş geliyor, o işi yetiştirmek için yeni bir makine alıyorsunuz, sonra o iş makinenin diyelim ki % 30'unu dolduruyor, yani o makine %30 performansla çalışıyor, sonra o makinenin performansını arttırmak için yeni bir iş alıyorsunuz, başına bir işçi daha koyuyorsunuz. Biz hep böyle büyüdük mesela, çok zengin olalım diye değil. Çok zengin olmak değil de biraz daha iyi şartlarda yaşayalım, bu yaşa geldik biraz rahat edelim diye düşünüyoruz. Çok lüks içerisinde yaşayalım diye bir derdimiz yok. Ben hala bu yaşımda sabah 9'da işime gelir, akşam 6'da eve giderim, öyle rahatıma düşkün bir insan da değilim.*
>
> **M6:** *Çok çalışıp da çok para kazanacağım diye bir şart yok, kişinin geçimini sağlayacak kadar bir para kazanması tamam. Ülkeyi kalkındıracak yeni bir icat yaparsan mesela zaten para da kazanırsın.*
>
> **İ4:** *Bireysel zenginlik çalışmanın anlamına bağlı. Çok çalışmak zenginlik getirmiyor. Çok çalışınca hayattan ödün vermek gerekiyor. Yeterince çalışıp, kendine vakit ayırmak daha mantıklı bana göre.*
>
> **R1:** *Bazı çalışma hastaları vardır, mesela böyle kendisine zaman ayırmayan insanlar vardır. Ben öyle olmadım hiçbir zaman, biz hep kendimize bir zaman ayarladık. Tatilimi de yaparım… Ama bazı arkadaşlarımız vardır mesela dükkânı hiç terk etmez, tatile bile gitmeyen insanlar var. Sosyalleşmek, toplantılara gitmek de önemli… Bizim de kendi çapımızda arkadaş çevremiz var, toplantılara yemeklere, gidiyoruz haftada bir, ailecek gittiğimiz yerler var ayda bir.*

Weber'in Kalvenizm'e atfen, ibadet olarak çok çalışmak ve hazzın ertelemesi anlamında lüks tüketimden uzak durmak ve servet biriktirmek kavramları üzerinden tanımladığı dünyadan yüz çevirmişlik ya da asketizmin, bu çalışmada yer alan katılımcılar için kısmen geçerli olduğunu söylemek mümkündür. Katılımcılar, sofuca/keşişçe bir çok çalışma düşüncesinden çok, Özdemir'in görüşleri ve Uygur'un (2009) bulguları ile tutarlı biçimde, özel hayatları ile iş yaşamları arasında bir denge kurmak düşüncesindedirler. İslami çalışma ahlakı prensibiyle tutarlı biçimde dengeli bir hayat yaşamaya inanan katılımcılar, lüks bir hayat yaşama düşüncesine karşıdırlar ve bu anlamda asketik olarak değerlendirilebilse de, buradaki lüks tüketimden kaçışın servet biriktirme motivasyonundan değil, İslam inancında dikte edilen israf ve gösterişten uzak durma düşüncesinden kaynaklandığını söylemek mümkündür.

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Sonuç olarak, bu çalışmada yer alan katılımcılar asketik olmaktan çok dengeli yaşam prensibine inanmaktadırlar ve Cengiz'in (2012) bulguları ile benzer biçimde, işlerini dünyevi hayatlarının bir parçası olarak görmekte, çok çalışmayı bir ibadet olarak görmemekte ve çok çalışırlarsa Tanrı tarafından ödüllendirileceklerine dair bir görüş belirtmemektedirler.

Son tahlilde, bu çalışmada yer alan Müslüman ve seküler küçük işletme sahiplerinin çalışma ahlakı anlayışları, İslami çalışma ahlakı prensipleriyle birebir örtüştmektedir. Bu anlamda da küçük işletme sahiplerinin çalışma ahlaklarının İslami olarak nitelendirilmesi mümkündür. Katılımcıların görüşlerini toplu olarak dikkate aldığımızda, çalışma ahlakı anlayışları bakımından küçük işletme sahipleri arasında demografik olarak anlamlı düzeyde bir farklılaşmaya da rastlayamadığımızı belirtmemiz gereklidir. Çalışmanın sonuçları, İslami çalışma ahlakı anlayışları doğrultusunda küçük işletme sahiplerinin, Dünya üzerinde yaygın olan dini inançlarla benzer biçimde çok çalışmaya değer verdiklerini göstermektedir. Ayrıca, küçük işletme sahiplerinin İslami çalışma ahlakı anlayışları, Uygur'un (2009) ve Arslan'ın (2003) da görüşleri ile tutarlı olarak, meslek sahibi olma düşüncesi, dürüstlük ve adalete önem verilmesi, israf ve gösterişten kaçınılması bakımlarından Protestan çalışma ahlakı ile benzerlik taşımaktadır. Çalışmanın sonuçları açısından belirtilmesi gereken bir diğer konu, küçük işletme sahiplerinin İslami çalışma ahlakı anlayışlarının, Ayengin'in (2005) ve Özdemir'in (2014) görüşleri ile tutarlı olarak, asketizm ve bireycilik/seçkincilik bağlamında Protestan çalışma ahlakı anlayışından ayrılmalarıdır. Ayrıca, İslami çalışma ahlakının ayırt edici özellikleri olan dengeli yaşam prensibi ve toplumculuk/alturizm bağlamında da küçük işletme sahiplerinin çalışma ahlakı anlayışlarının, Protestan çalışma ahlakından farklılaştığını söylemek mümkündür. Bu noktada, Weber'in (2012) teorik düzeyde tarif ettiği İslami çalışma ahlakı ile bu çalışmanın sonuçları açısından benzerlik bulunmadığını belirtmemiz gereklidir. Küçük işletme sahiplerinin İslami çalışma ahlakları, Weber'in ileri sürdüğü gibi metodik olmayan ve yarı-asketik değildir. Küçük işletme sahiplerinin çalışmayı, doğru, düzgün, disiplinli, planlı gibi kavramlar üzerinden tarif etmeleri, onların metodik bir çalışma anlayışına sahip olduklarını açıkça göstermektedir. Yine bu çalışmanın sonuçları itibariyle, küçük işletme sahiplerinin iş yaşamlarının yanı

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

sıra, sosyal ilişkilere, aile hayatlarına ve kişisel gelişime değer vermeleri, onların Weber'in ileri sürdüğü gibi yarı-asketik olmalarından değil, Özdemir'in de belirttiği gibi dengeli bir yaşam prensibine sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

Her ne kadar bu çalışmanın konusu tarihsel bir analizi içermemekteyse de, 1. Bölümde değindiğimiz teorik çerçeve uyarınca, Ülgener'in çözülme devri iktisadi zihniyeti bağlamında tarif ettiği bir çalışma anlayışının, bizim bulgularımız açısından geçerli olmadığını belirmemiz gereklidir. Aygül'ün (2014) çalışmasında ulaştığı sonuçlarla benzer biçimde, bu çalışmada yer alan küçük işletme sahipleri de, Ülgener'in özellikle, kendine yetenden fazla servet biriktirmenin ahlaka uygun olmadığı görüşü, basit geçim seviyesi, itidal ve kanaat gibi nitelikler üzerinden tarif ettiği çalışma anlayışından farklı bir çalışma ahlakı anlayışına sahiptirler. Küçük işletme sahipleri, zenginliği bir yozlaşma nesnesi olarak görmemektedirler, bireysel zenginlik elde etme düşüncesine sahiptirler ve çalışmaya değer vermektedirler.

> **M1:** *Hayata bakış ile ilgili bir durum bu. Zenginlik, yozlaşmayı beraberinde getirmeyebilir. Çok zengin olup da kalıcı eserler bırakan insanlar var. Okul yaptıranlar ya da vakıf kuran insanlar var. Zengin olmak isabetli bir durum olabilir.*

> **M4:** *Bence çok zengin olmak yozlaşma getirmez. Beni yozlaştırmaz, mesela benim mevcuttan 10 kat daha fazla mal varlığım olsa, dejenere olacağımı zannetmiyorum. Evet, yaşam standardım yükselir, ama dejenere olmam. Dejenere kelimesi daha çok yaşam kültürü, ahlaki yapıdaki değişme bana göre. Oturduğum mahalle değişebilir, daha lüks bir eve taşınabilirim, daha lüks bir arabaya binebilirim ama yine arkadaşlarım aynı kişiler olur ki şu an için de öyle, geçmişteki birçok arkadaşıma göre daha iyi bir konumdayım, enden daha iyi konumda olan arkadaşlarım da var, bahsettiğiniz yozlaşmayı yaşayan arkadaşlarım da var ki onlarla ilişkilerimi kestim, ama o yozlaşmayı yaşamayan arkadaşlarımla hala devam ediyorum. Maddi güç olarak, benden daha düşük maddi geliri olan arkadaşlarımla da, çok servet yapmış arkadaşlarımla da görüşmeye devam ediyorum. İyi insanla her şartta arkadaş olurum. En yakın arkadaşımla aramızda ciddi bir gelir farkı var, hatta ona yardımcı olmaya da çalışıyorum. Benim işlerim rast gitti daha iyi kazandım, o çok başarılı bir arkadaş ama işleri rast gitmedi, ama benim en yakın arkadaşım, yaz tatilime onunla giderim, kış tatilime onunla giderim, hafta sonları gezmeye onunla giderim, ailecek oturmaya gider geliriz.*

> **M2:** *Herkes dürüst ve ahlaklı olursa çok zengin olmak dünya refahı getirir, yozlaşmaya yol açmaz, aksi halde yozlaşma olur. Toplumda adalet, hukuk varsa zenginlik yozlaşma getirmez. Bizde toplumsal adalet olmadığı için yozlaşma da var.*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

İ2: *Eğer sonradan görme ise getirir, yoksa getirmez. Gerçekten zengin olan insanlar etrafındaki muhtaç insanları da gözetir. Ben işte böyle bir zenginliği yozlaşma olarak görmem.*

İ5: *O insanın kendi kültürüne bağlı bir şey. Para, zenginlik her insanı değiştirmez. Herkes parayı taşıyamaz. Para bazısını değiştirir, bazısını değiştirmez.*

Y2: *Bu bir yerde yapı, karakter ve kültürle ilgili… İnsanlar zenginleşmekle daha alçak gönüllü, daha cömert, daha ileri görüşlü olmalı. Daha çok insanlarla ilişki kurup onlara yardımcı olması gereklidir. Bizde bu tip bir alışkanlık yok maalesef. Kazanıyorsa daha çok kazanma peşinde, yozlaşma bu bana göre. Toplumsal karakter de önemli. Bazı ülkeler daha zengin oldukça daha ileri gidiyor. Bireylerin karakteri de toplumları belirliyor tabi.*

A2: *Bu insanın karakteri ile ilgilidir. Okumakla da aynı şey mesela… Birisi çok okumuştur, çok parlak okulları bitirmiştir, ama çok saygısızdır. Biz ne üniversite mezunları gördük, elindeki bardağı yere atan, sigara izmaritini yerde söndüre master yapmış insanlar bile gördük. Çok zengin olup da, "Merhaba, nasılsın?" bile demeyip, başını önüne eğip geçen insanlar var.*

İ6: *O kişiye bağlı, şahsi hal ve hareket, davranışlarına bağlı. Ben öyle zengin görüyorum ki kişilikli, karakterli, düzgün, yani yerine göre usturuplu, nerde ne yapacağını, ne konuşacağını biliyor. Ama çok zengin görüyorsun ki affedersin şımarık, üslupsuz, ahlaksız, saçma sapan hareketler, davranışlar içerisinde, karşısındakini küçük görüyor. O da kişi ile alakalı.*

Çalışma ahlakının dini inançlardan ari olarak kavramlaştırılan boyutları dikkate aldındığında ise, katılımcıların çalışma ahlakı anlayışlarının, Furnham'ın (1990), Blau ve Ryan'ın (1997), Mudrack'ın (1997) ve Li-Ping Tang'ın (1993) çalışmalarında ulaştığı **çok çalışma** boyutu ile benzerlik taşıdığını söylemek mümkündür. Küçük işletme sahiplerinin çalışma ahlakı anlayışlarında toplumsal düzeyde bir farklılaşma olup olmadığını belirleyebilmek için ise karşılaştırmalı bir analiz yapmamız gerektiğini, ancak bu türden bir analizin bu araştırmanın konusunu ve sınırlarını aştığını da belirtmemiz gereklidir.

Peki, seküler girişimcinin İslami çalışma ahlakı, girişimcilik etiği üzerinde bir etkiye sahip midir? Weber'in Protestan çalışma ahlakı prensiplerine atfen asketizm, rasyonalite ve bireyci/seçkinci bir servet biriktirme arzusu çerçevesinde tanımladığı girişimci etiği, Vargas-Hernandez, Noruzi ve Sariolghalam'a (2010) göre İslam inancında, çalışkan olmak, aç gözlülükten uzak durmak, hayırsever ve güvenilir olmak şeklinde tarif edilmiştir. Riaz, Farrukh, Ur Rehman ve Ishaque'ye (2016) göre,

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

İslam dini, azim, çalışkanlık, ileri görüşlülük, kendi işini kurmak, yaşamı sürdürmek ve bağımsız olmak için çalışmak ile kazanç elde etmek gibi öğretileri yoluyla girişimciliği teşvik etmektedir. Abd Razak'a (2017) göre ise, İslami girişimciliğin amacı sadece para kazanmak değil, aynı zamanda topluma hizmet etmek, maddi ve ruhani olarak iyi olmaktır. Girişimci etiği ile dini inanç arasındaki ilişkiyi kanımca, Rietveld ve Burg'un (2013) yaptığı gibi, meslek sahibi olmak ve topluma hizmet etmek düşünceleri üzerinden kurmak daha doğru olacaktır. Bu bağlamda, çalışmada yer alan girişimcilerin, Kayed ve Hassan'ın (2010) bulgularıyla paralel olarak, doğrudan dini inançlarının değil, ancak sahip oldukları İslami çalışma ahlakı anlayışlarının, meslek sahibi olma düşüncesi ve toplumcu/alturist olma eğilimleri üzerinden onların girişimcilik etiğini ve motivasyonunu pozitif yönde etkilediğini söylemek mümkündür. Ayrıca, bu çalışmada yer alan girişimcilerin davranışı, Uygur, Spence, Simpson ve Karataş'ın (2017) girişimciliğin itici gücü olarak ahlaki enerji çerçevesinde tanımladıkları akılcı ve seküler kavramı ile örtüşen özelliklere sahiptir.

4.3.3. Küçük İşletme Sahipleri Homoeconomicus Mu?

Weber, modern kapitalizmin rasyonel değerler üzerine kurulu olduğunu, bu nedenle kapitalizmin analizinde, birey davranışlarının rasyonelliğinin dikkat çekici bir özellik taşıdığını belirtmektedir. Weber'e göre, çağdaş toplumlar ve ekonomik işletmeler amaca yönelik rasyonel davranış sahibidirler. Weber, kapitalizmi, fazla kâr elde etme isteği taşıyan ve üretimini rasyonel olarak örgütleyen bireylerin ve işletmelerin varlığı ile açıklamıştır. Bu nedenle Weber'e göre kapitalizm, rasyonelleşmiş Batı toplumlarında ortaya çıkmıştır. Weber'in modern kapitalizmin temeli olarak gördüğü, bireylerin amaca yönelik akılcı/rasyonel davranışları, iktisadi açıdan, bireyin belirli kısıtlar altında faydasını en üst düzeye çıkarma amacı taşıması, tutarlı bir şekilde rasyonel olması ve geniş ölçüde kişisel çıkarını düşünmesi olarak tanımlanan **homoeconomicus** kavramı ile açıklanabilir. Rodriguez-Sickert'in (2009) belirttiği gibi, homoeconomicus kavramı, bireylerin en az maliyetle en fazla kar ya da faydaya ulaşmaları şeklinde özetlenebilecek olan iktisadi rasyonalite düşüncesini içerisinde barındırmaktadır. Finansal yatırım davranışı açısından rasyonalite ise, Pompian'ın (2011) tanımından hareketle, duygusal ve dış etkilerden arınmış olarak, risk ve belirsizlik altında maksimum getiri

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

sağlayan finansal araca yatırım yapmak anlamını taşımaktadır. Bu anlamda, iktisadi rasyonalite ya da homoeconomicus kavramı, finansal rasyonaliteyi de içermektedir.

Peki, finansal yatırım açısından bireyin davranışını ne belirler? Otluoğlu'nun (2017) belirttiği gibi, finansal yatırım davranışı, yatırımın belirsizlik altında hesaplanabilen beklenen getirisi, risk ve yatırımcının risk tercihi tarafından belirlenmektedir. Bu tanımdan hareketle, içsel olarak finansal yatırım davranışının, bireyin risk tercihi tarafından belirlendiğini söylemek mümkündür. Otluoğlu'na göre, aynı düzeyde risk içeren iki finansal yatırım aracı içerisinden en yüksek getiriye sahip olanı seçmek ve aynı düzeyde getiriye sahip olan iki finansal yatırım aracından en düşük riski içereni seçmek rasyoneldir. Bu anlamda, getiri düzeyinden bağımsız olarak, riski seven yatırımcının finansal kararları ile riskten kaçınan yatırımcının finansal kararları, finansal rasyonalite açısından çelişmemektedir. Ancak, Brigham (1999), finansal getiri-risk ilişkisine dikkat çekmekte ve yüksek riskin yüksek getiri anlamına geldiğini belirtmektedir. Özetle, finansal rasyonalite, finansal yatırım davranışı açısından, yüksek risk alınarak yüksek getiri elde edilecek finansal araca yatırım yapmayı içermektedir.

> **E1:** *Anapara ve getiri konusunda riske girmek istemem. Güvenli getiri olması lazım, anaparanın güvenliği de önemli. Biz sadece Türk bankalarını kullanıyoruz ve oralardan kredi kullanıyoruz… Burada spekülatif kazanç sağlamaya yönelik yatırım yapılmıyor, garantili yatırım araçlarını tercih ediyoruz. Bizde yatırım rekabetçi üretim için yapılıyor, belirli risk paylarımız var tabi bu yatırımlarla ilgili ama onları asla aşmıyoruz… Yatırımlarımız genel olarak üretime dönük yapılıyor…*
>
> **M1:** *Anapara ve getirinin güvenliği önemli tabi… Genel olarak biz, taşınmaz ve sabit sermaye yatırımları yapıyoruz. Finansal yatırım araçları konusunda sektörde bilgi oldukça az, dolaysıyla borsa gibi yatırım araçlarına yatırım yapan da az. Yatırım bizde üretime yönelik ve iş büyütme odaklı yapılıyor. 2001 krizinde bir gecede avro değer kaybetti. Biz eğer temkinli olmasaydık, döviz ile borçlansaydık çok zor durumda kalırdık.*
>
> **A1:** *Anapara ve getiri güvenli olmalıdır. Finansal yatırımın faydası nedir, güvenli midir ben buna bakarım. Ben bir iş yaparken birkaç kişi de sebeplensin isterim. Bizde karlar direkt üretime yatırılır. Türkiye'de para kazanmak çok kolay ama faydalı olmak kolay değil. Para illa ki kazanılır, o ayrı. Bizim keresteciler sitesinde yerimiz var, adam kirayı ödeyemiyor, para kazanamıyoruz diyor. Para kazanamıyorsan o işten, o iş dalını değiştirmen lazım. Zaten para kazanamıyorsan iş de yapamazsın. Parayı da akıllıca kullanmak lazım…*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

R1: *Ne kadar geliri yüksekte tutarsanız, tuzak o kadar büyüktür, o yüzden hiçbir zaman öyle bir şeye heveslenmedik. Herkesi de ikaz ederiz her zaman, mesela vaktiyle bir banker krizi oldu, o kadar söyledik arkadaşlara, tanıdıklara, herkese aman sakın yapmayın dedik. O zaman millet evini, arabasını satıp bankere yatırıyordu, etmeyin eylemeyin, enflasyon %23'lerde, karlılık çok düşük, piyasa şimdiki gibi durgundu, para kazanamıyorsunuz, %10'luk marjla mal bile satamıyorsunuz, adam %10 faizle aylık para topluyor. İkaz ettik, hep söyledik, gene söylüyoruz. Gösterilen kar ne kadar büyükse, o kadar büyük tuzak vardır. Öyle şeylere hiçbir zaman düşmemek lazım… Hala mesela bir sürü insan inanıyor. Bedavacılık bir de o, bizim millet çok seviyor maalesef. Ya bir şey bedava dağıtılıyor ise mutlaka altında bir sürü pislik vardır. Şimdi telefona şey geliyor bedava şunu kazandınız diye, ya durup dururken bedava ne kazandım? Dolandırıcılık gibi bir şey… Hayatta iki defa dolarla mecbur kalarak iş yaptım, ikisinde de çok büyük zarar ettim. Dolarla da işim olmaz, Türk parasıyla çalışıyoruz. Bugüne kadar borsadan bir kuruş almışlığım yok, öyle faiz gelirimiz falan da olmadı. Biz hep ticarette kullandık paramızı, öyle spekülatif işlerden falan hep uzak durduk. Ama bu spekülatif şeylere değer verenler daha çok kazanıyor. Gidiyor işte arsa kapatıyor bilmem ne… Hele bu son yıllarda daha da çok yayıldı bu işler. Mesela bizim AKP'li bir arkadaşımız MÜSİAD'da yönetici, diyor ki "ya MÜSİAD toplantısı yapıyoruz, bütün konuştukları konu, "e bir yerden ucuz bir arsa bulalım, 0-40, 0-50 emsalli, ondan sonra belediyeden emsali yükseltelim, inşaat yapalım", bütün hesapları, kitapları bu diyor. O da kızarak söylüyor. Bütün şeyleri rant sağlayacaklar, işte düşük alacak, ucuza alacak, ondan sonra belediyedeki adamlarına yükseltecek, Ankara bu şekilde talan edildi..*

E1: *Belirli bir risk payımız var tabi, ama o risk payını hiçbir zaman aşmıyoruz. Yüksek getiri olsa da çok yüksek riskli yatırımları asla yapmayız. Temkinli yatırım yapmaktan yanayız, borç ve yatırım konusunda garantili yolları tercih ediyoruz.*

M2: *Kişisel olarak ben sağlamcıyım. Bu firmayı bu hale sıfırdan getirdim, çok kıt kanaat firma yaptık, Riski hiç sevmem, para cebime girmeden yatırım yapmam. Anapara sağlamda dursun isterim. Banka yüksek faiz verse de paramızı o bankaya taşımayız. Ben sadece Türk bankalarıyla çalışıyorum mesela…*

İ4: *Yüksek riskli yatırımlara girmem. Zamanında çok bilinen bir firmaya malzeme verdik çok karlı olarak, sonra batma noktasına geldik, zor toparlandık. Çok iyi bir firma ama çok riskli bir işti, neredeyse bizi batırıyordu.*

İ5: *Bu güne kadar hiç öyle riskli işlere girmedik. Bizi riske atacak işe girmeyiz. Risk düşük ise değerlendiririz. O kumar gibi bir şey, çok yüksek getirinin çok yüksek riski vardır, öyle bir yatırım kararı alınmaz…*

İ6: *Valla ben biraz sağlamcıyım. Yani çok çok emin değilsem, bilmediğim de bir konu, bilmediğim bir şeyse, girmem. Yani getirisi ne kadar yüksek olursa olsun, benim dışımda gelişecek bir olayla karşılaşılacak bir durumsa, çok emin değilsem hani alıp vereceğim,*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

ödeyeceğim falan, girmem yani ne olursa olsun, getirisi hiç önemli değil. Girmem yani sağlam gitmek isterim.

A2: *OSTİM'de küçük bir sokakta küçük bir dükkânla başladık, biraz elimize para geçince arsa aldık, sonra üzerine bu binayı yaptık. Ele para geçtikçe yandaki arsayı aldık, bina ekledik yan tarafa, makine aldık, yine elimize para geçtikçe makineye yatırdık. Hep üretimle büyüdük, dolayısıyla getirisi ne olursa olsun riskli işe girmeyiz.*

Bu çalışmada yer alan katılımcıların genel olarak, yüksek risk içeren finansal yatırım araçlarını, yüksek getirisine rağmen tercih etmemeleri ve finansal yatırım konusunda anapara ve getirinin güvenliğine vurgu yapmaları, onların riskten kaçınma eğilimlerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Peki, belirsizlik durumunda küçük işletme sahipleri ne yönde yatırım kararı almaktadırlar?

E1: *Biz %35'lik oranda döviz bazlı çalışıyoruz, dolayısıyla piyasadaki belirsizlik ya da dalgalanmadan etkilenmemek için hesaplarda döviz tutuyoruz, böylece dövizin yükselmesine karşı tedbir alıyoruz. Siyasi konjonktür ve dalgalanmalardan etkilenmemek için temkinli davranıyoruz, riski de mümkün olduğunca alt seviyede tutmak amacımız.*

M1: *Belirsizlik ve dalgalanma durumunda yatırımlarımızı erteleriz tabi ki… Siyasi belirsizlik gibi durumlarda yatırım kararlarımız da etkileniyor, örneğin seçim dönemlerinde yatırım kararlarımızı erteleyebiliriz.*

Y1: *Piyasada dalgalanma olduğu zaman önümüzü göremiyoruz. Piyasada istikrar yoksa atacağımız adımları önceden belirleyemiyoruz. Bana göre KOBİ'ler kaplumbağa gibidir: uzun yaşar, emin adımlarla yavaş yavaş yürür… Kriz zamanları ellerini, ayaklarını ve kafasını içine çekip bekler… Sonra kriz geçince önce kafasını çıkartıp havayı koklar, sonra ona göre ellerini, ayaklarını çıkartıp yoluna devam eder, biz KOBİ'ler emin adımlarla ilerleriz.*

D1: *Piyasada belirsizlik ya da dalgalanma olduğu zaman yatırım yapacaksak bekleriz, süreyi uzatırız. Risk teşkil eden ana neden neyse onu anlamaya çalışırız. Yatırımda risk fazla ise bu bizi zarara sokar ve yavaşlatır. Ciddi manada bir yatırımda maliyet net olarak bilinmeli, yatırım ortamı riskli ise yatırımdan vazgeçebiliriz hatta…*

İ2: *Belirsizlik yatırım kararlarımızı mutlaka etkiler. Çiller krizi oldu, tezgâh alacaktık, önümüzü görelim dedik, yatırım yapmadık, erteledik. 94 krizinde dolar 2-3 katına çıkınca, kiralar da markla idi, onlar da 3 katına çıktı, ortalık karıştı.*

İ4: *Öyle bir durumda yatırımı erteleriz, küçülmeye gideriz, çalışanı azaltıp, stok maliyetlerini yarı yarıya düşürüyoruz.*

M3: *Dalgalanma gibi bir durumunda yatırımlarımızı erteliyoruz, durduk yere borçlanmayız. Makinelerimizi döviz bazlı satın aldığımız için piyasa*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

koşullarından etkileniyoruz. Piyasa istikrarı, sektörel istikrar bizim için önemli.

İ6: *Piyasada öyle bir durum olursa yatırım kararlarımız tabi ki, muhakkak etkilenir… Duraklatırız tabi, beklemeye alırız. Şimdi ortalık yani biliyorsunuz, son dönemlerde, şurada bir yıllık dönemde ülkenin durumu belli yani. Bazı şeyler tam netleşsin, piyasalar bir otursun, çünkü piyasada para dönmüyor, alacağını alamıyorsun, ödeyeceğini ödeyemiyorsun, yani bu belirsizliğin bir düzene girmesi lazım ki yatırım yapacaksan ona göre hareket edeceksin. Belirsizlik önemli.*

A1: *Tabi ki öyle bir şey olursa yatırım yapmayız. Ben risk almayı sevmiyorum. Öyle çok büyük bir yatırımımız da olmuyor. Biz bu işe sıfırdan başladık, ortak olarak başladığımız şirket ile yollarımız ayrıldı sonra, onlar çok daha fazla ilerlediler, biz temkinli gittik. Bazı arkadaşlarımız risklere girdi, kötü, muhtaç duruma düştüler. Öyle olmaktansa temkinli gitmekte fayda var.*

Bu çalışmada yer alan katılımcıların genel olarak, piyasada belirsizlik veya dalgalanma durumlarında finansal yatırım yapmama yönünde karar almaları, onların yüksek riskten kaçınma eğilimlerinin yanı sıra belirsizlikten de kaçınma eğilimlerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Getirinin yüksekliğini dikkate almadan, yüksek riskten ve belirsizlikten kaçınan katılımcıların, finansal yatırım davranışı açısından irrasyonel olduklarını söylemek mümkündür. Ayrıca, risk ve belirsizlikten kaçınmak bağlamında, demografik olarak belirgin bir farklılaşmaya rastamadığımızı da belirtmemiz gereklidir. Bayazıt Hayta'ya (2014) göre, finansal yatırım davranışının belirlenmesi açısından önem taşıyan risk tercihi, yatırımdan beklenen getiri düzeyi kadar yatırımcının bireysel özellikleri ile psikolojik, sosyoekonomik ve demografik unsurlar tarafından belirlenmektedir. Yatırımcıların irrasyonel finansal davranışlarını, geliştirdikleri beklenti teorisi ile açıklayan Kahneman ve Tversky'ye (1979) göre, yatırımcıların finansal yatırım davranışları, onların bireysel, psikolojik, sosyoekonomik ve demografik özellikleri tarafından belirlenmektedir ve bu anlamda yatırımcılar rasyonel olmayan kararlar alabilirler.

İ3: *Piyasa ile ilgilenmediğim için piyasadaki dalgalanma ve belirsizlik beni etkilemiyor. Ben sağlamcıyım, mal alır almaz faturasını sorarım.*

D1: *Yaşam tarzım ve ticarete bakış açım, çok büyük riskler alıp bunları hedge ederek başarılı olmak üzerinedir. Kaybetmekten korkmam, çok büyük riskler alıp yönetmeyi de seviyorum. Türkiye'deki en büyük problem bana göre girişimcilerin risk almaması. Yöneticilerin %80'inden çoğu Türkiye'de riski sevmiyor, bu nedenle innovasyon ve AR-GE'de başarısızlar. Bunun temel nedeni de kaybetme korkusu,*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

müteşebbis bu yüzden ilerleyemiyor. Doğru yer, doğru mekân ve risk ile hedefe ulaşılır. Gelecek ile ilgili beklenti ve tecrübe ile ilgilidir risk almak.

İ5: *Biz ülkenin ekonomik durumuna göre hareket ediyoruz. Geleceği görmeden hiçbir yatırım yapmıyoruz. Yatırım karlarımızı üretime aktarırız zaten. Kendimizi herhangi bir riske atmıyoruz. Ancak üretime katkı yapan bir makine olursa, o konuda risk alınabilir. İş ile ilgili yatırım kararlarında risk konusunu değerlendiririz.*

M3: *Biz yatırım yaparken işin getirisine bakmıyoruz, riskli de olsa o yatırım eğer bizim üretimimizi daha iyi hale getiriyorsa, biz o yatırımı yaparız. Önemli olan yatırım sonucu ürettiğimiz malın daha kaliteli olması. İhtiyaca göre yatırım yapıyoruz. Ben üretime yatırım yapmayı tercih ediyorum. Kazandığımızı tekrar üretime yatırıyoruz, üretimimiz kaliteli olsun diye uğraşıyoruz. Yatırımlarımız tamamıyla üretime dönük, biz şirketin asıl işinden para kazanıyoruz, borsa, faiz gibi başka bir gelir kaynağımız yok.*

M2: *Biz yatırım yapmaya karar verdiysek yaparız, belirsizlik bizim için fazladan bir yük getirmez. Etkilenmiyoruz, çünkü yatırım işimiz ile ilgilidir bizde. Örneğin, savaş çıkmış bizi ilgilendirmez, hatta bu durumlar bizim için fırsattır. Çünkü ülkeyi yerli üretime yönlendirir. Kriz ortamlarında yatırım yapıyoruz, çünkü biz bu ülke için üretiyoruz..*

A2: *Yani önümüzü göremediğimiz durumlarda elimizdeki ile ödeyebiliyorsak eğer yatırıma devam ediyoruz, ama yatırım yapılacaksa, yeni bir makine alınacaksa o zaman, piyasa oturuncaya kadar bir erteleme sürecine giriliyor.*

Y1: *Sürekli bir yatırım yapmak değil, sürdürülebilir yatırım yapmak daha önemli. Ben hep ilkleri yaptım, ondan dolayı da işleri büyüttüm. Benim için önemli olan para değil, iş önce bitsin önemli olan o. Firma güvenilirliği önemli, bu verimlilik ve karı arttırıyor aynı zamanda. Ben işi hep zamanından önce teslim ettim, böylece hiç işsiz kalmadık, itibar yarattık.*

İ3: *Biz inşaat yapıp, dükkân yapıp satıyoruz. Yatırımlarımızı yaptığımız işe aktarıyoruz. Bizde para kazanılır, gidilip yeni dükkânlar yapmak için arsa satın alınır. Yatırımı üretime aktarırız yani, anlık olarak yaparız hatta parayı bankada bile tutmayız, direkt olarak yaptığımız işe yatırırız. Faize karşı değilim, ama iş bilmeyen insanlar bana göre bankada faizde para tutarlar. Yapılacak çok iş var ülkede, faizden aldığınızın 3 katını kazanırsınız bir şeyler üretip satarak. Borsa falan hikâye, kâğıt alıp satmakla para kazanılmaz. Borsada kâğıt alıyorsun, yatırım yaptığın şirketi tanımıyorsun, bilmiyorsun, böyle bir yatırım olamaz. Şirketler nakde sıkışınca borsaya gidiyorlar, Türkiye'de her şey spekülatif oldu artık.*

M6: *Bizde para durmuyor. Belli bir miktar para olsa da bankada maksimum 3-4 gün veya 1 hafta bankada duruyor, ondan sonra biz onu direkt olarak makineye yatırıyoruz. Durmuyor yani para, bir şey çıkıyor. Mesela ben dün Samsun'daydım, gittim şu makineyi aldım, geldim. Yani*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

işte niye, biraz uygundu fiyatı, bakımları vardı, onları hadi kendimiz yaparız dedik, yani para işi bizde durmuyor. Sanayinin geneli de böyle, yani bankaya yatırsa bile adam oradaki faizi bekleyemiyor. Adam parası varsa, makine alıyor, mal alıyor. Mesela, İşçilerin ücretlerini ödemek için gidiyorum ben bankaya. Para geldiği zaman, makineyi tamir etmek için parça alıyoruz, tamiri için bir işçi daha alıyoruz belki, o makineyi tamir edip satıyoruz. Bu iş riskli mi? Bence riskli tabi, çünkü şu makineyi aldık ama ne zaman satılır belli değil. Ama artısı var mı? Var… Bizde iş ile ilgili son sınır, dükkân ve ev sağlam kalsın, araba gidebilir o önemli değil, oraya kadar riskimiz olabiliyor yani…

Peki, bu çalışmada yer alan küçük işletme sahiplerinin finansal anlamda irrasyonel davranışlarının kaynağı nedir? Birinci bölümde ayrıntılı olarak değindiğimiz, bilişsel çelişki, iyimserlik, kayıptan kaçınma, geçerlilik ve temsillilik algısı, aşırı güven, sürü davranışı, statüko etkisi ve zihinsel muhasebe argümanları ile kavramlaştırılan bilişsel ve psikolojik etkilerin, bu çalışmada yer alan katılımcıların finansal yatırım davranışlarını tam olarak açıklayamadıklarını söylemek mümkündür. Aynı şekilde, yaş, cinsiyet, medeni durumu, eğitim ve gelir düzeyi gibi demografik faktörlerin ve ulus, ırk ya da meslek gibi bireylerin ait oldukları sosyal grupların da, risk ve belirsizlikten kaçınma eğilimi gibi, katılımcıların finansal yatırım davranışlarını tam olarak açıklayamadığı ortadadır. Çünkü katılımcılar, yatırımı da risk almayı da finansal yatırım üzerinden değil, kendi işletmeleri ile ilgili yatırım yapmak üzerinden tanımlamaktadırlar. Bu bağlamda, küçük işletme sahiplerinin, yatırım kararlarının kendi işletmelerini büyütmek/geliştirmek ile ilgili olduğunu ve bu tür yatırımlarında da mutedil riskler alabildiklerini söylemek mümkündür. Bu yatırım kararlarındaki risk tercihi ise, bilişsel, psikolojik, demografik ya da sosyal faktörler tarafından değil, geniş ölçüde ekonomik ve politik konjonktür tarafından belirlenmektedir.

Peki, küçük işletme sahiplerinin yatırım tercihleri, onların çalışma ahlakı anlayışlarından etkilenir mi? Kağıtçıbaşı'nın (1979) belirttiği gibi, bireylerin sosyal kimliklerinden biri olan ve bu anlamda, onların tutum, davranış ve rasyonel düşünüşlerini etkileyen bir davranış kalıbı olarak dini inanç, çalışma ahlakı üzerinden küçük işletme sahiplerinin yatırım tercihlerini etkileyebilir mi?

M2: *Ben çok çalışıyorum çünkü para kazanmak istiyorum. Ürünlerin alternatiflerini yapmak, yeni bir ürün üreterek ülke ekonomisine katkıda*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

bulunmak, vergimi vererek çalışanların maaşlarına katkıda bulunmak istiyorum mesela…

Y1: *Biz eğer yapmış olduğunuz çalışmaları başkaları ile de paylaşıyorsak, elde ettiğimiz faydalardan başkaları da yarar sağlasın diye paylaşımcı oluyorsak, mutluluk budur. Kazanılan bilgi ve birikim toplumla paylaşılmalı. İş insanları birikimlerini gereksiz gayrimenkule bağlarlar, ben gerekli olanı gerekli olduğu kadar alırım. Ben hep birikimlerimi fabrikaya yatırdım, böylece bu birikimler paylaşılmış oldu. Böylece 20-40 alt yükleniciye iş sağlamış oluyoruz. Bu toplumsal paylaşımı da beraberinde getiriyor. Bu para topluma dağılıyor. Elde ettiğin kazancı doğru şekilde proje ve üretime yatırırsan en büyük zenginlik bu, asıl başarı bu. Öbür türlüsü bir işe yaramıyor. Çok mal çocuklara da çok mutluluk getirmiyor, miras kavgasına düşüyorlar.*

İ6: *Bizim çalışma prensibimiz biraz daha esnaf mantığında olduğu için, şimdi biz zanaatkârız, esnafız, üretiyoruz, imalatçıyız, belli takım, teçhizatlarımız var, işte bize bir ürün geliyor, biz bunu kendi zanaatımızla yapabilir miyiz ona bakıyoruz. Makinemizle, teçhizatımızla bunu yapıyoruz. Bizim yaptığımız bu şeyde iş hacmimiz fazla olursa biz yatırımımızı buna yönelik yapıyoruz. Yani bizde şu mantık yok, ya ben şunu da alayım da şunu da yapayım da daha çok kazanayım diye bir mantık yok. İhtiyaç doğrultusunda, işimizin gereği yatırım yapmamız gerekiyorsa yaparız, biz ille şunu aldığımız zaman şunu kazanacağız diye bir şey olmuyor bizde. Şu anda, ülke şartlarında, ülke ekonomisi biraz sıkıntılı, şu anda niye yatırım yapayım, param varsa en makulü nakitte kalmak lazım, şimdi körü körüne e benim param var, gideyim daire alayım demenin bir anlamı yok. Günün şartı neyi gerektiriyorsa, ona göre yatırım yapmak lazım. Biz işimizle ilgili yatırım durumu söz konusuysa, o zaman işimize yatırırız, makine, teçhizat alınacaksa alırız, yeri büyütmemiz gerekiyorsa büyütürüz. İş ile ilgili yatırım gerekmiyorsa o zaman para bankada durur. Faiz olayına sıcak bakmıyoruz ama orda da paranın değeri açısından faize koymaya mecbur kalıyoruz. Biz sanayici olaraktan o tip bir mantıkta (finansal yatırımı kast ederek) düşünecek olsak, bugün OSTİM gibi bir yerde ki bizden daha büyük firmalar da var, o zaman hiç burada istihdam sağlayıp üretim yapma, makine, teçhizat, yerin vesairen olmasın, bugün herkes kendine göre belirli bütçesini değerlendirip bankaya koysun, o zaman geçsin otursun, nasıl olacak o zaman, ne halde olacak ülkenin durumu? Ben her zaman için, elimden geldiği kadar, imkânlar dâhilinde işime yatırım yapmaya hazırım, istihdam sağlamak açısından da, büyümek açısından da… Yoksa bir anlamı yok ki, o zaman hiçbirimiz çalışmayalım, niye çalışıyoruz ki? Bütün elimizdeki malımızı, mülkümüzü satalım, herkesin bütçesini koyalım bankaya, geçip kenara oturalım. Böyle bir mantık yok yani, bu saçma bir şey. Biz o şekilde düşünmüyoruz. Üretmeliyiz, hatta keşke daha fazla üretebilsek, KDV değeri yüksek ürünler üretmeliyiz yani. Bizim ülkemizin ihraç edebileceğimiz ürünlerin üretilmesine ihtiyacı var, bunu yapmamız lazım.*

İşletme karlarını finansal yatırım araçlarına aktarmak yerine, kendi işletmelerini büyütmek ya da üretimlerini arttırmak için kullandıklarını beyan eden küçük işletme

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

sahipleri, genel olarak sabit sermaye yatırımlarını tercih etmektedirler. Katılımcıların yatırım tercihleri konusundaki, daha kaliteli, verimli ve daha fazla üretim yaparak ülkeye ve toplumsal refaha katkı yapmak ile daha fazla istihdam yaratmak şeklindeki motivasyonları, İslami çalışma ahlakının toplumcu ve alturist prensipleriyle uyumludur. Sonuç olarak, kendilerini Müslüman olarak tanımlayan seküler küçük işletme sahiplerinin İslami çalışma ahlakı anlayışları, toplumculuk ve alturizm prensipleri üzerinden, onların yatırım tercihlerini değiştirmek suretiyle yatırım davranışlarını etkilemektedir.

> **A2:** *Zenginlik başarı göstergesi değildir bence. Birisi yatırım tercihlerinden dolayı, yani gidip parasını dolara yatırmıştır, dolar birden yükselmiştir, o kişi zengin olmuştur, bu başarı değil bence.*
>
> ***Y1:*** *Başarı, çok zengin olmak değil, başarı çok iyi iş yapmak, saygın bir iş adamı olmak, en iyisi olmak, işi zamanında teslim etmek ve doğru işi yapmak en büyük zenginliktir.*
>
> ***M1:*** *Çok zengin olmak çok başarılı olmanın göstergesi değildir, illaki öyle olması gerekmiyor. Şans oyunlarından kazanan ya da aileden zengin olan insanlar çok zengin olabilirler ama çok başarılı olmayabilirler… Şans ile zenginlik elde edilmiş olabilir.*
>
> ***İ4:*** *Çok zenginse çok başarılı olması gerekmez, o para babasından kalmış da olabilir. Ben küçük yaştan beri hep kendim para kazandım, ben kendim elde ettim zenginliğimi, gerçek başarı budur benim için.*
>
> ***İ2:*** *Dürüstçe kazanıyorsa evet başarı anlamına gelir. Eğer o zenginliği kendi bilek gücü ile aldıysa, devleti dolandırarak zengin olmadıysa, ben çok başarılı sayarım onu. Zekâ ve güç ile zenginlik başarının göstergesidir. Birilerini dolandırarak zengin olduysa o başarı sayılmaz.*
>
> ***M4:*** *Değildir bana göre. Çok fazla müşterim var. Bu güne kadar parça iş olarak 12000 tane iş bitirmişiz. 2013'den bu yana yapılan her işin kaydını tutuyoruz. 12000 küsur adet iş, bir firmaya 10 adet iş yapmış olsak 1000'in üstünde müşteri ile çalışmışım demektir. Aktif çalıştığım müşteri sayım da şu an 300'ün üstünde. 1000 ayrı iş adamı tanıdım diyebilirim, çok parası olan başarılıdır diyemem, çünkü ülkemizde para kazanmanın çok etik olmayan yolları var, para kazanmıştır ama başarılı değildir benim gözümde. Ya da çok başarılıdır ama çok zengin değildir, çok iyi çalışıyordur, iyi yatırımlar yapıyordur, ama zengin yaşayamıyordur, batak vermiştir, başına işler de gelmiş olabilir… Ben başarıyı şöyle değerlendiriyorum hep; Bir işi alıp, doğru düzgün yapıp, teslim etmeyi başarı olarak görüyorum. Tahsilat konusunda, kötü bir müşteri, niyeti bozuk bir kişi o firmaya, o başarılı dediğimiz kişiye bir kötülük yapmışsa, o firma geriye gidebilir, yani başarılı olup para kazanamayabilir.*

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Ayrıca küçük işletme sahiplerinin başarılı ve saygın olmayı, zengin olmak üzerinden değil, dürüstçe çalışarak elde edilen kazanç üzerinden tanımlamaları, katılımcıların yatırım tercihleri konusunda ulaştığımız sonucu da doğrulamaktadır. Bu çalışmada yer alan katılımcılar, başarılı ve saygın olmayı, temelde paradan para kazanma mantığına dayanan finansal yatırım sonucu zengin olmak üzerinden değil, kendi işinde dürüstçe çalışarak elde edilen kazanç ya da zenginlik üzerinden tanımlamışlardır.

Peki, finansal yatırım davranışı açısından irrasyonel olan küçük işletme sahipleri, Weber'in özellikle kapitalizmin temeline koyduğu, rasyonalite düşüncesine sahip midirler? Kanımca bu soruya kısmen evet şeklinde cevap vermek mümkündür. Weber, kapitalist oluşum için gereken rasyonel davranışı, bireyin amacını açık olarak tanımlaması ve bu amaca ulaşmak için gereken araçları düzenlemesi şeklinde tanımladığı, amaçla ilgili/amaca yönelik rasyonel davranış kavramı üzerinden tanımlamıştır. Weber'in kapitalizm özelinde tanımladığı, amaca yönelik rasyonel davranış, Weber'e göre, işin rasyonel olarak örgütlenmesini ve üretim araçlarının gelişmesini sağlamak için karın büyük kısmının tüketilmeyip biriktirilmesin içermektedir ve Weber bu noktada, Protestan ahlak ile iktisadi rasyonel davranış arasındaki yakınlığa vurgu yapmaktadır. Weber'e göre, Protestan ahlâkında dikte edildiği gibi, çileci/asketik bir yaşam sürerek dünya nimetlerinden sakınmak, rasyonel olarak disiplinli ve çok çalışmak, dünyevi zevkler için değil de daha fazla üretmek isteğini doyurmak için olabildiğince yüksek kâr elde etmek ve elde edilen kârın büyük kısmını tüketmeyip biriktirmek kapitalizmin gelişmesi için zorunludur. Bu nedenle Weber, kapitalizmi, Protestan ahlakın rasyonelliğinin ve dünyevi çileciliğinin/asketikliğinin bir sonucu olarak görmektedir. Weber'in Protestan ahlakı üzerinden tanımladığı amaca yönelik rasyonel davranış, bu çalışmada yer alan küçük işletme sahipleri açısından kısmen geçerlidir. Katılımcılar, disiplinli olarak çok çalışmak, kârı disiplinli olarak çok çalışmakla elde etmek ve üretim araçlarının gelişmesini sağlamak için karın büyük kısmının tüketilmeyip biriktirilmesi anlamında rasyoneldirler, ancak çileci/asketik bir yaşam sürerek dünya nimetlerinden sakınmak gibi bir düşünceye sahip değidirler.

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Peki, Weber'in Protestan ahlakı ile ilişkilendirerek açıkladığı ve kapitalizm için gerekli gördüğü amaca yönelik rasyonel davranışa kısmen sahip olan küçük işletme sahipleri, iktisadi açıdan rasyonel midirler? Bu soruya da kanımca kısmen evet şeklinde cevap vermek daha uygun olacaktır. İktisadi rasyonaliteyi, bireyin belirli kısıtlar altında faydasını en üst düzeye çıkarma amacı taşıması, tutarlı bir şekilde rasyonel olması ve geniş ölçüde kişisel çıkarını düşünmesi olarak tanımlayan homoeconomicus kavramı bağlamında tanımladığımızda, katılımcıların, geniş ölçüde kişisel çıkarlarını değil toplumsal refaha katkı yapmayı düşünmeleri anlamında irrasyonel olduklarını söylemek mümkündür. Genel olarak, bu çalışmada yer alan küçük işletme sahiplerinin iktisadi rasyonalite bağlamında, mutlak bir homoeconomicus profili çizmediklerini belirtmemiz gereklidir. Bu çerçevede, küçük işletme sahipleri için homoeconomicus kavramı yerine, Ralf Dahrendorf'a atfen, toplum içinde bireyselliği ve bireylerin tercihlerinin toplumsal rollerden etkilendiğini ifade eden **homosociologicus** kavramını kullanmak kanımca daha doğru olacaktır.

Weber, İslam dininin temelde irrasyonel olduğunu ve İslam inancında yasal emirlere törensel ve ritüel şekilde uyulmasının, inanan bireyde kurulu düzene karşı edilgen bir tutumu özendirdiğini, bu durumun da Müslüman toplumlarda ekonomik rasyonelleşmenin önündeki engellerden biri olduğunu ileri sürmektedir. Bu çalışmada yer alan katılımcıların, görüşmeler sırasında genel olarak beyan ettikleri politik ve toplumsal eleştiriler dikkatte alındığında, Weber'in iktisadi rasyonalite-İslam dini ilişkisi üzerinden ileri sürdüğü bu tezin geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir. Ülgener'in de tarihsel süreçte Osmanlı toplumu için tarif ettiği, en küçük bir yeniliğe hoş bakmayan, gelenekçi meslek ve sanat anlayışı, kendini gündelik iktisadi kaygıların üstünde göstererek üretimi ve değer yaratmayı başkasının sırtına yüklemek, ibadetten alıkonmamak için sadece bugünün ihtiyaçlarını üretmek, basit üretim tekniği, kısa çalışma süreleri, rekabetçiliğe olumsuz bakış gibi irrasyonel iktisadi davranışların, bu çalışmada yer alan küçük işletme sahipleri için geçerli olmadığını belirtmemiz gereklidir.

Weber, dini inancın, girişimcilik motivasyonu ve girişimcilerde risk alma eğilimi üzerindeki etkisini, yine Protestan Ahlakı tezi üzerinden açıklamış ve Protestanlık ya da özellikle Kalvenizmin, asketizm ve rasyonalite öğretileri ile girişimciliği teşvik

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

ettiğini ileri sürmüştür. Tok ve Kaminski (2018) ise, İslam dininin girişimci bir din olduğunu, risk almayı, işbirliğini ve innovasyonu desteklediğini vurgulamışlardır. Abd Razak (2017) ile Yaacob ve Azmi'nin (2012), İslami girişimciliğin amacı sadece para kazanmak değil, aynı zamanda topluma hizmet etmek, maddi ve ruhani olarak iyi olmak ve iş/meslek sahibi olmak şeklindeki ifadesinden hareketle, bu çalışmada yer alan girişimcilerin, kendi işlerini kurmak konusunda aldıkları riskin, onların dini inançlarından ve çalışma ahlakı anlayışlarından pozitif yönde etkilendiğini söylemek mümkündür. Ancak burada belirtmemiz gerekir ki, Miller'ın (2000), Ferguson, Dougherty ve Neubert'in (2014) ve Williamson, Mueller, Van Deusen ve Perryman'ın (2007) vurguladığı gibi, dini inanç ve risk alma eğilimleri arasındaki karmaşık, ait olduğu kültüre özgü ve zaman içerisinde dönüşen bir yapıya sahip olan ilişki, inancın bilişsel boyutu dikkate alınarak incelenmelidir. Bu bağlamda, kanımca dini inanç-girişimcilik motivasyonu ya da girişimcilerde risk alma eğilimi arasındaki ilişkinin analizinde, Gürsoy, Altınay ve Kenebayeva'ın (2017) çalışmasındaki gibi, ibadetlerini yerine getiren ve getirmeyen Müslüman girişimciler ayrımının değil, bir dine inanmanın girişimci için öznel anlamının dikkate alınması gereklidir. Bu çalışmada yer alan girişimciler, Ferguson, Dougherty ve Neubert'ın bulgularıyla tutarlı bir biçimde, onları yeni bir iş kurmak konusunda motive eden kişisel ve özel bir dini inanç anlayışı geliştirmişlerdir. Girişimcileri, kendi işlerini kurmak konusunda motive eden bu içselleştirilmiş dini inancın, Williamson, Mueller, Van Deusen ve Perryman'ın, ulusal dini bilinç olarak tarif ettiği, toplumun ortak kabullerini ve ortak ulusal değerleri şekillendirdiği varsayılan, modern, sivil, toplumsal kültüre hâkim bir dini inançla da benzerlik taşıdığını belirtmemiz gereklidir. Dolayısıyla, bu çalışmada yer alan katılımcıların, kendi işlerini kurmak için risk almak konusunda, Gümüşay'ın (2015) belirttiği türden bir motivasyona sahip olmadıklarını söylemek mümkündür.

Son olarak, bu çalışmanın sonuçlarını Weber'in ileri sürdüğü İslam dini ile kapitalizmin bağdaşmazlığı tezi üzerinden değerlendirdiğimizde, küçük işletme sahiplerinin İslam inancının, Weber'in kapitalist bir dönüşüm yaratma potansiyeli olmadığı görüşü üzerinden tanımladığı İslam inancı ile bağdaşmadığı sonucuna ulaşmamız mümkündür. Weber'in feodal, çok çalışmakla değil savaş/fetih sonucu

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

elde edilen ganimetlerle zengin olmayı ve bu zenginliği gösteriş ve feodal statünün devamı için kulanmayı onaylayan, irrasyonel, bütünüyle gelenekçi gündelik yaşam ahlakına sahip, Püritenlerde bulunan metodik yaşam tarzına zıt bir inanç sistemi olarak tanımladığı İslam inancının, bu çalışmada yer alan Müslüman küçük işletme sahiplerinin çalışma anlayışları ve iktisadi düşünceleri açısından geçerli olmadığı açıktır. Weber'in rasyonel, asketik ve bireyci/seçkinci olarak tanımladığı kapitalist dönüşümü yaratan girişimci kalıbının, bu çalışmada yer alan girişimciler için kısmen geçerli olduğunu belirtmemiz gereklidir. Bu çalışmada yer alan girişimciler, meslek sahibi olmak, kar elde etmek ve elde ettikleri karı tekrar yatırıma dönüştürmek istemeleri anlamında rasyoneldirler, ancak çok çalışmaya inanmakla birlikte, dengeli bir yaşam prensibine sahip olmaları anlamında asketik değillerdir. Yine bu çalışmada yer alan girişimciler, servet birikimi sonucu elde edilen zenginliğin seçilmişlik göstergesi olduğuna inanmamaktadırlar ve yoksullara yardım etmeleri anlamında bireyci/seçkinci değil toplumcu/alturisttirler. Her ne kadar bu çalışma sonucunda ulaştığımız girişimci şablonu, Weber'in kapitalist dönüşümü sağlayacak olan girişimci tarifine mutlak şekilde uymuyorsa da, katılımcıların genel olarak kapitalizmle bağdaşmayan bir iktisadi düşünceye sahip olmadıkları da açıktır. Kanımca kapitalizm gibi bir ekonomik ve toplumsal olgunun, dini inanç gibi tek bir toplumsal değer üzerinden açıklanması, günümüzün ekonomik gerçeklerine uygun değildir. Bu bağlamda, Weber'in İslam dini ile kapitalizmin bağdaşmazlığı tezinin son derece spekülatif olduğunu ve bu çalışmanın ulaştığı sonuçlar açısından geçerli olmadığını belirtmemiz gereklidir.

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

SONUÇ

Weber'in çizdiği teorik çerçeve kapsamında, toplumsal davranışları açıklayabilmek için öncelikle bireylerin kendi davranışlarına yüklediği öznel anlamın anlaşılması gerekmektedir. Weber'e göre, bireylerin davranışları, birer anlama nesnesi olan kültürel özellikler, değerler ve inançlar aracılığı ile anlaşılabilir. Weber'e göre, değerlerin yaratılması toplumsaldır ve her bireyin bağlı olduğu değerler sistemi, hem ortak hem de bireysel olarak yaratılmaktadır, bu nedenle bireylerin değer seçimleri geleceğin yaratıcısı olabilmektedir. Weber'in değerlerin seçimi konusunda tanımladığı kanaat ahlakı kavramı, her bireyin seçimlerinin sonuçlarını açık ya da kapalı olarak göz önünde bulundurmadan, duygularına göre hareket etmesini ifade etmektedir. Weber'in dini sosyolojik analizinin temelini oluşturan kanaat ahlakı çözümlemesinde her davranış, kendisini oluşturan anlamı ve bireyin varoluşunun genel anlayışını içermek zorundadır. Weber, dinsel doğmaların ve bu doğmaların yorumlarının, bireylerin dünya görüşünün ayrılmaz bir parçası olduğunu, bireylerin ve toplulukların ekonomik davranışlarını anlamak için bu doğmaların anlaşılması gerektiğini ileri sürmektedir. Weber'e göre, dini inanç ekonomik davranışın bir belirleyicisi ve toplumların ekonomik dönüşümünün de bir nedenidir. Hatta Weber'e göre, bireylerin çıkarları konusundaki algılarını yöneten düşünceler, dinsel düşüncelerdir. Weber'e göre din, gerekli bir muhafazakâr güç değil, aksine, etkilediği toplumsal hareketler üzerinden çarpıcı değişimlere neden olan bir güçtür ve yasal kurumlar ile sosyal gelenekler üzerinde şekillendirici bir etki yaratır. Weber'e göre dinin kalıplaştırdığı yasal egemenlik, yasal düzenin ve böylece ekonomik rasyonalitenin önündeki en önemli sınırlamalardan biridir. Weber, Doğu dinlerini incelemiş ve bu dinlerin sanayi kapitalizminin gelişmesinin önünde bir engel olduğu sonucuna ulaşmıştır. Weber'e göre bu durum, Batı'nın dışındaki toplumların geri kalmışlığından değil, Doğu toplumlarının Batı'da egemen olmaya başlamış değerlerden farklı değerlere sahip olmalarından ileri gelmektedir.

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Weber'e göre, modern kapitalizmin kökeni, politik, ekonomik ve kültürel dünyada ortaya çıkan yeni girişimcilik ruhunun yükselmesinde yatar. Weber bu girişimci ruhu, Protestan ahlak ile özdeşleştirmiş, Protestan ahlakı da girişimci ahlakı olarak nitelendirmiştir. Weber'e göre, kapitalist dönüşümü yaratan bu yeni girişimci, meslek sahibi olmak, kar elde etmek ve elde ettiği karı tekrar yatırıma dönüştürmek istemesi anlamında rasyonel, çok çalışması, hazzı ertelemesi ve çok çalışma sonucu elde ettiği zenginliği harcamayıp biriktirmesi anlamında asketik, servet birikimi sonucu elde ettiği zenginliğin seçilmişlik göstergesi olduğuna inanması ve bu nedenle yoksullara yardım etmemesi bakımından da bireyci/seçkincidir. Weber'e göre İslam dini ise, temelde irrasyonel, bütünüyle gelenekçi gündelik yaşam ahlakına sahip, sade ve Püritenlerde bulunan metodik yaşam tarzına zıt bir inancı ifade etmektedir. Weber'e göre, İslam inancında yasal emirlere, törensel ve ritüel şekilde davranılması, ekonomik rasyonelleşmenin önündeki engellerden biridir. Weber, İslam inancında yoksulların, Kalvenistlerin tersine, sadaka ve zekât verme yoluyla ile korunduğunu, böylece yardımseverliğin merkezileştirildiğini ileri sürmektedir. Son olarak Weber, İslam dininin bir kurtuluş dini olmadığını, bu nedenle kapitalist bir dönüşüm yaratma potansiyeline sahip olmadığını ileri sürmektedir.

Kapitalizmin ortaya çıktığı Batılı toplumlardaki dönüşüm sürecine bakıldığında, Weber'in de üstünde önemli durduğu üzere, iki üretim faktörü öne çıkmaktadır. Bunlardan birincisi girişimci, diğeri ise sermayedir. Araştırma problemi açısından önemli olan nokta ise, dini inancın, girişimcilik ve sermaye birikimi üzerindeki etkisinin belirlenmesidir. Bu çalışma ile varılmak istenen nokta, küçük işletme sahiplerinin dini inançlarının çalışma ahlaklarına etkisi ve çalışma ahlaklarının finansal davranışlarına etkisi üzerinden, İslam inancının kapitalistleşmeye engel olup olmadığı ve İslam inancı ile kapitalizmin bağdaşıp bağdaşmadığı sorularına cevap bulmaktır.

OSTİM örnekleminden elde edilen araştırma bulgularının, teorik çerçeve ve araştırma sorusu bağlamında değerlendirilebilmesi için ilk olarak örneklemi oluşturan küçük işletme sahiplerinin dini inançlarının ve bir dine inanmanın onlar için ifade ettiği anlamın belirlenmesi gerekmektedir. Bu çalışmanın sonuçlarına göre, örneklemde yer alan küçük işletme sahiplerinden hepsi kendilerini Müslüman olarak

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

tanımlamışlar ve maneviyatlarının güçlü olduğunu belirtmişlerdir. Burada belirtmemiz gereken en önemi nokta, katılımcıların Müslümanlığı adaletli, vicdanlı, ahlaklı olmak, hak, hukuk yememek, yardımlaşmak, iyi bir insan olmak gibi kavramlar üzerinden tanımlamaları ve dini inancı, sadece şeklen yerine getirilmesi gereken bir kurallar bütünü olmaktan çok, içselleştirilmesi ve maneviyatın bir parçası olarak görülmesi gereken bir inanç sistemi üzerinden tarif etmeleridir. Yine teorik analiz açısından belirtilmesi gereken diğer bir önemli nokta, örneklemi oluşturan küçük işletme sahiplerinin genel olarak, dini inançları ile iş yaşamları arasında bir ayrım yaptıkları yani seküler oldukları hususudur.

Araştırma bulguları, araştırma sorusu açısından değerlendirildiğinde, cevaplanması gereken ilk soru, örneklemde yer alan küçük işletme sahiplerinin çalışma ahlakı anlayışlarının, İslami olarak nitelendirilip nitelendirilemeyeceği sorusudur. Bu çalışmada yer alan Müslüman ve seküler küçük işletme sahiplerinin çalışma ahlakı anlayışları, İslami çalışma ahlakı prensipleriyle birebir örtüştmektedir. Bu anlamda da küçük işletme sahiplerinin çalışma ahlaklarının İslami olarak nitelendirilmesi mümkündür. Katılımcıların görüşlerini toplu olarak dikkate aldığımızda, çalışma ahlakı anlayışları bakımından küçük işletme sahipleri arasında demografik olarak anlamlı düzeyde bir farklılaşmaya da rastlayamadığımızı belirtmemiz gereklidir. Çalışmanın sonuçları, İslami çalışma ahlakı anlayışları doğrultusunda küçük işletme sahiplerinin, Dünya üzerinde yaygın olan dini inançlarla benzer biçimde çok çalışmaya değer verdiklerini göstermektedir. Ayrıca, küçük işletme sahiplerinin İslami çalışma ahlakı anlayışları, meslek sahibi olma düşüncesi, dürüstlük ve adalete önem verilmesi, israf ve gösterişten kaçınılması bakımlarından Protestan çalışma ahlakı ile benzerlik taşımaktadır. Çalışmanın sonuçları açısından belirtilmesi gereken bir diğer konu, küçük işletme sahiplerinin İslami çalışma ahlakı anlayışlarının, asketizm ve bireycilik/seçkincilik bağlamında Protestan çalışma ahlakı anlayışından ayrılmalarıdır. Ayrıca, İslami çalışma ahlakının ayırt edici özellikleri olan dengeli yaşam prensibi ve toplumculuk/alturizm bağlamında da küçük işletme sahiplerinin çalışma ahlakı anlayışlarının, Protestan çalışma ahlakından farklılaştığını söylemek mümkündür. Çalışma ahlakının dini inançlardan ari olarak kavramlaştırılan boyutları dikkate aldındığında ise,

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

katılımcıların çalışma ahlakı anlayışlarının, Furnham'ın (1990), Blau ve Ryan'ın (1997), Mudrack'ın (1997) ve Li-Ping Tang'ın (1993) çalışmalarında ulaştığı çok çalışma boyutu ile benzerlik taşıdığını söylemek mümkündür. Küçük işletme sahiplerinin çalışma ahlakı anlayışlarında toplumsal düzeyde bir farklılaşma olup olmadığını belirleyebilmek için ise karşılaştırmalı bir analiz yapmamız gerektiğini, ancak bu türden bir analizin bu araştırmanın konusunu ve sınırlarını aştığını da belirtmemiz gereklidir.

Araştırma sorusu açısından cevaplanması gereken ikinci soru, örneklemde yer alan küçük işletme sahiplerinin finansal yatırım davranışlarının, onların dini inancından ve çalışma ahlaklarından etkilenip etkilenmediği sorusudur. Bu çalışmada yer alan katılımcıların genel olarak, yüksek risk içeren finansal yatırım araçlarını, yüksek getirisine rağmen tercih etmemeleri, finansal yatırım konusunda anapara ve getirinin güvenliğine vurgu yapmaları ve piyasada belirsizlik veya dalgalanma durumlarında finansal yatırım yapmama yönünde karar almaları, onların riskten ve belirsizlikten kaçınma eğilimlerinin yüksek olduğunu göstermektedir. Getirinin yüksekliğini dikkate almadan, yüksek riskten ve belirsizlikten kaçınan katılımcıların, finansal yatırım davranışı açısından irrasyonel olduklarını söylemek mümkündür. Ayrıca, risk ve belirsizlikten kaçınmak bağlamında, demografik olarak belirgin bir farklılaşmaya rastamadığımızı da belirtmemiz gereklidir. Bu çalışmada yer alan katılımcılar, yatırımı da risk almayı da finansal yatırım üzerinden değil, kendi işletmeleri ile ilgili yatırım yapmak üzerinden tanımlamaktadırlar. Bu bağlamda, küçük işletme sahiplerinin, yatırım kararlarının kendi işletmelerini büyütmek/geliştirmek ile ilgili olduğunu ve bu tür yatırımlarında da mutedil riskler alabildiklerini söylemek mümkündür. Bu yatırım kararlarındaki risk tercihi ise, bilişsel, psikolojik, demografik ya da sosyal faktörler tarafından değil, geniş ölçüde ekonomik ve politik konjonktür tarafından belirlenmektedir. İşletme karlarını finansal yatırım araçlarına aktarmak yerine, kendi işletmelerini büyütmek ya da üretimlerini arttırmak için kullandıklarını beyan eden küçük işletme sahipleri, genel olarak sabit sermaye yatırımlarını tercih etmektedirler. Katılımcıların yatırım tercihleri konusundaki, daha kaliteli, verimli ve daha fazla üretim yaparak ülkeye ve toplumsal refaha katkı yapmak ile daha fazla istihdam yaratmak şeklindeki

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

motivasyonları, İslami çalışma ahlakının toplumcu ve alturist prensipleriyle uyumludur. Sonuç olarak, kendilerini Müslüman olarak tanımlayan seküler küçük işletme sahiplerinin İslami çalışma ahlakı anlayışları, toplumculuk ve alturizm prensipleri üzerinden, onların yatırım tercihlerini değiştirmek suretiyle yatırım davranışlarını etkilemektedir.

Araştırma bulguları teorik çerçeve içerisinde değerlendirildiğinde, örneklemi oluşturan küçük işletme sahiplerinin çalışma ahlakı anlayışlarının, Weber'in tanımladığı Protestan çalışma ahlakı/Kalvenist girişimci etiği ya da İslami çalışma ahlakı ile tam olarak uyuşmadığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Küçük işletme sahiplerinin İslami çalışma ahlakları, Weber'in ileri sürdüğü gibi metodik olmayan ve yarı-asketik değildir. Küçük işletme sahiplerinin çalışmayı, doğru, düzgün, disiplinli, planlı gibi kavramlar üzerinden tarif etmeleri, onların metodik bir çalışma anlayışına sahip olduklarını açıkça göstermektedir. Yine bu çalışmanın sonuçları itibariyle, küçük işletme sahiplerinin iş yaşamlarının yanı sıra, sosyal ilişkilere, aile hayatlarına ve kişisel gelişime değer vermeleri, onların Weber'in ileri sürdüğü gibi yarı-asketik olmalarından değil, dengeli bir yaşam prensibine sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.

Weber'in Protestan ahlakı ile ilişkilendirerek açıkladığı ve kapitalizm için gerekli gördüğü iktisadi rasyonaliteyi, bireyin belirli kısıtlar altında faydasını en üst düzeye çıkarma amacı taşıması, tutarlı bir şekilde rasyonel olması ve geniş ölçüde kişisel çıkarını düşünmesi olarak tanımlayan homoeconomicus kavramı bağlamında tanımladığımızda, katılımcıların, geniş ölçüde kişisel çıkarlarını değil toplumsal refaha katkı yapmayı düşünmeleri anlamında irrasyonel olduklarını söylemek mümkündür. Genel olarak, bu çalışmada yer alan küçük işletme sahiplerinin iktisadi rasyonalite bağlamında, mutlak bir homoeconomicus profili çizmediklerini belirtmemiz gereklidir. Bu çerçevede, küçük işletme sahipleri için homoeconomicus kavramı yerine, Ralf Dahrendorf'a atfen, toplum içinde bireyselliği ve bireylerin tercihlerinin toplumsal rollerden etkilendiğini ifade eden homosociologicus kavramını kullanmak kanımca daha doğru olacaktır.

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Weber'in Protestan çalışma ahlakı prensiplerine atfen asketizm, rasyonalite ve bireyci/seçkinci bir servet biriktirme arzusu çerçevesinde tanımladığı girişimci etiği, İslam inancında meslek sahibi olmak ve topluma hizmet etmek düşünceleri üzerinden kurulduğunda, bu çalışmada yer alan girişimcilerin, doğrudan dini inançlarının değil, ancak sahip oldukları İslami çalışma ahlakı anlayışlarının, meslek sahibi olma düşüncesi ve toplumcu/alturist olma eğilimleri üzerinden onların girişimcilik etiğini ve motivasyonunu pozitif yönde etkilediğini söylemek mümkündür. Ayrıca, bu çalışmada yer alan girişimcilerin, kendi işlerini kurmak konusunda aldıkları riskin, onların dini inançlarından ve çalışma ahlakı anlayışlarından pozitif yönde etkilendiğini söylemek mümkündür. Ancak burada belirtmemiz gerekir ki, Miller'ın (2000), Ferguson, Dougherty ve Neubert'in (2014) ve Williamson, Mueller, Van Deusen ve Perryman'ın (2007) vurguladığı gibi, dini inanç ve risk alma eğilimleri arasındaki karmaşık, ait olduğu kültüre özgü ve zaman içerisinde dönüşen bir yapıya sahip olan ilişki, inancın bilişsel boyutu dikkate alınarak incelenmelidir. Bu çalışmada yer alan girişimciler, Ferguson, Dougherty ve Neubert'ın bulgularıyla tutarlı bir biçimde, onları yeni bir iş kurmak konusunda motive eden kişisel ve özel bir dini inanç anlayışı geliştirmişlerdir. Girişimcileri, kendi işlerini kurmak konusunda motive eden bu içselleştirilmiş dini inancın, Williamson, Mueller, Van Deusen ve Perryman'ın, ulusal dini bilinç olarak tarif ettiği, toplumun ortak kabullerini ve ortak ulusal değerleri şekillendirdiği varsayılan, modern, sivil, toplumsal kültüre hâkim bir dini inançla da benzerlik taşıdığını belirtmemiz gereklidir.

Birinci Bölümde değindiğimiz teorik çerçeve uyarınca, Ülgener'in çözülme devri iktisadi zihniyeti bağlamında tarif ettiği bir çalışma anlayışının, bizim bulgularımız açısından geçerli olmadığını belirmemiz gereklidir. Bu çalışmada yer alan küçük işletme sahipleri, Ülgener'in özellikle, kendine yetenden fazla servet biriktirmenin ahlaka uygun olmadığı görüşü, basit geçim seviyesi, itidal ve kanaat gibi nitelikler üzerinden tarif ettiği çalışma anlayışından farklı bir çalışma ahlakı anlayışına sahiptirler. Küçük işletme sahipleri, zenginliği bir yozlaşma nesnesi olarak görmemektedirler, bireysel zenginlik elde etme düşüncesine sahiptirler ve çalışmaya değer vermektedirler. Yine Ülgener'in de tarihsel süreçte Osmanlı toplumu için tarif

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

ettiği, en küçük bir yeniliğe hoş bakmayan, gelenekçi meslek ve sanat anlayışı, kendini gündelik iktisadi kaygıların üstünde göstererek üretimi ve değer yaratmayı başkasının sırtına yüklemek, ibadetten alıkonmamak için sadece bugünün ihtiyaçlarını üretmek, basit üretim tekniği, kısa çalışma süreleri, rekabetçiliğe olumsuz bakış gibi irrasyonel iktisadi davranışların, bu çalışmada yer alan küçük işletme sahipleri için geçerli olmadığını belirtmemiz gereklidir.

Son olarak, bu çalışmanın sonuçlarını Weber'in ileri sürdüğü İslam dini ile kapitalizmin bağdaşmazlığı tezi üzerinden değerlendirdiğimizde, küçük işletme sahiplerinin İslam inancının, Weber'in kapitalist bir dönüşüm yaratma potansiyeli olmadığı görüşü üzerinden tanımladığı İslam inancı ile bağdaşmadığı sonucuna ulaşmamız mümkündür. Weber'in feodal, çok çalışmakla değil savaş/fetih sonucu elde edilen ganimetlerle zengin olmayı ve bu zenginliği gösteriş ve feodal statünün devamı için kulanmayı onaylayan, irrasyonel, bütünüyle gelenekçi gündelik yaşam ahlakına sahip, Püritenlerde bulunan metodik yaşam tarzına zıt bir inanç sistemi olarak tanımladığı İslam inancının, bu çalışmada yer alan Müslüman küçük işletme sahiplerinin çalışma anlayışları ve iktisadi düşünceleri açısından geçerli olmadığı açıktır. Weber'in rasyonel, asketik ve bireyci/seçkinci olarak tanımladığı kapitalist dönüşümü yaratan girişimci kalıbının, bu çalışmada yer alan girişimciler için kısmen geçerli olduğunu belirtmemiz gereklidir. Bu çalışmada yer alan girişimciler, meslek sahibi olmak, kar elde etmek ve elde ettikleri karı tekrar yatırıma dönüştürmek istemeleri anlamında rasyoneldirler, ancak çok çalışmaya inanmakla birlikte, dengeli bir yaşam prensibine sahip olmaları anlamında asketik değillerdir. Yine bu çalışmada yer alan girişimciler, servet birikimi sonucu elde edilen zenginliğin seçilmişlik göstergesi olduğuna inanmamaktadırlar ve yoksullara yardım etmeleri anlamında bireyci/seçkinci değil toplumcu/alturisttirler. Her ne kadar bu çalışma sonucunda ulaştığımız girişimci şablonu, Weber'in kapitalist dönüşümü sağlayacak olan girişimci tarifine mutlak şekilde uymuyorsa da, katılımcıların genel olarak kapitalizmle bağdaşmayan bir iktisadi düşünceye sahip olmadıkları da açıktır. Kanımca kapitalizm gibi bir ekonomik ve toplumsal olgunun, dini inanç gibi tek bir toplumsal değer üzerinden açıklanması, günümüzün ekonomik gerçeklerine uygun değildir. Weber'in tezinin aksine, örneklemde yer alan küçük işletme sahipleri,

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

çalışmaya ve üretmeye değer vermeleri ve karlarını işlerine yatırıp daha fazla üretmek istemeleri anlamında birer kapitalist, işleri ile ilgili olarak mutedil riskler alarak işlerini büyütmek istemeleri anlamında da birer girişimcidirler. Ancak Weber'in tezinde öne sürdüğü gibi, profesyonel işlerini dini bir referansla ya da Kalvenist tipte bir ahlak anlayışıyla değil, kendi ekmeklerini kazanmak, mutlu yaşamak, iyi yurttaş olmak, daha fazla istihdam yaratmak, üretimi artırarak ülkenin daha çok kazanmasını sağlamak gibi motivasyonlarla yürütmektedirler. Örneklemde yer alan girişimciler, dini inançları ile profesyonel işleri arasında bir ayrım yapmakta ve işleri ile ilgili konuları, günümüzün ekonomik gerçeklerine ve hâkim olan hukuk kurallarına göre düzenlemektedirler. Bu bağlamda, Weber'in İslam dini ile kapitalizmin bağdaşmazlığı tezinin son derece spekülatif olduğunu ve bu çalışmanın ulaştığı sonuçlar açısından geçerli olmadığını belirtmemiz gereklidir.

Son söz olarak, karşılaştırmalı bir analize imkân vermesi açısından, aynı araştırmanın, seküler olmayan bir kitle ile ve farklı dini inancın/aynı dini inancın hâkim olduğu toplumlar üzerinde de yapılmasının akademik açıdan faydalı olabileceğini belirtmemiz gereklidir.

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

KAYNAKÇA

Abd Razak, K. :2017. Islamic Entrepreneurship Model. **International Muamalat and Entrepreneurship Conference-IMEC 4**. Malaysia: Islamic Science University of Malaysia.

Akşit, B. Ş. , Şentürk, R. , Küçükkural, Ö. , Cengiz, K., 2012. **Türkiye'de Dindarlık: Sosyal Gerilimler Ekseninde İnanç ve Yaşam Biçimleri.** İstanbul: İletişim Yayınları, 2. Baskı.

Ali, A. J. , Al-Owaihan, A.: 2008. Islamic Work Ethic: A Critical Review. **Cross Cultural Management: An International Journal, Vol. 15, No. 1,** 5-19.

Ali, A. J.: 2015. Islamic Work Ethic in a Dynamic World. **Religions: A Scholarly Journal Vol.2015, Issue.1,** 11-21.

Allport, G. W. , Ross, J. M.: 1967. Personal Religious Orientation and Prejudice. **Journal of Personality and Social Psychology, Vol.5, No.4,** 432-443.

Arevuo, M. : 2017, Ocak. **Irrationality in Economic Decisions: Some Historical Considerations.** Medium.com: https://medium.com/@mikko_arevuo/irrationality-in-economic-decisions-some-historical-considerations-c0771277aa9d adresinden alındı

Arıcıoğlu, M. A.: 2005. **Bürokrasi ve Otorite, Max Weber kitabı içerisinde giriş makalesi** (s.1-21), çev: H. Bahadır Akın, yay. haz: M. Atilla Arıcıoğlu, H. Bahadır Akın. Ankara: Adres Yayınları, 1.Baskı

Aron, R., 2010. **Sosyolojik Düşüncenin Evreleri**, çev: Korkmaz Alemdar. İstanbul: Kırmızı Yayınları, 8. Baskı

Arslan, M. : 2000. A Cross-Cultural Comparison of British and Turkish Managers in Terms of Protestant Work Ethic Characteristics. **Business Ethics: A European Review, Vol. 9, No. 1,** 13-19

Arslan, M.: 2003. Türkiye'de İslam ve Çalışma Ahlakı Değerleri. **Değerler Eğitimi Dergisi, sayı:1, no:2,** 7-21

Audretsch, D. B. , Boente, W. , Tamvada, J. P.: 2007. Religion and Entrepreneurship, **Jena Economic Research Papers,** Friedrich Schiller University Jena, no. 2007-075

Ayengin, T.: 2005. Çalışmanın Dini Temelleri: Kalvinizm ve İslam Örneği. **İslami Araştırmalar Dergisi, Sayı:18, Cilt:4,** 463-472

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Aygül, H. H., 2014. **Zihniyet, Din ve İktisat: Osmanlı'dan Günümüze Türk Toplumunun İktisadi Zihniyet Dönüşümü ve Tipolojik Analizi,** İstanbul: Açılım Kitap, 1. Baskı

Barber, B. M. , Odean, T.: 2001. Boys Will Be Boys: Gender, Overconfidence and Common Stock Investment. **The Quarterly Journal of Economics, Vol.116, No. 1,** 261-292

Barberis, N. , Huang, M.: 2001. Mental Accounting, Loss Aversion and Individual Stock Returns, **The Journal of Finance, Vol.56, No. 4,** 1247-1292

Barnett, T. , Bass, K. , Brown, G.: 1994. Ethical İdeology and Ethical Judgement Regarding Ethical Issues in Business. **Journal of Business Ethics, Vol. 13, No. 6,** 469–480

Bartke, S. , Schwarze, R.: 2008. Risk-Averse by Nation or by Religion? Some Insights on the Determinants of Individual Risk Attitudes. **SOEP Papers on Multidisciplinary Panel Data Research,** No. 131

Beit-Hallahmi, B.: 1979. Personal and Social Components of the Protestant Ethic. **The Journal of Social Psychology, Vol. 109, No. 2,** 263–267

Bellu, R. R. , Fiume, P.: 2004. Religiosity and Entrepreneurial Behaviour. **The International Journal of Entrepreneurship and Innovation, Vol.5, No. 3,** 191-201

Benjamin, D. J. , Choi, J. J. , Fischer, G. Religious Identity and Economic Behavior, **NBER Working Paper, No. 15925**

Bertocchi, G. , Brunetti, M. , Torricelli, C.: 2008. Portfolio Choices, Gender and Martial Status. **Rivista di Politica Economica, SIPI Spa, Vol. 98, No. 5,** 119-154

Blau, G. , Ryan, J.: 1997. On Measuring Work Ethic: A Neglected Work Commitment Facet. **Journal of Vocational Behavior, Vol.51, No.3,** 435–448

Bolton, D. L. , Lane, M. D.: 2012. Individual Entrepreneurial Orientation: Development of a Measurement Instrument. **Education & Training, Vol. 54, No. 2/3,** 219–233

Bouarif, N.: 2015. Predicting Organizational Commitment: The Role of Religiosity and Ethical İdeology. **European Scientific Journal, Vol. 11, No. 17,** 283-307

Bouma, G. D.: 1973. Beyond Lenski: A Critical Review of Recent "Protestant Ethic" Research. **Journal for the Scientific Study of Religion, Vol. 12, No. 2,** 141-155

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Boussaidi, R.: 2013. Representativeness Heuristic, Investor Sentiment and Overreaction to Accounting Earnings: The Case of The Tunisian Stock Market. **Procedia-Social and Behavioral Sciences, Vol. 81,** 9-21

Brigham, E. F., 1999. **Finansal Yönetimin Temelleri Cilt-I,** çev: Ö. Akmut, H. Sarıaslan, Ankara: A.Ü. Rektörlüğü Yayınları No:212

Brockhaus, R. H.: 1980. Risk Taking Propensity of Entrepreneurs. **The Academy of Management Journal, Vol. 23, No. 3,** 509-520

Brouwer, M.: 2002. Weber, Schumpeter and Knight on Entrepreneurship and Economic Development. **Journal of Evolutionary Economics, Vol. 12, No. 1-2,** 83-105

Brown, A. L. , Kagel, J. H.: 2009. Behavior in a Simplified Stock Market: The Status quo Bias, The Disposition Effect and The Ostrich Effect. **Annals of Finance, Vol. 5, Issue 1,** 1-14

Burns, P., 2016. **Entrepreneurship and Small Business.** Macmillanihe, Palgrave, Fourth edition:https://www.macmillanihe.com/resources/sample-chapters/9781137430359_sample.pdf adresinden alındı

Camerer, C. , Lovallo, D.: 1999. Overconfidence and Excess Entry: An Experimental Approach. **The American Economic Review, Vol. 89, No. 1,** 306-318

Cengiz, K., 2012. **The Tale of Industrialization in a Small Town in Turkey: Hacılar-Kayseri.** Ankara: ODTÜ SBE Sosyoloji Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktor Tezi

Chandra, A. , Kumar, R.: 2011. Determinants of Individual's Investor Behaviour: An Orthogonal Linear Transformation Approach. **Munich Personal RePEc Archive, Paper No: 29722**

Chen, E.: 2016. Building Blocks of A New Economy: Emerging Roles For Female Entrepreneurs in Malaysia. **Malaysia Sustainable Cities Program, Working Paper Series, Massachusetts Institute of Technology**

Cheong, C. W. H.: 2018. Religiousity and Corporate Risk-Taking. **Asian Journal of Finance&Accouting, Vol.10, No. 2,** 81-113

Chiang, C. T. , Zheng, D.: 2010. An Emprical Analysis of Herd Behavior In Global Stock Markets. **Journal of Banking&Finance, Vol. 34, No. 8,** 1911-1921

Chusmir, L. H. , Koberg, C. S.: 1988. Religion and Attitudes Toward Work: A New Look At An Old Question. **Journal of Organizational Behavior, Vol. 9, No. 3,** 251-262

Cokley, K. , Komarraju, M. , Pickett, R. , Shen, F. , Patel, N. , Belur, V. , Rosales, R.: 2010. Ethnic Differences in Endorsement of the Protestant Work Ethic:

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

The Role of Ethnic Identity and Perceptions of Social Class. **The Journal of Social Psychology, Vol. 147, No. 1,** 75-89.

Creswell, J. W., 2016. **Araştırma Deseni; Nicel, Nitel ve Karma Yöntem Yaklaşımları.** çev. ed. Selçuk Beşir Demir, Ankara: Eğiten Kitap Yayınları, 2. Baskı

Diamond, P. , Vartiainen, H. (Ed.), 2007. **Introduction to Behavioral Economics and Its Applications kitabı içinde giriş makalesi,** New Jersey: Princeton University Press,

Dodd, S. D. , Gotsis, G.: 2007. An Examination of the Inter-Relationships Between Entrepreneurship and Religion. **The International Journal of Entrepreneurship and Innovation, Vol. 8 No. 2,** 93-104

Eatwell, J. , Milgate, M. , Newman, P., 2018. **Finance.** Google Books: https://books.google.com.tr/books?id=as2wCwAAQBAJ&dq=efficient+market+hypothesis&lr=&hl=tr&source=gbs_navlinks_s adresinden alındı

Elçi, M. , Şener, İ. , Alpkan, L.: 2011. The Impact of Morality and Religiosity of Employees on Their Hardworking Behavior. **7th International Strategic Management Conference, Procedia Social and Behavioral Sciences, Vol. 24,** 1367-1377

Emerson, T. L. N. , Mckinney, J. A.: 2010. Importance of Religious Beliefs to Ethical Attitudes in Business**. Journal of Religion and Business Ethics, Vol. 1, No.2, Article 5,** 1-15

Engel, J. W.: 1985, August. Protestant Work Ethics: A Comparison of American and Japanese Working Men. **The Annual Conference of the American Psychological Association,** Los Angles

Fan, J. X. , Xiao, J. J.: 2011. Cross-Cultural Differences In Risk Tolerance: A Comparsion Betwen Chinese and Americans**. Journal of Personal Finance, Vol. 5, No. 3,** 54-75

Feess, E. , Mueller, H. , Ruhnau, S. G.: 2014. The Impact of Religion and The Degree of Religiosity on Work Ethic: A Multilevel Analysis. **KYKLOS International Review For Social Sciences, Vol. 67, No. 4,** 506-534

Ferguson, T. W. , Dougherty, K. D. , Neubert, M. J.: 2014. Religious Orthodoxy and Entrepreneurial Risk-Taking. **Sociological Focus, Vol. 47, No.1,** 32-44

Fischer, R. , Gerhardt, R.: 2013, August. Investmen Mistakes of Individual Investors and The Impact of Financial Advice. **Working Paper**

Forsyth, D. R.: 1980. A Taxonomy of Ethical Ideologies. **Journal of Personality and Social Psychology, Vol. 39, No. 1,** 175-184

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Fozia, M. , Rehman, A. ; Farooq, A.: 2016. Entrepreneurship and Leadership: An Islamic Perspective. **International Journal of Economics, Management and Accounting, Vol. 24, No. 1,** 15-47

Furnham, A.: 1990. A Content, Correlational, and Factor Analytic Study of Seven Questionnaire Measures of the Protestant Work Ethic. **Human Relations, Vol. 43, No. 4,** 383-399

Furnham, A. ,Bond, M. , Heaven, P. , Hilton, D. , Lobel, T. , Masters, J. , Payne, M. , Rajamanikam, R. , Stacey, B. , Van Daalen, H.: 1993. A Comparison of Protestant Work Ethic Beliefs in Thirteen Nations. **The Journal of Social Psychology, Vol. 133, No. 2**, 185-197

Gemper, B. B.: 1991. The Protestant Work Ethic, The Spirit of Enterprise and The Siegerland Mentality**. Koers Journal, Vol. 56, No. 4,** 529-540

Geren, B.: 2011. The Work Ethic: Is it Universal?. **Journal of International Business and Cultural Studies, Vol. 5,** 1-9

Giddens, A., 2012. **Sosyoloji.** yay. haz.: Cemal Güzel, İstanbul: Kırmızı Yayınları, 1. Baskı

Goetzmann, W. N. , Peles, N.: 1997. Cognitive Dissonance and Mutual Fund Investors. **The Journal of Financial Research, Vol. 20, No. 2,** 145-158

Griebel, J. M. , Park, J. Z. , Neubert, M. J.: 2014. Faith and Work: An Exploratory Study of Religious Entrepreneurs. **Religions Journal, Vol.5, No.3,** 780-800

Gursoy, D. , Altinay, L. , Kenebayeva, A.: 2017. Religiosity and Entrepreneurship Behaviours. **International Journal of Hospitality Management, Vol. 67,** 87-94

Gümüşay, A.A.: 2015. Entrepreneurship From An Islamic Perspective. **Journal of Business Ethics, Vol. 130, Issue. 1,** 199-208

Halek, M. , Eisenhauer, J. G. : 2001. Demography of Risk Aversion. **The Journal of Risk and Insurance, Vol. 68, No. 1**, 1-24

Hamid, S. A. , Sa'ari, C. Z.: 2011. Reconstructing Entrepreneur's Development Based on al-Qur'an And al-Hadith. **International Journal of Business and Social Science, Vol. 2, No. 19,** 110-116

Hayta, A. B.: 2014. Bireysel Yatırımcıların Finansal Risk Algısına Etki Eden Psikolojik Önyargılar. **Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl:18,Sayı:3,** 329-352

Hess, D. W.: 2012. The Impact of Religiosity on Personal Financial Decision**. Journal of Religion and Society, Vol. 14,** 1-13

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Hilary, G. , Hui, K.W.: 2009. Does Religion Matter in Corporate Decision Making in America? **Journal of Financial Economics, Vol. 93, No. 3,** 455-473

Hill, R. B. , Petty, G. C.: 1995. A New Look at Selected Employability Skills: A Factor Analysis of the Occupational Work Ethic. **Journal of Vocational Education Research, Vol. 20, No. 4**, 59-73

Hofstede, G. , Bond, M. H.: 1988. The Confucius Connection: From Cultural Roots to Economic Growth. **Organizational Dynamics, Vol. 16, No. 4,** 5-21

Jamaludin, N.: 2013. Religion and Individual Investment Choice Decision: The Case of Malaysia**. International Journal of Business and Social Sciences, Vol. 4, No. 1,** 104-113

Jiang, F. , Jiang, Z. , Kim, K. A. , Zhang, M.: 2015. Family-Firm Risk-Taking: Does Religion Matter?. **Journal of Corporate Finance, Vol. 33,** 260-278

Jureviciene, D. , Novickyte, L. , Dubinskas, P. , Keliuotyte, G.: 2013, 24-26 April. Personality Types of Lithuanian Individual Investors. **1st Annual International Interdisciplinary Conference, AIIC,** Portugal: Azores, 31

Kağıtçıbaşı, Ç., 1979. **İnsan ve İnsanlar.** İstanbul: Cem Ofset Matbaacılık Sanayii A.Ş. 3. Baskı

Kahneman, D. , Tversky, A.: 1979. Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. **Econometrica, Vol. 47, No. 2,** 263-292

Kayed, R. N. , Hassan, M. K.: 2010. Islamic Entrepreneurship: A Case Study of Saudi Arabia. **Journal of Developmental Entrepreneurship, Vol. 15, No. 4,** 379-413

Kinsella, E. A.: 2006. Hermeneutics and Critical Hermeneutics: Exploring Possibilities Within The Art of Interpretation. **Forum- Qualitative Social Research, Vol.7, No:3, Art. 19**

Kitapçı, İ.: 2017. Rasyonaliteden İrrasyonaliteye: Davranışsal İktisat Yaklaşımı ve Bilişsel Önyargılar. **Maliye Araştırmaları Dergisi, Cilt:3, Sayı:1,** 85-102

Kliger, D. , Kudryavtsev, A.: 2010. The Availability Heuristic and Investors' Reaction To Company-Specific Events. **Journal of Behavioral Finance, Vol. 11, Issue 1,** 50-65

Kurt, A., 2009. **İslam Çalışma Ahlakı.** Bursa: Emin Yayınları

Kuş, E.: 2007. Sosyal Bilim Metodolojisinde Paradigma Dönüşümü ve Psikolojide Nitel Araştırma. **Türk Psikologlar Derneği, Türk Psikoloji Yazıları, cilt:10, sayı:20,** 19-41

Kutlu, S.: 2012. Orta Asya'da Türkler ve İslam Tasavvuru. **Orta Asya'da İslam: Temsilden Fobiye, Cilt II: Türk'ün Tanrısı'ndan Tanrı'nın Türk'üne**

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

kitabı içinde makale (s.737-765)**,** ed: Dr. Muhammed Savaş Kafkasyalı, Ankara-Türkistan: Ahmet Yesevi Üniversitesi Yayınları

Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik, 19.10.2005, sayı: 2005/9617

Leon, A. K. , Pfeifer, C.: 2013. Religious Activity, Risk Taking Preferences and Financial Behaviour: Emprical Evidence From German Survey Data. **University of Lüneburg Working Paper Series in Economics, No. 269**

Li, W. , Liu, X. , Wan, W.: 2008. Demographic Effects of Work Values and Their Management Implications. **Journal of Business Ethics, Vol. 81, No. 4,** 875–885

Lindhe, E., 2012. **Herd Behavior in Stock Markets, A Nordic Study.** Lunds: Lunds University, Department of Economics Master Thesis

Li-Ping Tang, T.: 1993. A Factor Analytic Study of the Protestant Work Ethic. **The Journal of Social Psychology, Vol. 133, No. 1,** 109-111

Liu, E. Y.: 2010. Are Risk-Taking Person Less Religious? Risk Preference, Religious Affilition and Religious Participation in Taiwan. **Journal for The Scientific Study of Religion, Vol. 49, No. 1,** 172-178

Lucky, E. O. , Olusegun, A. I.: 2012. Is Small and Medium Enterprises (SMEs) an Entrepreneurship?. **International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences, Vol. 2, No. 1,** 487-496

Madi Şişman, Ö., 2017. **Muslims, Money, and Democracy in Turkey**. New York: Palgrave Macmillian (ebook)

Mc Cleary, R. M. , Barro, R. J.: 2006. Religion and Economy. **Journal of Economic Perspectives, Vol. 20, No. 2,** 49-72

McHoskey, J. W.: 1994. Factor Structure of the Protestant Work Ethic Scale. **Personality and Individual Differences, Vol. 17, No. 1,** 49-52

Merkle, C.: 2019. **Financial Loss Aversion Illusion.** Review of Finance, SSRN: https://ssrn.com/abstract=2445941 or http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2445941 adresinden alındı

Michelangeli, V.: 2013, December. Investment Decisions of The Elderly. **Association for Public Economic Theory Conference**

Miller, A. S.: 2000. Going To Hell In Asia: The Relationship Between Risk And Religion In A Cross Cultural Setting. **Review of Religious Research, Vol. 42, No. 1,** 5-18

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Miller, A.S. , Hoffmann, J. P.: 1995. Risk and Religion: An Explanation of Gender Differences in Religiousity. **Journal for The Scientific Study of Religion, Vol. 34, No. 1,** 63–75

Miller, C.: 2018. **The Seven Most Powerful Teachings in Judaism.** Huffpost: https://www.huffingtonpost.com/rabbi-chaim-miller/the-seven-most-powerful-t_b_920547.html adresinden alındı

Miller, M. J. , Woehr, D. J. , Hudspeth, N.: 2002. The Meaning and Measurement of Work Ethic: Construction and Initial Validation of a Multidimensional Inventory. **Journal of Vocational Behavior, Vol.60, No.3,** 451–489

Mirels, H. L. , Garrett, J. B.: 1971. The Protestant Ethic As A Personality Variable. **Journal of Consulting and Clinical Psychology, Vol. 36, No. 1,** 40-44

Mohammad, J. , Quoquab, F. , Abd Rahman, N. M. N. , Idris, F.: 2015. Organisational Citizenship Behaviour in the Islamic Financial Sector: Does Islamic Work Ethic Make Sense?. **International Journal of Business Governance and Ethics, Vol. 10, No. 1,** 1-27

Mongin, P.: 2018. **Expected Utility Theory.** Centre For Digital Philosophy: https://philpapers.org/rec/MONEUT adresinden alındı

Mudrack, P. E.: 1997. Protestant Work-Ethic Dimensions and Work Orientations. **Personality and Individual Differences, Vol. 23, No. 2,** 217-225

Niles, F. S.: 1999. Toward a Cross-Cultural Understanding of Work-Related Beliefs. **Human Relations, Vol. 52, No. 7,** 855–867

Noussair, C. , Trautmann, S. , Van de Kuilen, G. , Vellekoop, N.: 2012. Risk Aversion and Religion. **CentER Discussion Paper; Vol. 2012-073. Tilburg: Economics.**

OECD Ministerial Conference on SMEs: 2018. OECD.org: http://www.oecd.org/cfe/smes/ministerial/ adresinden alındı

OSTİM.org.: 2019, Ekim. OSTİM:https://www.ostim.org.tr adresinden alındı

Otluoğlu, E.: 2018. **Finansal Rasyonalite Nedir?**. Emirotluoglu.com: http://emirotluoglu.com/finansal-rasyonalite-nedir/ adresinden alındı

Özdemir, Ş., 2014. **İslam ve Sınıf, Alternatif Mücadele Pratikleri.** Ankara: Nika Yayınevi, 1. Baskı

Özdemir, Ş., 2006. **MÜSİAD: Anadolu Sermayesinin Dönüşümü ve Türk Modernleşmesinin Derinleşmesi.** Ankara: Vadi Yayınları

Özlem, D., 2017. **Max Weber'de Bilim ve Sosyoloji**. İstanbul: Notos Kitap, l.Baskı

Parboteeah, K. P. , Paik, Y. , Cullen, J. B.: 2009. Religious Groups and Work Values: A Focus of Buddhism, Christianity, Hinduism and Islam.

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

International Journal of Cross Cultural Management, Vol. 9, No. 1, 51-67

Parboteeah, K. P. , Hoegl, M. , Cullen, J. B.: 2007. Ethics and Religion: An Empirical Test of a Multidimensional Model. **Journal of Business Ehics, Vol. 80, No. 2,** 387-398

Pompian, M. M.: 2011. **Behavioral Finance and Wealth Management: How To Bulid Optimal Portfolios For Invester Biases.** Google Books: https://books.google.com/books adresinden alındı

Quoquab, F. , Mohammad, J.: 2013. Work Ethics From the Viewpoint of Different Religious Faiths: Do They Talk the Same?. **Journal of Applied Sciences Research, Vol. 9, No. 9,** 5436-5452

Ramadani, V. , Ratten, V. , Dana, L. P.: 2015. The Context of Islamic Entrepreneurship and Business: Concept, Principles and Perspectives. **International Journal of Business and Globalisation, Vol.15, No. 3,** 244-261

Riaz, Q. , Farrukh, M. , Ur Rehman, S. , Ishaque, A.: 2016. Religion and Entrepreneurial Intentions: An Empirical Investigation. **International Journal of Advanced and Applied Sciences, Vol.3, No.9,** 31-36

Rietveld, C.A. , Van Burg, E.: 2013. Religious Beliefs and Entrepreneurship Among Dutch Protestants. **ERIM Report Series Reference No. ERS-2013-015-STR**

Rodriguez-Sickert, C.: 2017. **Homoeconomicus.** Academia.edu: https://s3.amazonaws.com/academia.edu.documents/30890693/Economics_and_Ethics.pdf?response-content-disposition=inline%3B%20filename%3D74_Virtue_ethics.pdf&X-Amz-Algorithm=AWS4-HMAC-SHA256&X-Amz-Credential=AKIAIWOWYYGZ2Y53UL3A%2F20191230%2Fus-east-1%2Fs3%2Faws4_request&X-Amz-Date=20191230T002836Z&X-Amz-Expires=3600&X-Amz-SignedHeaders=host&X-Amz-Signature=5dbd5956d30d2b0703decd6934dad722c822d9a0bfa47a5c7619052b50f3abdb#page=242 adresinden alındı

Samuleson, W. , Zeckhauser, R.: 1988. Status Quo Bias in Decision Making. **Journal of Risk and Uncertainty, Vol.1,** 7-59

Saraç, M. , Kahyaoğlu, M. B.: 2011. Bireysel Yatırımcıların Risk Alma Eğilimine Etki Eden Sosyoekonomik ve Demografik Faktörlerin Analizi. **BDDK Bankacılık ve Finansal Piyasalar Dergisi, Cilt:5, Sayı:2,** 135-157

Sayılgan, G.: 1995. Finansal Risk Yönetimi. **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, Sayı:1, Cilt:50,** 323-334

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Sefil, S. , Çilingiroğu, H. K.: 2011. Davranışsal Finansın Temelleri: Karar Vermenin Bilişsel ve Duygusal Eğilimleri. **İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt:10, sayı:9,** 247-268

Sewell, M., 2010. **Behavioural Finance.** Cambridge: University of Cambridge, revised version

Sharma, S.: 2013. Making of The Social World: A Retrospect. **Economic Research, Vol.26, No. 1,** 243-256

Spence, L. J.: 1999. Does Size Matter? The State of The Art In Small Business Ethics. **Business Ethics: A European Review, Vol. 8, No. 3**, 163-174

Tahir, I. , Brimble, M.: 2011. Islamic Investment Behavior. **International Journal of Islamic and Middle Eastern Finance and Management, Vol. 4, No. 2**, 116-130.

Tekin, M.: 2012. Batı'da Sekülerlik ve Türkiye Müslümanlığının Seküler İçerimleri. **İnsan ve Toplum, 2 (4)**, 181-204.

Tlaiss, H. A.: 2015. How Islamic Business Ethics Impact Women Entrepreneurs: Insights From Four Arap Middle Eastern Countries. **Journal of Business Ethics, Vol. 129, Issue 4,** 859-877

Tok, E. , Kaminski, J. J.: 2018. Islam, Entrepreneurship and Embeddedness. **Thunderbird International Business Review, Vol. 61, No. 5,** 697-705

Trobez, S. , Vesic, M. , Zerovnik, G. , Ye, X. , Zuzul, D.: 2017. The Effect of Culture on Business Ethics. **Dynamic Relationships Management Journal, Vol. 6, No. 1**, 51-59

TUİK Küçük ve Orta Büyüklükteki Girişim İstatistikleri: 2015. TUİK.org: http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=24870 adresinden alındı

Tversky, A.: 1989, September 26-27. The Psychology of Risk. **Quantifying the Market Risk Premium Phenomenon for Investment Decision Making Conference,** New York

Uçanok, B.: 2010. Understanding of Work Ethic in Turkey: Focus on the Effects of Locus of Control and Religious Orientation. **The International Journal of Interdisciplinary Social Sciences, Vol. 5, No. 4**, 93-106

Uygur, S., 2009. **The Influence Of Religion Over Work Ethic Values: The Case of Islam and Turkish SME Owner-Managers.** London: Brunel University, Brunel Business School Yayınlanmamış Doktora Tezi

Uygur, S. , Spence, L. J. , Simpson, R. , Karataş, F.: 2017. Work Ethic, Religion and Moral Energy: The Case of Turkish SME Owner-Managers. **The International Journal of Human Resource Management, Vol. 28, No. 8,** 1212-1235

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Ülgener, S. F., 2006. **İktisadi Çözülmenin Ahlak ve Zihniyet Dünyası.** İstanbul: Derin Yayınları

Van Ness, R. K. , Seifert, C. F.: 2016. A Theoretical Analysis of the Role of Characteristics in Entrepreneurial Propensity. **Strategic Entrepreneurship Journal, Vol. 10, No. 1,** 89-96

Vargas-Hernandez, J. G. , Noruzi, M. R. , Sariolghalam, N.: 2010. An Exploration of the Affects of Islamic Culture on Entrepreneurial Behaviors in Muslim Countries. **Asian Social Science, Vol.6, No.5**, 120-127

Weber, M., 2013. **Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu**. çev: Milay Köktürk, Ankara: Bilgesu Yayıncılık, 1.Baskı

Weber, M., 2012. **Din Sosyolojisi**. çev. Ephraim Fischoff, İstanbul: Yarın Yayınları, 1.Baskı

Widdows, R.: 2000. Not Just For The Money: An Economic Theory of Motivation. Book Review of Bruno S. Frey. **Journal of Financial Counseling and Planning, Vol. 11, No.1,** 77-78

Williamson, S. A. , Mueller, C. B. , Van Deusen, C. A. , Perryman, A. A.: 2007. The Influence of National Religious Consciousness on Entrepreneurial Behavior. **International Business: Research Teaching and Practice, Vol.1, No. 1,** 53-75

Xin, H.: 2014. **Religion and Takeovers.** semanticscholar.org:https://www.semanticscholar.org/paper/Religion-and-Takeovers-Xin/80875b1aab2f4f5e5254c6792438f07d5bf3713c#citing-papers adresinden alındı

Yaacob, Y. , Azmi, I. A. G.: 2012. Successful Muslim Entrepreneurs' Personality and Their Achievements: A Study in Malasia. **International Proceedings of Economics Development and Research, Vol. 46, No. 16,** 86-90

Yao R. , Hanna, S. D.: 2005. The Effect of Gender and Marital Status on Financial Risk Tolerance. **Journal of Personal Finance, Vol. 4, No. 1**, 66-85

Yao, R. , Hanna, S. D. , Gutter, M. S.: 2004. The Effect of Race/Ethnicity on Financial Risk Tolernace. **Conference of The Academy Of Financial Services**

Yıldırım, A. , Şimşek, H., 2018. **Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri.** Ankara: Seçkin Yayıncılık, 11. Baskı

Yousef, D. A.: 2001. Islamic Work Ethic: A Moderator Between Organizational Commitment and Job Satisfaction in a Cross-Cultural Context. **Personal Review, Vol. 30, No. 2**, 152-169

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Zakaria, R. H. , Mohd Jaafar, N. I. , Marican, S.: 2012. Financial Behavior and Financial Position: A Structural Equation Modelling Approach. **Middle- East Journal of Scientific Research, Vol. 12, No.10**, 1396-1402

Zaman, M. R.: 2008. Usury (Riba) and The Place of Bank Interest in Islamic Banking and Finance. **The International Journal of Banking and Finance, Vol. 6, No.1, Article 1,** 1-15

Zülfikar, Y. F.: 2012. Do Muslims Believe More in Protestant Work Ethic than Christians? Comparison of People with Different Religious Background Living in the US. **Journal of Business Ethics, Vol. 105, No. 4,** 489-502

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

EKLER

EK 1: Nitel Araştırma Soruları

Çalışma Ahlakı:

Soru 1: "Çok çalışmanın amacı, bireysel ve toplumsal zenginliği arttırmaktır" düşüncesine katılır mısınız?

Soru 2: "Toplumda saygı görmenin yolu çok başarılı olmak, çok başarılı olmanın yolu da çok çalışmaktır" düşüncesine katılır mısınız?

Soru 3: "Çok çalışmanın amacı, başarı ve zenginlik elde etmek değil, kişisel gelişimi desteklemek ve sosyal ilişkileri geliştirmektir" düşüncesine katılır mısınız?

Soru 4: Çalışan ve işçi hakları konusundaki düşünceleriniz nelerdir?

Finansal Risk:

Soru 5: Finansal yatırım kararlarınızda en önemli olan anapara ve getirinin güvenliğini midir?

Soru 6: Yüksek bir risk içeriyor olsa dahi elde edeceğiniz getirinin yüksek olması yatırım kararlarınızı etkiler mi?

Soru 7: Finansal piyasalarda belirsizlik ya da dalgalanma olması yatırım kararlarınızı etkiler mi?

Para Tutumu:

Başarı:

Soru 8: Size göre çok zengin olmak iş yaşamında çok başarılı olmanın bir göstergesi midir?

Para Kötüdür Algısı:

Soru 9: Sizce çok zengin olmak bireysel ve toplumsal yozlaşmayı da beraberinde getirir mi?

Dindarlık Eğilimi:

Soru 10: Kendinizi dini yükümlülüklerinizi mümkün olduğunca yerine getiren biri olarak görür müsünüz?

Soru 11: Dini inançlarınız iş hayatınızda etkili olur mu?

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Demografik Sorular:

Cinsiyet:
Yaş:
Medeni Durum:
Eğitim Durumu:
Çalıştığınız sektör:
İşyerinizde çalışan sayısı:
Kaç yıldır çalışma hayatındasınız:
Gelir:

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

EK 2: Tablolar

Tablo 1: Katılımcı Kodu, Firma Çalışan Sayısı ve Görüşme Süresi

Katılımcı No	Katılımcı Kodu	Çalışan Sayısı	Görüşme Süresi
1	E1	100	55 dakika
2	M1	15	43 dakika
3	M2	12	60 dakika
4	Y1	25	75 dakika
5	İ1	139	35 dakika
6	D1	50 civarı	45 dakika
7	İ2	20	40 dakika
8	İ3	5	32 dakika
9	İ4	6	40 dakika
10	M3	46	35 dakika
11	K1	8	75 dakika
12	A1	40-45	60 dakika
13	İ5	7	30 dakika
14	Y2	50	75 dakika
15	R1	19	52 dakika
16	M4	10	48 dakika
17	A2	29	58 dakika
18	M5	5	55 dakika
19	M6	9	45 dakika
20	İ6	20 Civarı	58 dakika

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Tablo 2: Demografik Veriler

Katılımcı No	Yaş	Medeni Durum	Eğitim	Çalışma Süresi	Gelir	Cinsiyet
1	65	Evli	Lise	46	15.000-20.000	E
2	45	Evli	Y. Lisans	20	10.000	K
3	64	Bekâr	Üniversite	32	10.000-15.000	E
4	63	Evli	Yüksek Okul	38	20.000-25.000	E
5	62	Evli	Yüksek Okul	42	20.000-25.000	E
6	50	Evli	Üniversite	30	20.000-25.000	E
7	61	Evli	Lise	42	10.000-15.000	E
8	53	Evli	Üniversite	30	5.000-10.000	E
9	40	Evli	Lise	22	5.000-10.000	E
10	66	Evli	Üniversite	53	15.000-20.000	E
11	75	Evli	İlkokul	52	5.000-10.000	E
12	79	Evli	Yüksek Okul	60	Belirtmedi	E
13	70	Evli	İlkokul	55	5.000-10.000	E
14	79	Evli	Üniversite	60	15.000-20.000	E
15	69	Evli	Üniversite	44	15.000-20.000	E
16	36	Evli	Üniversite	13	10.000-15.000	E
17	50	Evli	Üniversite	25	15.000-20.000	K
18	53	Evli	Lise	30	5.000-10.000	E
19	39	Evli	Üniversite	12-13	5.000-10.000	E
20	44	Evli	Yüksek Okul	25	10.000-15.000	E

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

ÖZGEÇMİŞ

ÖZGE VAROL

e-mail: ozvarol@yahoo.com

EĞİTİM

1997-2001	Lisans Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü
2005-2008	Yüksek Lisans Ankara Üniversitesi,Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih (Yakınçağ) Bölümü
2009-2012	Yüksek Lisans Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü
2012-….	Doktora İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Bölümü

İŞ DENEYİMİ

08/2009- 11/2009	Araştırma Görevlisi Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü (2008 Sonbahar ALES: 88)
11/2009-11/2012	Araştırma Görevlisi (35.madde) Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü
11/2012-……	Araştırma Görevlisi Çankırı Karatekin Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, İktisat Bölümü (2012 İlkbahar ALES: 83,64)

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

STAJLAR VE SERTİFİKALAR

07/2000 (1 Hafta)	T.C. Merkez Bankası, Piyasalar
10/2009-05/2010	ANKÜSEM (Ankara Üniversitesi Sürekli Eğitim Merkezi)
	Osmanlı Paleografyası Eğitim Programı
	Osmanlı Türkçesi: Orta Düzey Başarı Sertifikası
08/2011-09/2011	Kaplan Uluslararası Dil Okulları
(45 Gün)	İngilizce: İleri Düzey Başarı Sertifikası
	Cambridge, İngiltere

YABANCI DİLLER

İngilizce	İleri Düzey
	KPDS: 92 (Mayıs 2009)
	IELTS: 7.00 (Şubat 2012)

YÜKSEK LİSANS TEZLERİ:

1. II.Abdülhamit Döneminde Duyun-u Umumiye İdaresi'nin Kuruluşu ve İşleyişi, AÜSBE, Yakınçağ Tarihi Anabilimdalı

Tez Danışmanı: Doç.Dr. Hamiyet SEZER FEYZİOĞLU

2. Türkiye'nin Ticaret Anlaşmaları: 1923-1939, AÜSBE İktisat Anabilimdalı

Tez Danışmanı: Doç.Dr. M. Murat BASKICI

KONFERANSLAR:

1. **VAROL, Özge.** "The Economic Analysis of Government Expenditure Policies Upon Initial Allocations of The Budget Between The Years of 1924-1939", 7th International Conference on Business, Management and Economics–ICBME'11, Yasar Üniversitesi, İktisadi İdari Bilimer Fakültesi ve Valparaiso University College of Business Administration, USA, 6-8 Ekim 2011, İzmir, Türkiye. (Tam Metin)
2. **VAROL, Özge.** "Rethinking Religion in the Ottoman Society's Economic Thought From the Comparative Perspective", 6th Annual Conference in Political Economy, IIPPE, Leeds University Business School, 9-11 Eylül 2015, Leeds, İngiltere. (Özet Metin)

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

3. **VAROL, Özge.** "The Class Consciousness, The Class Conflict, The Capitalist Process and the Ottoman Society", 1st International Annual Meeting of Sosyoekonomi Society, Hacettepe Üniversitesi, Center for Market Economics and Entrepreneurship-CMEE, 29-30 Ekim 2015, Münih, Almanya. (Özet Metin)

4. **VAROL, Özge.** "Had Agriculture Been Affected by the Capitalist Transformation Process? Lessons From The Ottoman Empire's Last Era", 2nd International Conference on Studies in Arts, Economics, Humanities and Social Sciences, (AEHSS-2017), La Rochelle Business School, Fransa ve University of Quebec , Kanada, Canadian House of City Universitaire de Paris, 27-28 Nisan 2017, Paris, Fransa. (Özet Metin)

5. **VAROL, Özge.** "Does the Religion Matter?Religious Affiliation, Risk Preference and Entrepreneurship, An Empirical Study of the Small Business Owners in Turkiye", 9th Annual Conference in Political Economy, IIPPE, Juraj Dobrila University, Faculty of Economics and Tourism, 12-14 Eylül 2018, Pula, Hırvatistan. (Özet Metin)

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM

Created by demo-version of Universal Document Converter. Full version doesn't add this stamp.
WWW.PRINT-DRIVER.COM